

פרק א'

התפתחויות במערכת הבנקאות

בשנת 2015 הוסיפה המערכת הבנקאית בישראל לשמור על חוסנה ולחזק את יציבותה, וזאת על רקע צמיחה מתונה, סביבת ריבית נמוכה, המשך עלייה במחירי הדיור, ושיפור בשוק העבודה המקומי. יציבותה של המערכת מקבלת תמיכה מהמשך צבירת ההון ומקביעת יעדי הון שהולמים את פרופיל הסיכון של הבנקים, מהמשך הצמצום בחשיפה ללווים גדולים שאפיין את השנים האחרונות, מהירידה המתמשכת בריכוזיות תיק האשראי, ומכך שרמת הנזילות גדלה השנה. ליציבות תרמה גם העובדה שפעילות הפיקוח תומכת באימוץ תקני רגולציה עולמיים מתקדמים ומסגרות עבודה חדשות לניהול סיכונים בתחומי הפעילות השונים. השנה שיפרה המערכת הבנקאית את רווחיותה, אך הגידול ברווח אינו משקף ברובו שיפור בסביבה או בפעילות העסקית של הקבוצות, אלא נובע בעיקר מהתפתחויות נקודתיות וחד-פעמיות שחלו אשתקד והשנה. רווחיותה של המערכת הבנקאית בישראל דומה בשנים האחרונות לרווחיות הבנקים במדינות המפותחות (מדינות ה-OECD). עמידות המערכת משתקפת גם בתוצאות מבחני הקיצון שהפיקוח על הבנקים ערך השנה, אולם תוצאות אלו מדגישות את החשש להפסדים ומוקדי סיכון עיקריים, ביניהם החשיפה הגבוהה לענף הבינוי והנדל"ן ולאשראי לדיור והריכוזיות בהם. המערכת הבנקאית נערכת להתגברות הסיכונים הקיברנטיים בישראל ובעולם, ובמקביל ממשיכה לפעול לצמצום החשיפה לסיכונים הציות, לרבות לסיכון חוצה הגבולות הכרוך בפעילות בנקאית מול תושבי חוץ, בעקבות הפקת לקחים מאירועים שהתממשו בבנקים בעולם וכן בחלק מהבנקים הישראליים. חשיפת הבנקים לסיכונים הציות הכרוכים בפעילות חוצת גבולות צומצמה בשנים האחרונות, בין היתר באמצעות צמצום הפעילות בחו"ל ומכירת חלק מהשלוחות. סיכונים אלו מציבים בפני המערכת הבנקאית אתגר, בפרט לנוכח הגברת הפיקוח על גופים פיננסיים בארץ ובעולם והגברת האכיפה.

- **רווחיות הבנקים בשנת 2015 הייתה דומה לרווחיות הממוצעת במדינות המפותחות (מדינות ה-OECD).** הרווח הנקי הסתכם בשנת 2015 בכ-8.2 מיליארדי ש"ח, והתשוואה להון עמדה על כ-9.1% – מעט מעל לממוצע בשנים האחרונות. רווחיותה של מערכת הבנקאות בישראל גדלה השנה בעיקר עקב התפתחויות נקודתיות וחד-פעמיות שהשפיעו על הרווח לשלילה אשתקד ולחיוב השנה. השנה כללו התפתחויות אלה בעיקר מימוש נכסים, ואשתקד הן כללו בעיקר התממשות של סיכון חוצה גבולות והפעלת תכניות פרישה מרצון בחלק מהבנקים. סביבתה הנמוכה של ריבית בנק ישראל וצמיחת התוצר המתונה פעלו השנה, בדומה לשנים האחרונות, למיתון ערוצי הרווח המבניים של הבנקים. מתוך ניסיון להתמודד הן עם הסביבה המקרו-כלכלית, והן עם הרחבת הדרישות הרגולטוריות, הבנקים פועלים בשנים האחרונות לשינוי במבנה תיק האשראי שלהם – הרחבה של היקפי הפעילות במגזרי העסקים הקטנים והאשראי הצרכני לצד צמצום האשראי ללווים הגדולים – וכן לשיפור היעילות ולהגדלת ההכנסות שאינן מריבית, בעיקר על ידי מימוש נכסים בתיק הזמין למכירה.
- **הון הבנקים המשיך לגדול ואיכותו השתפרה.** הפיקוח על הבנקים ומערכת הבנקאות הישראלית פעלו בשנים האחרונות לשיפור איכות ההון, תוך יישום הגישה הסטנדרטית והשמרנית ואימוץ המלצות באזל III והוראות נוספות. תהליך בניית ההון וחיזוקו עדיין נמשך, והבנקים צפויים להגיע ליעדי הון גבוהים מאלו שנקבעו במארכ 2012 (9% לכלל התאגידים הבנקאיים ו-10% לבנקים לאומי והפועלים). השנה פרסם הפיקוח על הבנקים הוראה בנושא יחס המינוף, בהתאם לעקרונות באזל III, וזו דורשת מכלל התאגידים הבנקאיים לעמוד ביחס מינוף שלא יפחת מ-5% עד 1 בינואר

2018, ומהבנקים לאומי והפועלים היא דורשת לעמוד במועד זה ביחס שלא יפחת מ-6%. דרישות אלה גבוהות מדרישת הסף שנקבעה במסגרת באזל III, וכבר היום כל הקבוצות הבנקאיות עומדות בהן. זאת ועוד, רמתו של יחס המינוף במערכת הבנקאות הישראלית גבוהה בהשוואה לרמה במדינות ה-OECD.

- **סך המאזן המצרפי גדל, בעיקר על רקע הגידול בתיק האשראי – בכלל זה הגידול באשראי למשכנתאות, באשראי הקמעונאי ובאשראי לעסקים קטנים – וכן על רקע גידול בפיקדונות.** המאזן של התאגידים הבנקאיים בישראל המשיך להתרחב גם השנה (כ-4%), וזאת אף על פי שהפעילות הכלכלית במשק צמחה בקצב מתון. בדומה לשנים האחרונות, גם השנה הניעו את הגידול במאזן ההתפתחויות בשוק הדיור והגידול בצריכה הפרטית – אלה פעלו לגידול בהיקפו של תיק האשראי הקמעונאי. בצד המקורות הושפעה הפעילות מהירידות שחלו בשוק ההון במחצית השנייה של השנה – אלה פעלו להסטת מקורות משוק ההון אל הבנקים וליצירת עודפי מקורות. עודפים אלו של מקורות על שימושים הופנו להגדלת היקף האג"ח בתיק ניירות הערך ולהגדלת היקף המזומנים והפיקדונות בבנקים, וזאת במסגרת המהלך הטבעי של ניהול הנכסים וההתחייבויות ושיפור הנזילות.
- **בדומה לשנים האחרונות, גם השנה המשיך הרכב תיק האשראי של הבנקים להשתנות ולהפוך למפוזר הרבה יותר. הבנקים הרחיבו את התמקדותם באשראי למשקי הבית והעסקים הקטנים, ובמקביל גדלה התחרות במגזרים אלה. השנה המשיכו הבנקים להרחיב את תיק האשראי המאזני (5%), ונמשך הגידול באשראי למשקי הבית ולעסקים קטנים במקביל לצמצום יתרות האשראי לעסקים הגדולים. האשראי למשקי הבית המשיך להתרחב נוכח ההתפתחויות בשוק הדיור, הביקוש הגבוה לאשראי מסוג זה, והגידול בצריכה הפרטית. מגמות אלה, לצד העובדה שגופים פיננסיים נוספים מרחיבים את פעילותם במגזר הלקוחות הקמעונאיים והעסקים הקטנים, תורמות להתגברות התחרות במגזרים אלה. אינדיקציה לדבר נעוצה בכך שהמרווח הפיננסי במגזרים הנידונים ירד זו השנה הרביעית ברציפות.**
- **ריכוזיות האשראי ללווים הגדולים המשיכה לקטון ואיכות תיק האשראי הוסיפה להשתפר. מפרספקטיבה צופה פני עתיד יש לומר כי גידול מתמשך ומהיר באשראי הקמעונאי עלול להוביל להתממשות סיכונים. במהלך התקופה הנסקרת נמשך השיפור במדדים לאיכות תיק האשראי, וניכר כי הבנקים הוסיפו לצמצם משמעותית את ריכוזיות האשראי לפי גודל הלווה. נוסף לכך, ובדומה למגמה בשנים האחרונות, שיעור ההוצאה להפסדי אשראי הוסיף להיות נמוך מהשיעור הממוצע שאפיין את המערכת הבנקאית בעשורים האחרונים. יחד עם זאת, הבנקים המשיכו להגדיל את חשיפתם לענף הבינוי והנדל"ן, ובתוספת האשראי לענף הדיור הוא מהווה כ-45% מתיק האשראי הבנקאי. מפרספקטיבה צופה פני עתיד יש לומר כי הגידול המהיר בהיקפי האשראי למשקי הבית ובאשראי לענף הבינוי והנדל"ן, והמתאמים ביניהם, מעצימים את הסיכון למערכת הבנקאית. בעקבות זאת דרש הפיקוח על הבנקים מהבנקים לקיים תהליכי עבודה מסודרים ומתועדים כדי להבטיח כי הם משווקים את האשראי הקמעונאי רק ללווים בעלי יכולת החזר, וכי הם מתאימים את השיווק לצורכי הלווים.**
- **במהלך השנה נמשך השיפור בנזילות של הבנקים הישראליים וביכולתם לעמוד בהתחייבויות קצרות הטווח. השיפור בנזילות הבנקים מיתרגם לרמת נזילות נאותה**

במערכת כולה, והדבר משתקף בעלייה בערכו של יחס כיסוי הנזילות (LCR, Liquidity Coverage Ratio), באיכותם הגבוהה של הנכסים הנזילים, וביציבות בהרכב המקורות. השיפור המתמשך בנזילות של הבנקים והמערכת נגזר מכך שישראל מיישמת בהדרגה את מסגרת העבודה של באזל III, והדבר מציב את הפרקטיקות המשמשות את הבנקים בישראל לניהול סיכון הנזילות בשורה אחת עם הפרקטיקות המקובלות במערכות בנקאות מובילות בעולם. עם זאת, נראה כי איכות המקורות נפגמה מעט השנה מפני ששיעורם של הפיקדונות המיידיים לפי דרישה עלה, על רקע סביבת הריבית הנמוכה והירידות שחלו בשוק ההון במחצית השנייה של השנה.

- **הבנקים הישראליים המשיכו השנה לצמצם את חשיפתם לסיכונים הנובעים מפעילות חוצת גבולות שהם ולקוחותיהם מקיימים ולשפר את מוכנותם לניהול סיכונים ציית וסיכונים תפעוליים אחרים.** הם עשו זאת בין היתר על ידי מכירת חלק מהפעילות של החברות הבנות ושל השלוחות בחו"ל, התוויית תכניות מגירה להמשכיות עסקית, והיערכות לשעת חירום. הפיקוח על הבנקים מצדו פעל גם כן ודרש מהבנקים לשפר את היערכותם לזיהוי ולניטור הסיכונים חוצי הגבולות וסיכונים הלבנת ההון והסייבר, תוך דרישה להתוות מדיניות, נהלים ותהליכים מסודרים. צעדים אלו נגזרים מהתגברותם של הסיכונים התפעוליים ומכך שבשנים האחרונות הם התממשו בחלק מהבנקים הישראליים ובבנקים בעולם. זאת על רקע מורכבותה של הפעילות הבנקאית ומשום שברבות ממדינות המערב התגברה המודעות לפיקוח על פעילותם של גופים פיננסיים והתגברו פעולות האכיפה שנקטות בקשר אליהם.
- **יעילותם התפעולית של הבנקים השתפרה השנה אולם הוסיפה להיות נמוכה בהשוואה ליעילותן של מערכות בנקאות במדינות המפותחות.** בסוף 2015 נקט הפיקוח על הבנקים מהלך אקטיבי במטרה להקל על הבנקים ליישם תכניות התייעלות מבניות. המהלך נועד להביא את הבנקים הישראליים תוך שנים אחדות לרמות היעילות המקובלות בבנקים הפועלים במדינות ה-OECD, כדי שהדבר יתורגם בהמשך להגדלת התחרות במערכת, להטבה במצב הצרכנים, ולשיפור ביכולתם של הבנקים להתאים עצמם לתנאי השוק המשתנים. שיפור היעילות התפעולית יתאפשר גם על רקע השיפורים הטכנולוגיים בתחומי התקשורת ובענף הפיננסיים.
- **השנה נמשכה מגמת העלייה במספר הסניפים הבנקאיים ובמספר הבנקים הפועלים ביישובים הערביים וביישובי הפריפריה, וזאת על אף הירידה הכוללת במספר הסניפים הבנקאיים.** עלייה זו פועלת לצמצום הפער הקיים בין נגישותם הגבוהה של הסניפים לתושבי היישובים היהודיים ולתושבי המרכז לבין נגישותם לתושבי היישובים הערביים ולתושבי הפריפריה. הירידה במספר הסניפים הכולל, תהליך שמאפיין גם בנקים בשאר המדינות המפותחות, מקורה בין השאר בשינויים בהרגלי הצריכה של השירותים הבנקאיים ובהטמעת טכנולוגיות שמאפשרות ללקוחות לצרוך שירותים ומוצרים באופן מקוון ובלי לבוא לסניף.

[illegible][illegible]

1. במספרים כולר השפעת זכריות עובדים ועליות תחלתי. רחוק מצמר 2014, תוך העדן השוק (10.1%). אחרי שור השוק (10.1%).

2. הממוצע לזרוד דצמבר של אותה שנה.

2) הממוצע לחדש דצמבר של אותה שנה.

3) נמדד ביחס לאשראי ברוטו.

4) נמדד ביחס לסד המערכת הבנקאית.

(5) עד דצמבר 2010 – האשׂראי לעיבור נטו ; מדצמבר 2011 – האשׂראי לעיבור ברוטו .

6) (מדד ביחס לחמש הקבוצות הבנקאיות.

(7) הנכסים הנזכרים כלולים את סך האג"ח הממשלתיות, מזומנים, ופיקדונות בבנק ישראל וברעוים המקורי הוא עד שלשה חודשים.

8) ההתייבויות קצרות הטווח נולדות את סד הפיקדונות שמועד פירעונם המקורי הוא עד שלוש חודשים.

9) הניחם מחנושך על רסנים מאוחד ואל רסנים נפרדת לחיך חסופה

10) (מדידת רגישות לאשטרהזי (100

11/17 עד 11/21 2013 - תאריך התקיימות המבחן
11/17 עד 11/21 2014 - תאריך התקיימות המבחן

11) ע"י 31.12.2013 ו-01.01.2014

12. מחושב כיום שבין ההון הכולל לנכסיהם נמצאים כ-100 מיליארד שקלים.

13) מחושב בהתאם לכללי באזל II.

14) מחושב בהתאם לכללי באזל III על פי הוראות המעבר.

המקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הבורסה ל"רות עד"ל אביב. בנק ישראל. דוחות כספיים לצבור. דיווחים למיזוח על הבנקים ועל בנקי הפיקוח על הבנקים

1. ההתפתחויות המקרו-כלכליות במשק הישראלי

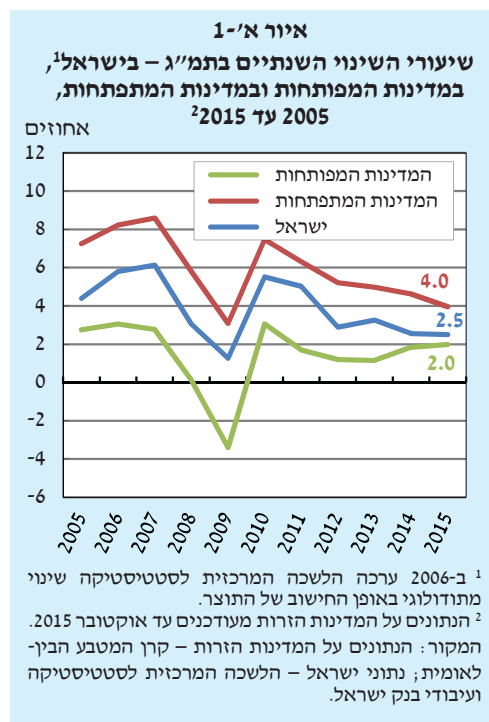
בשנת 2015 ניכרו כמה מגמות מקרו-כלכליות שהשפיעו על המערכת הבנקאית באופן משמעותי: המשק הישראלי צמח בקצב מתון והצמיחה השנתית הסתכמה בכ-2.5% (דומה לממוצע¹ בשלוש השנים האחרונות); שררה אינפלציה נמוכה ולכך התלוותה סביבת ריבית אפסית בארץ ובעולם; השקל התייסק בכ-9% במונחי שער החליפין הנומינלי האפקטיבי; מחירי הדירור הוסיפו לעלות; ומדדי המניות המובילים בישראל עלו במידה מתונה.

שנת 2015 התאפיינה בצמיחה מתונה, על רקע האטה ביצוא ובהשקעות ולמרות צמיחה מהירה של הצריכה הפרטית.

המשק צמח בקצב נמוך על רקע האטה ביצוא ובהשקעות, ואף על פי שהצריכה הפרטית צמחה במהירות. יצוא הסחורות והשירותים מישראל ירד השנה ב-6.6% בהשוואה לנתון המקביל אשתקד, בין היתר על רקע ההאטה בצמיחת הסחר העולמי (זה ירד מ-3.4% אשתקד ל-2.5% השנה²). ההשקעות האטו עקב מיצוי הגידול בהשקעות בענף הבנייה ועקב האטה בהשקעות ביתר ענפי המשק. הצריכה הפרטית התרחבה השנה במהירות, וניתן להעריך כי הדבר נבע מהירידה במחירי האנרגיה ושאר הסחורות ומכך שירידות אלה תרמו להעלאת ההכנסה הריאלית הפנויה. נוסף לכך תרמו לעלייה בצריכה הפרטית מגמות נוספות שמאפיינות את השנים האחרונות: המדיניות המוניטרית המרחיבה, הגידול בשיעור התעסוקה ובשכר, והעלייה בשווי הנכסים הפיננסיים והריאליים שהציבור מחזיק.

ברקע ההאטה בצמיחה ניצבת האטה בקצב הצמיחה של הכלכלה העולמית, בעיקר בשל האטה בצמיחתן של המדינות המתפתחות. סין המשיכה בתהליך המעבר מכלכלה מוטת יצוא לכלכלה שצמיחתה מבוססת על ביקושים מקומיים, וכתוצאה מכך נקלעה להאטה ותרמה להאטה העולמית. זאת ועוד, הירידה החדה במחירי הנפט והסחורות פגעה בהכנסותיהן של יצואניות האנרגיה והסחורות מקרב

המדינות המתפתחות – ביניהן משקים גדולים כמו ברזיל ורוסיה – וגרמה להן לצמצם את הביקושים. אשר למדינות המפותחות, ארה"ב הוסיפה להתאושש ונרשמה בה צמיחה נאה – כ-2.5%. בגוש האירו הסתכמה הצמיחה ב-1.5%, קצב גבוה מהקצב אשתקד אך עדיין נמוך בהשוואה לתקופה שקדמה למשבר העולמי. במקביל להאטה במשק, ובהתאם להתפתחויות העולמיות, נמשכה מגמת הירידה באינפלציה בישראל, ובסוף 2014 היא הפכה לשלילית. המדיניות המוניטרית נותרה מרחיבה, ובנק ישראל הפחית את הריבית המוניטרית ל-0.1% כבר בתחילת השנה. מגמה זו תואמת את סביבת הריבית הנמוכה בעולם: הבנק המרכזי האירופי, וכן בנקים מרכזיים נוספים, הפחיתו את הריבית לתחום השלילי בסוף 2014 ובתחילת 2015. עם זאת, הריבית הריאלית

בנק ישראל הוסיף לנקוט מדיניות מוניטרית מרחיבה ולרכוש מט"ח, על רקע סביבת הריבית הנמוכה השוררת בעולם.

¹ בניכוי השפעת תחילתה של הפקת הגז.

² ראו World Economic Outlook, January 2016

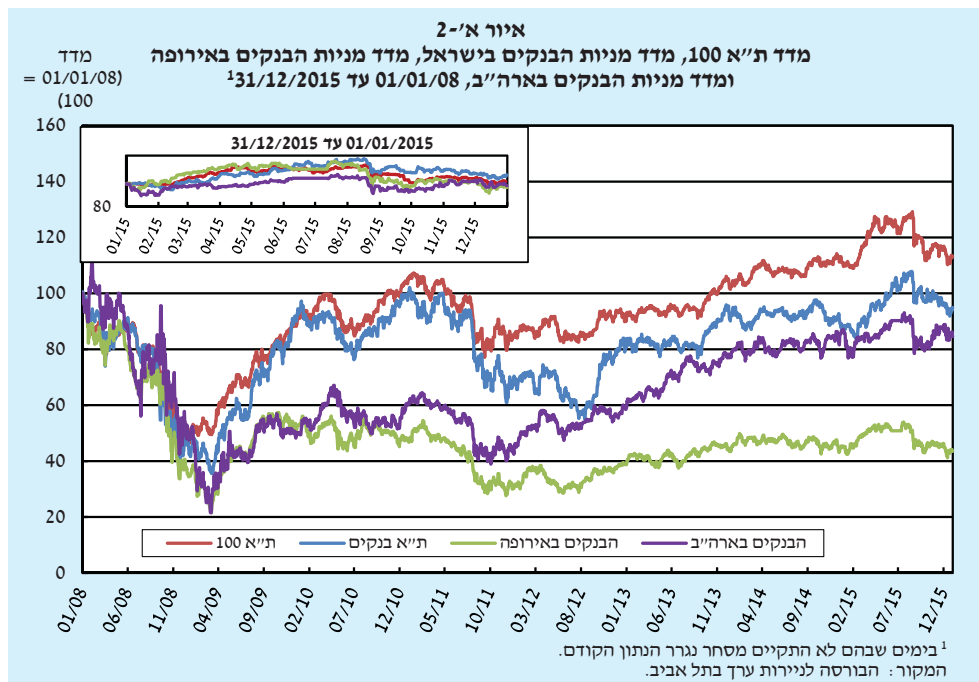
לטווח קצר עלתה השנה ב-0.2% בממוצע, עקב האינפלציה הנמוכה, ובסוף השנה היא אף הפכה לחיובית לראשונה זה שלוש שנים לערך. בשעה שבנקים מרכזיים באירופה הפחיתו את הריבית, הבנק המרכזי האמריקאי העלה אותה בדצמבר 2015 ב-0.25 נקודות אחוז, לאחר כעשור שבמהלכו לא נרשמה עליית ריבית, אך רמת הריבית נותרה קרובה לאפס. ב-2015 התייסף השקל ב-9.3% במונחי שער החליפין הנומינלי האפקטיבי. נוסף לכך המשיך בנק ישראל להשתמש ברכישת מט"ח כבכלי לתמיכה ביצוא ולהעלאת האינפלציה.

מחירי הדירות הוסיפו לעלות בתקופה הנסקרת, והיקף העסקאות גדל. השנה הסתכמה עליית המחירים ב-7.6%, שיעור גבוה משיעור הגידול אשתקד (4.7%). מגמה זו נמשכת זה כשמונה שנים ברציפות, ומסוף 2007 עלו מחירי הדירות בישראל בכ-100% נומינלית. היחס בין מחירה הממוצע של דירה להכנסה הממוצעת למשק בית עלה במידה מתונה יותר, אולם היחס בין מחירה הממוצע של דירה לשכר הממוצע למשרת שכיר המשיך לעלות באופן משמעותי. הביקוש לדיור נותר גבוה משום שכמה תנאי רקע נותרו בעינם: ריבית ריאלית נמוכה, שיעור אבטלה נמוך, עלייה בשכר וקצב גבוה של גידול האוכלוסייה. המחירים והביקושים בשוק הדיור מושפעים בין היתר מתכניות הממשלה ומצעדיה, בהם: "מחיר למשתכן" והגדלת מס הרכישה על משקיעים.

בשמונת החודשים הראשונים של השנה המשיכו מדדי המניות בישראל לעלות בהתאם למגמה שאפיינה שנים קודמות (עלייה של כ-16% מתחילת השנה). החל מחודש אוגוסט נרשמו ירידות חדות במדדים אלו, הן בישראל והן בשאר המשקים המפותחים. ברקע לכך ניצבו התפתחויות שליליות בשוקי הסחורות ובמשקים המתעוררים, לצד אי-ודאות לגבי המועד שבו תעלה הריבית בארה"ב. העלייה השנתית במדד ת"א 100 הסתכמה בכ-2%, נמוך מהממוצע הרב-שנתי, ומדד מניות הבנקים עלה במרוצת השנה בכ-7%.

השנה נמשכה מגמת העלייה במחירי הדירות, ומסוף 2007 עלו מחיריהן הנומינליים בכ-100%.

מדד מניות הבנקים עלה במרוצת השנה בכ-7%, המשיך למגמה שאפיינה את השנים הקודמות.

בשנת 2015 הונפק בבורסה בתל אביב הון מניות בהיקף של כ-5.15 מיליארדי ש"ח, דומה לממוצע בין 2011 ל-2014. מספר החברות בבורסה המשיך להצטמצם: הוא ירד מ-600 בסוף 2014 ל-576 בלבד בסוף 2015.

האג"ח התאגידיות
המשיכו להוות
נכס פיננסי עיקרי,
והתשואות עליהן
נמצאות ברמה נמוכה
מבחינה היסטורית.

במהלך התקופה הנסקרת המשיכו האג"ח התאגידיות להוות נכס פיננסי עיקרי, והתשואות עליהן נמצאות ברמה נמוכה מבחינה היסטורית. למשבר הפיננסי העולמי התלוו ירידות ניכרות במחיריהן של האג"ח התאגידיות בישראל, ובשנים שבאו לאחריו צמצמו הגופים המוסדיים לחיסכון לטווח בינוני וארוך את שיעור החזקותיהם באג"ח מסוג זה. את מקומם של גופים אלו תפסו משקי הבית, בעיקר דרך החזקותיהם בקרנות נאמנות. מאחר שקרנות הנאמנות הגיעו להיקף גבוה של החזקה באג"ח תאגידיות, אפיק זה עלול להפוך לתנודתי מאוד. במרוצת 2015 נמשכה ואף התחזקה נטייתן של חברות זרות להנפיק אג"ח בבורסה בת"א. הדבר מעורר את החשש שהסיכונים בשוק האג"ח התאגידיות בישראל עדיין מתומחרים בחסר.

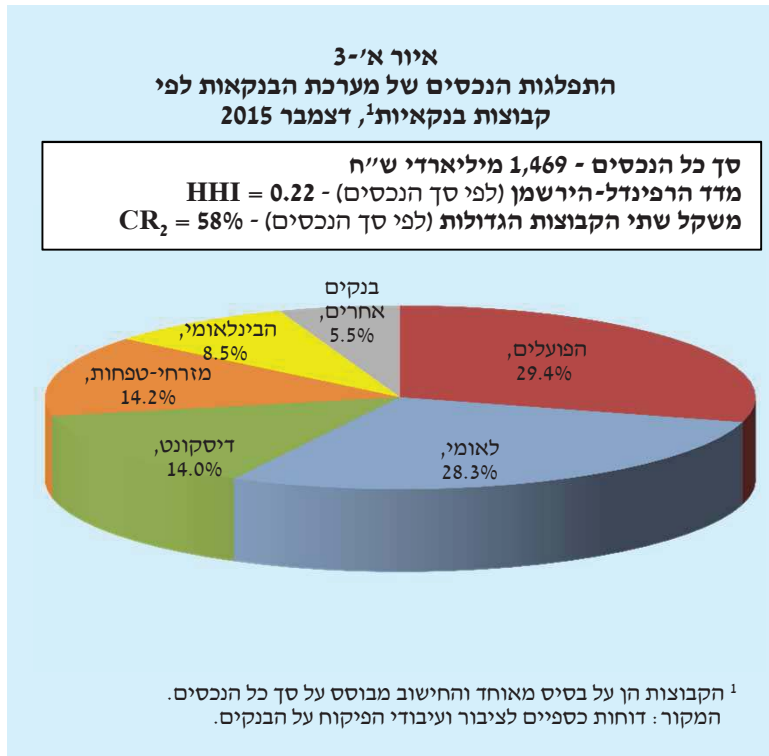
2. מבנה מערכת הבנקאות בישראל

מערכת הבנקאות הישראלית נשלטת בידי חמש קבוצות ומתאפיינת במבנה ריכוזי. מבנה זה לבדו אינו בו כדי להעיד על רמת התחרות בענף, והדבר משתקף בכך שבין מגזרי הפעילות השונים קיימים פערים ברמת התחרות: במגזר המשכנתאות ובמגזר העסקי קיימת תחרות גבוהה והמרווחים מפעילות מתן אשראי בהם נמוכים; בתחום העסקי קיימת תחרות גבוהה הודות לזמינות גבוהה של אשראי ממקורות חוץ-בנקאיים, ביניהם הגופים המוסדיים; ובמגזר משקי הבית ובמגזר העסקים הקטנים מסתמנת בשנים האחרונות מגמת עלייה בתחרות. מבנה ריכוזי שכזה אופייני הן לענפי משק אחרים בישראל והן למערכות בנקאות במדינות קטנות נוספות, והוא נובע בין השאר מכך שבמשקים קטנים קיימות מגבלות גודל, ואלה אינן מאפשרות למצות יתרונות לגודל בהיקפי פעילות קטנים. בשני העשורים האחרונים החל בנק ישראל ליישם צעדים ולקדם יוזמות להפחתת הריכוזיות, ועם אלה נמנים מהלכים מבניים לשינוי מאזן הכוחות בין השחקנים הקיימים, הסרת חסמים לכניסת שחקנים חדשים, מהלכים להעצמת כוחו של הלקוח ולפתרון הסוגיה הנוגעת לאסימטריה המבנית הקיימת במידע במגזרים הקמעונאיים (בישראל ובעולם), ורגולציה מקלה בפעילות מול לקוחות קמעונאיים. בשנים האחרונות אנו מזהים אצל הבנקים עניין גובר במגזר משקי הבית ובמגזר העסקים הקטנים, והוא משתקף בין השאר בעלייה בהיקפי האשראי, ירידה במרווחים מפעילות מתן אשראי, וחדירה של בנקים ליישובי הפריפריה וליישובים ערביים (על חשבון יישובי המרכז העירוניים). כניסתן של טכנולוגיות חדשות לתחום השירותים הבנקאיים, ועם תהליכי הדיגיטציה שהבנקים עוברים, צפויים להגביר עוד הן את התחרות בין השחקנים הקיימים בענף והן את האיום התחרותי מצד שחקנים מחוץ לו, ובראשם חברות Fintech. הפיקוח על הבנקים מקדם מגוון יוזמות שמטרתן להגביר את התחרות לטובת הצרכנים. בראש ובראשונה הוא מקדם את הטכנולוגיה והחדשנות, התייעלות, שינויים מבניים, והסרת חסמים לכניסתם של שחקנים חדשים לשוק.

א. תיאור המערכת

מערכת הבנקאות הישראלית מורכבת משנים עשר בנקים מסחריים³, ארבעה סניפים של בנקים זרים, ואחת עשרה נציגויות של בנקים זרים⁴. המערכת מתאפיינת במידה גבוהה של ריכוזיות: היא בנויה מחמש קבוצות בנקאיות גדולות שמחזיקות בכ-94% מנכסי המערכת ("הפועלים", "לאומי", "דיסקונט", "מזרחי-טפחות" ו"הבנק הבינלאומי") ומעוד שלושה בנקים עצמאיים ("אגוד", "ירושלים" ו"דקסיה"; איור א'-3).

המבנה הנוכחי של המערכת הבנקאית בישראל נוצר כתוצאה ממכלול גורמים וצעדי מדיניות שהשפיעו במשך עשרות שנים על מספר השחקנים ועל גודלם.

מדיניות שהשפיעו במשך עשרות שנים על מספר השחקנים ועל גודלם, וביניהם: (1) קוטנו של המשק הישראלי⁵ – קוטן המשק לא אפשר למוסדות בנקאיים רבים להגיע להיקף הפעילות הדרוש כדי להבטיח מיצוי של יתרונות לגודל ולמגוון, יעילות תפעולית, וביזור סיכונים נאות. אילוף זה הוביל בעשורים הראשונים לקיום המדינה למספר רב של פשיטות רגל⁶ ולכך שהרבה אגודות אשראי ובנקים קטנים התמזגו עם הבנקים הגדולים והבינוניים. התפתחות זו פעלה ליצירת מערכת רבת סניפים, והבנקים הבינוניים והגדולים הרחיבו את הפריסה גם ליישובי הפריפריה, מקומות שקודם לכן קיבלו שירותים מהאגודות השיתופיות; (2) מדיניות

³ נוסף אליהם פועל במערכת מוסד פיננסי אחר: "חסד" – קופת חיסכון לחינוך בע"מ, חיפה.

⁴ נציגויות אלו כוללות את הבנקים הזרים, וכן את שלוחות חו"ל של הבנקים הישראליים, שקיבלו מבנק ישראל היתר להשתמש במונח "בנק", לפי סעיף 4 לפקודת הבנקאות. נוסף להן פועלות נציגויות שלא ביקשו מבנק ישראל היתר להשתמש במונח זה. כל הנציגויות מספקות שירותי בנקאות ללקוחות עסקיים וללקוחות הבנקאות הפרטית.

⁵ רוטנברג ד', ניהול בנקאי בישראל, ירושלים: כתר, 2002.

⁶ בייחוד של אגודות שיתופיות.

ממשלתית שנועדה להגדיל את הריכוזיות⁷ – לקחי העבר הובילו את ממשלות ישראל ואת בנק ישראל לכך שבמהלך רוב שנות השישים והשבעים הם נקטו מדיניות שנועדה לעודד את הריכוזיות בענף הבנקאות ולהגדיל את מספר הסניפים של הבנקים הגדולים, ולכן הם מיעטו להעניק רישיונות להקמת מוסדות בנקאיים חדשים; (3) מעורבות ממשלתית ניכרת בשוקי הכספים וההון⁸ – זו פגעה בהקצאה היעילה של המקורות הפיננסיים בשווקים; (4) החרם הערבי ומצבה של ישראל בעולם בעבר⁹ – אלה הרתיעו בנקים זרים מכניסה לארץ.

מאמצע העשור הקודם החל בנק ישראל – הן באופן עצמאי והן במסגרת שיתופי פעולה בין-משרדיים – לקדם יוזמות לשינוי מבנה המערכת במטרה לצמצם את הריכוזיות, לשפר את יכולתם של הבנקים להגיע למיצוי יתרונות לגודל ולמגוון, ולהגביר את התחרות. לצעדים אלו התלו גם התפתחויות טבעיות במערכת הבנקאות כתוצאה מפעולות שנקטו השחקנים עצמם. מבין היוזמות הממסדיות חשוב להזכיר את (1) הניסיונות להגדיל את מספר השחקנים הקיימים בענף באמצעות בנקים זרים מובילים שיפעלו בתחום הקמעונאי¹⁰, ו-(2) יישום החלטת הממשלה בדבר הפרדת הבנקים הקטנים מהבנקים הגדולים המחזיקים בהם, במטרה להגביר את כושרן של הקבוצות הבנקאיות הקטנות להתחרות בקבוצות הגדולות. במסגרת זו רכשו הקבוצות הקטנות שלוש חברות בנות בנקאיות של קבוצת הפועלים: קבוצת מזרחי-טפחות רכשה את בנק יהב (2008), וקבוצת הבינלאומי רכשה את בנק אוצר החייל (2006) ואת בנק מסד (2008). שינויים אלו סייעו להקטין את חלקה של קבוצת הפועלים במערכת ולחזק את הקבוצות הבינוניות. מבין ההתפתחויות הטבעיות במערכת נציין את העובדה שכל הבנקים למשכנתאות התמזגו בתהליך הדרגתי עם בנקי האם בתחילת העשור הנוכחי, ואת העובדה ששלוש חברות בנות בנקאיות (ערבי ישראל, פאג'יי ויו-בנק) התמזגו עם בנקי האם השנה. מהלכים אלו נועדו לנצל יתרונות למגוון ולגודל, לשפר את יעילותן התפעולית של הקבוצות הקטנות, ולהגביר את יציבותן שכן המיזוג מאפשר להן להסתמך על התשתיות הטכנולוגיות ועל פרקטיקות הבקרה והניהול של בנקי האם.

מערכת הבנקאות עברה בשני העשורים האחרונים גם תהליך הפרטה¹¹. אף שתהליך זה לא השפיע על מבנה המערכת ישירות, הוא שינה את מבנה הבעלות על הבנקים, וכיום כל התאגידים הבנקאיים הישראליים נמצאים בידיהם של הציבור ובעלי השליטה¹². ייתכן שמבנה בעלות זה יעבור בשנים הקרובות שינויים בחלק מהבנקים, מפני שהחוק לקידום התחרות ולצמצום הריכוזיות מחייב להפריד בין הבעלות על גופים פיננסיים משמעותיים לבין הבעלות על תאגידים ריאליים משמעותיים¹³.

התאגידים הבנקאיים מספקים מגוון רחב של שירותים פיננסיים, לרבות בנקאות עסקית, מסחרית וקמעונאית. הם עוסקים בפעילות בשוק ההון ובניירות ערך (הן עבור לקוחותיהם והן עבור עצמם), במתן ייעוץ פנסיוני וייעוץ השקעות, ובפעילות מוגבלת בתחום הביטוח, בהתאם

באמצע העשור הקודם
החל בנק ישראל
לקדם יוזמות לצמצום
הריכוזיות בענף
הבנקאות ולהגברת
התחרות בו.

מבנה הבעלות על
הבנקים עשוי להשתנות
בשנים הקרובות מפני
שחוק הריכוזיות מחייב
להפריד בין הבעלות על
גופים פיננסיים לבין
הבעלות על תאגידים
ריאליים משמעותיים.

⁷ ר' רוטנברג.

⁸ ברנע ע', י' פרוש, וה' קונפורטי, "סוגיית המבנה האופטימלי של מערכת הבנקאות בישראל", סוגיות בבנקאות 15, יוני 2001.

⁹ ר' ברנע ועמיתים.

¹⁰ ניסיונות אלה לא צלחו, עקב חוסר עניין של הגורמים הזרים: לטענתם אין בפעילות זו יתרון תחרותי.

¹¹ בשנת 1983 הולאמו מניותיהם של רוב הבנקים הישראליים בעקבות משבר מניות הבנקים.

¹² החזקה ממשלתית כלשהי (כ-6%) קיימת כיום רק בקבוצת לאומי.

¹³ הוועדה לצמצום הריכוזיות, בראשות הממונה על ההגבלים העסקיים, קבעה כי גופים פיננסיים משמעותיים כוללים קרנות השקעה ותאגידים בנקאיים ואחרים ששווי נכסיהם עומד על 40 מיליארד ש"ח ויותר. תאגידים ריאליים משמעותיים כוללים חברות בנייה, רשתות לשיווק מזון, חברות סלולר וגופים יצרניים שמחזור מכירותיהם עומד על 6 מיליארדי ש"ח ויותר, או – במקרה של מונופול – על 2 מיליארדי ש"ח ויותר.

פרק א': ההתפתחויות במערכת הבנקאות

לוח א'-3

המבנה של מערכת הבנקאות הישראלית וההשקעות בחברות המוחזקות העיקריות¹, דצמבר 2015

קבוצת לאומי	קבוצת הפועלים	קבוצת דיסקונט
בנק לאומי לישראל בע"מ (1)	בנק הפועלים בע"מ (1)	בנק דיסקונט לישראל בע"מ (1)
בנק ערבי ישראלי בע"מ (1) ²		בנק מרכנתיל דיסקונט בע"מ (1)
לאומיטק בע"מ (3)		הבנק הבינלאומי הראשון לישראל בע"מ (1) ⁵
(6) Bank Leumi USA	(6) Bank Hapoalim (Switzerland) Ltd.	(6) Discount Bancorp, Inc.
(6) Bank Leumi UK plc	(6) Banque Hapoalim (Luxembourg) S.A.	(6) Israel Discount Bank of New York
(6) Leumi Private Bank S.A.	(6) Hapoalim (Cayman) Ltd.	(6) Discount Bank (Latin America)
(6) Bank Leumi Luxembourg	(6) Bank Pozitif Kredi Ve Kalkinma Bankasi A.S.	(6) IDB (Swiss) Bank Ltd
(6) Bank Leumi Romania		
(9) Leumi Re Ltd.		
שוק ההון ושירותים פיננסיים	ישראלכרט בע"מ (5)	דיסקונט מנפיקים בע"מ (9)
לאומי קארד בע"מ (5)	פועלים אקספרס בע"מ (5)	דיסקונט חיתום והנפקות בע"מ (9)
לאומי שירותי שוק הון בע"מ (9)	פועלים שוקי הון – בית השקעות בע"מ (8)	דיסקונט ישראל שוקי הון והשקעות בע"מ (9)
החברה לנאמנויות של בנק לאומי לישראל בע"מ (9)	פועלים סהר בע"מ (9)	תפנית דיסקונט ניהול תיקי השקעות בע"מ (9)
לאומי פרטנס בע"מ (7)(9)	פועלים שירותי נאמנות (9)	כרטיסי אשראי לישראל (כאל) בע"מ (5)
לאומי החזקות פיננסיות (7)	(9) Pam Holdings LTD	דיינרס (קלוב) ישראל בע"מ (5)
	פועלים סקיריטיו בע"מ (9)	דיסקונט נאמנות בע"מ (9)
	פעילים ניהול תיקי השקעות בע"מ (9)	
תאגידים ריאליים (חברות כלולות)	החברה לישראל בע"מ	
קבוצת מורחב-טפחות	קבוצת הבנק הבינלאומי הראשון	התאגידים הבנקאיים האחרים
בנק מורחב-טפחות בע"מ (1)	הבנק הבינלאומי הראשון לישראל בע"מ (1)	בנק אגוד לישראל בע"מ (1)
בנק יחב לעובדי המדינה בע"מ (1)	בנק פועלי אגודת ישראל בע"מ (1) ⁸	בנק ירושלים בע"מ (1)
	בנק אוצר החייל בע"מ (1)	בנק דקסיה לישראל בע"מ (1)
	בנק מסד בע"מ (1)	
(6) Mizrahi Tefahot Bank (Switzerland) Ltd.	(6) FIBI Bank (Switzerland) Ltd.	
אתגר חברה לניהול תיקי השקעות בע"מ (4)	הבינלאומי לסינג בע"מ (9)	
מזרחי-טפחות חברה להנפקות בע"מ (9)	הבינלאומי יוניק ניהול השקעות בע"מ (9)	
מזרחי-טפחות חברה לנאמנות בע"מ (9)	יובנק השקעות והחזקות בע"מ (9)	
טפחות סוכנות לביטוח בע"מ (9)	יובנק חברה לנאמנות בע"מ (9)	
רוסאריז קפיטל בע"מ (9)	הבינלאומי סוכנות לביטוח (2005) בע"מ (9)	
קרן מוסטאנג מזנין שותפות מוגבלת (מתן אשראי)	חברת כרטיסי אשראי לישראל בע"מ (5)	
קרן פלג טכנולוגיות (מתן אשראי)		
פסגות ירושלים בע"מ		
תאגידים ריאליים (חברות כלולות)		
בנקים זרים הפועלים בארץ		
		Citibank N.A.
		HSBC Bank plc
		State Bank of India
		Barclays Capital plc
מוסדות כספיים		"חסד" קופת חיסכון לחינוך בע"מ
חברות שירותים משותפים השייכות		מרכז סליקה בנקאי בע"מ (מס"ב)
לחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות		שירותי בנק אוטומטיים בע"מ (שבי"א)

(1) הגדרות: (1) בנקים מסחריים; (2) בנקים למשכנתאות; (3) בנקים למימון השקעות; (4) מוסדות כספיים; (5) חברות כרטיסי אשראי; (6) חברות בנות בחו"ל; (7) חברות החזקות מאוחדות; (8) בית השקעות; (9) חברות הפעלות בשוק ההון, לרבות בתחום שירותי תפעול לגופים מוסדיים, חיתום, נאמנויות, לסינג, ביטוח וניהול נכסים.

(2) בדצמבר 2015 מוזג בנק ערבי ישראלי עם בנק לאומי.

(3) בנק לאומי נערך לסגירת השלוחה בשווייץ.

(4) בנק לאומי פועל לסגירת לאומי לוקסמבורג: בנובמבר 2015 נחתם הסכם למכירת נכסי בנק לאומי לוקסמבורג ובפברואר 2016 הושלמה המכירה.

(5) בפברואר 2016 מכר בנק דיסקונט את מלוא החזקותיו בבנק הבינלאומי.

(6) בשנת 2015 מכר בנק דיסקונט את הפעילות של חברת הבת באמריקה הלטינית, והיא תיסגר רשמית ב-2016.

(7) בנק דיסקונט פועל לסגירת חברת הבת בשווייץ; בנובמבר 2015 נחתם הסכם למכירת הפעילות ובפברואר 2016 הושלמה המכירה.

(8) בדצמבר 2015 מוזג בנק פועלי אגודת ישראל עם הבנק הבינלאומי.

המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הנכסים.

לחוק¹⁴. פעילותם של חלק מהבנקים הגדולים בתחום כרטיסי האשראי עשויה להשתנות בעתיד הקרוב, מפני שהוועדה להגברת התחרות בשירותים בנקאיים ופיננסיים נפוצים ("ועדת שטרם")¹⁵ המליצה בדוח הביניים להעביר את הבעלות על שתי חברות כרטיסי האשראי של שני הבנקים הגדולים לידי גורמים חוץ-בנקאיים.

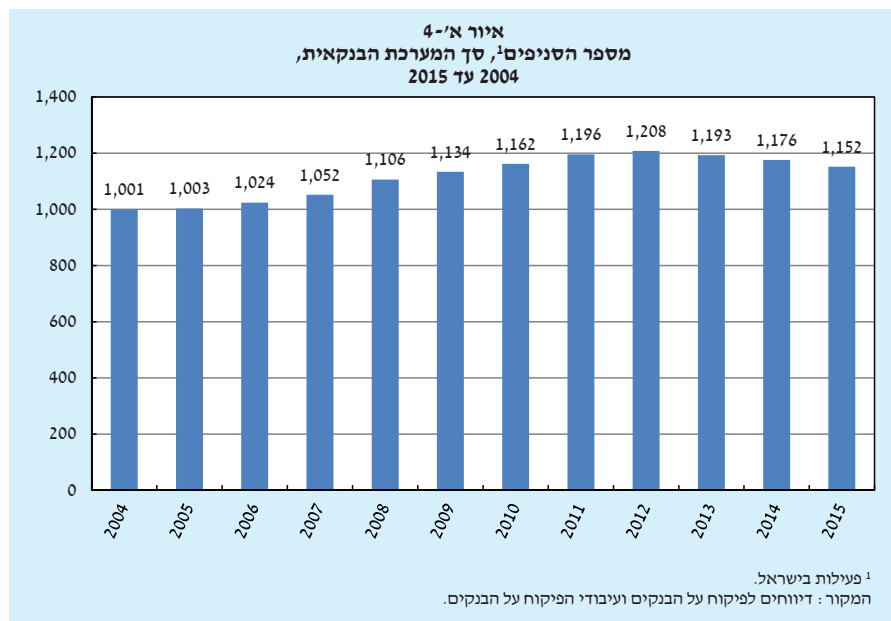
הבנקים הישראליים הגדולים פועלים גם בחו"ל, באמצעות רשת סניפים וחברות בנות (לוח א'-3). עם זאת, בשנת 2015 המשיכו הבנקים הישראליים¹⁶ הפעילים בחו"ל לצמצם את חשיפתם לסיכון חוצה גבולות ולסיכונים ציית, בין היתר על ידי מכירת הפעילות של חלק מחברות הבנות והשלוחות בחו"ל. צמצום הפריסה הגיאוגרפית מאפיין כיום בנקים רבים בעולם, וברקע לדבר ניצבות החקירות שמדינות שונות מנהלות נגד בנקים גלובליים בחשד שלקוחותיהם העלימו מסים. החקירות מִצְדֵּן מהוות ניסיון לאתר כספים חייבים במס בעקבות עליית המודעות לציית, הלבנת הון ופשיעה פיננסית (הרחבה מופיעה בתיבה א'-4). אולם הבנקים הישראליים מצמצמים את פעילותם בחו"ל גם מכיוון שעל אף ההשקעה הניכרת בה ופריסתה הרחבה, היא לא הפכה למקור רווח משמעותי ויציב. הפעילות בחו"ל היוותה בסוף 2015 כ-9.7% מסך הפעילות המאזנית.

ב. המשרות הבנקאיות, פריסת הסניפים וערוצי הבנקאות הישירה

מערכת הבנקאות הישראלית מעסיקה כ-47 אלף עובדים בישראל ובעולם (ירידה של כ-3% בהשוואה למספרם אשתקד) ופועלת בארץ באמצעות כ-1,152 סניפים (איור א'-4)¹⁷. העידן

הבנקים צמצמו בשנים האחרונות את פעילותם בחו"ל, בין היתר בשל התגברות הסיכונים חוצי הגבולות וסיכונים הציות.

העידן הנוכחי מתאפיין בכך שהציבור משנה את טעמו באשר לאופן צריכתם של שירותים בנקאיים: הוא צורך שירותים באמצעים ישירים ומפחית את השימוש בסניפים פיזיים.

¹⁴ הבנקים משווקים ביטוח נכס וביטוח חיים במסגרת פעילותם בתחום המשכנתאות.

¹⁵ בחודש יוני 2015 מינה שר האוצר את חברי הוועדה, נציגים של משרד האוצר, בנק ישראל, הרשות להגבלים עסקיים והציבור. חברי הוועדה נתבקשו לבחון כיצד אפשר להכניס שחקנים חדשים לתחום השירותים הבנקאיים וכן לבחון צעדים משלימים להסרת חסמים ולקידום התחרות.

¹⁶ בשנת 2014 חתם בנק לאומי על הסכם למכירת פעילותו בשווייץ והחליט להפסיק את הפעילות בלוקסמבורג ובאמריקה הלטינית, והבנק הבינלאומי מכר את פיבי לונדון. בסוף אותה שנה חתם בנק דיסקונט על הסכם למכירת שלוחתו באמריקה הלטינית, וכעת הוא מקדם את סגירת הסניף בלונדון ובוחן חלופות לפעילותו בשווייץ.

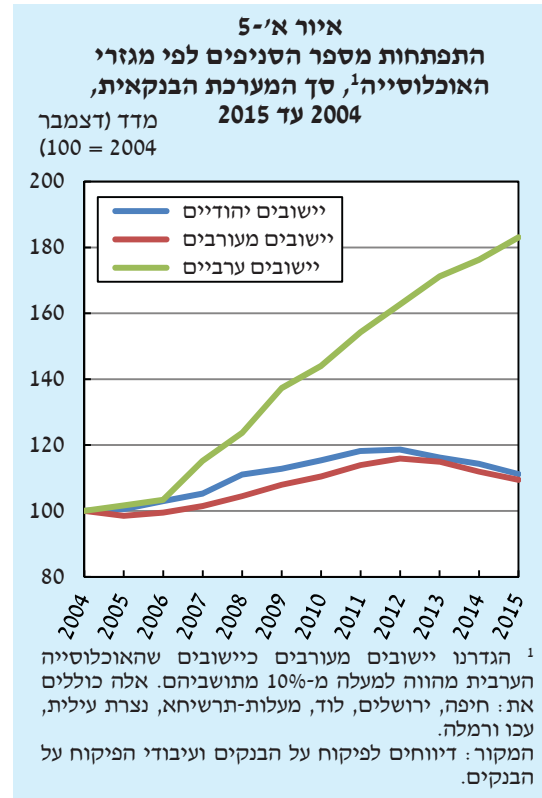
¹⁷ לבנקים הישראליים יש גם סניפים בחו"ל. בחלק זה אנו מתייחסים למספר הסניפים הפועלים בישראל בלבד (בניכוי יחידות ביצוע ושלוחות של סניפי אם).

הנוכחי מתאפיין בשינויים באופן שבו הפרטים צורכים שירותים בנקאיים: מעבר מממשק פיזי עם הבנק, באמצעות הסניף, לקשר ולפעילות שוטפת באמצעים ישירים. האמצעים הישירים כוללים: (1) מכשירי בנק אוטומטיים¹⁸ – חלקם מיועדים למשיכת מזומנים וחלקם למסירת מידע ולביצוע עצמי של פעולות פיננסיות ושל הוראות בנקאיות אחרות; (2) מוקדי טלפונים מאוישים – חלק מהבנקים מספקים שירות במשך שעות רבות יותר מאשר הסניפים; (3) שירותי אינטרנט מתקדמים; ו- (4) אפליקציות בנקאיות שמאפשרות לבצע פעולות בכל מקום ובכל עת – אלה הלכו והשתכללו בשנתיים האחרונות, והן מאפשרות לבצע מגוון גדול של פעולות בנקאיות.

בשלוש השנים האחרונות אנו מזהים בישראל ירידה מסוימת במספר הסניפים הבנקאיים הכולל, אם כי זו נמוכה מהירידה שניכרת בעולם. הירידה בישראל מתרחשת לאחר שבע שנים שבהן בחרו התאגידים הבנקאיים להרחיב את פריסת הסניפים ולהגדיל את נגישותם לקהל הלקוחות (איור א'-4), בעיקר ללקוחות המגורים הקמעונאיים, ובייחוד משקי הבית. ירידה זו נובעת כאמור מהשינוי שחל בהרגלי הצריכה של השירותים הבנקאיים כתוצאה מכך שטכנולוגיות פיננסיות חדשות מאפשרות לספק שירותים ומוצרים בנקאיים באופן מקוון. נוסף לכך הירידה נובעת ממהלכי התייעלות שנוקטים חלק מהבנקים.

הירידה במספר הסניפים מתרחשת בעיקר בערים הגדולות – כאן הבנקים ממזגים סניפים קרובים זה לזה – בשעה שביישובי הפריפריה נרשמת עלייה. בדומה לשונות בין

יישובים קיימת שונות גם בין מגזרי האוכלוסייה: אף על פי שמספר הסניפים הכולל ירד בשלוש השנים האחרונות, מספר הסניפים ביישובים הערביים גדל בתקופה זו. גידול זה מהווה חלק ממגמת גידול ארוכת טווח במספר הסניפים ביישובים הערביים ובמספר הבנקים הפועלים בהם; בין 2004 ל-2015 גדל מספרם הכולל של הסניפים ביישובים ערביים בכ-83%, בהשוואה לכ-11% ביישובים יהודיים ולכ-9% ביישובים מעורבים¹⁹ (איור א'-5). נכון לדצמבר 2015 מספרם של הסניפים ביישובים ערביים עומד על 108, בהשוואה ל-58 בשנת 2004 (איור א'-6). שינוי זה נובע מכך ששיקולים עסקיים ומדיניות מכוונת הובילו בנקים רבים להרחיב את היקפי הפעילות הקמעונאית במגזר הערבי. מגמת גידול במספר הסניפים מסתמנת כאמור גם ביישובי

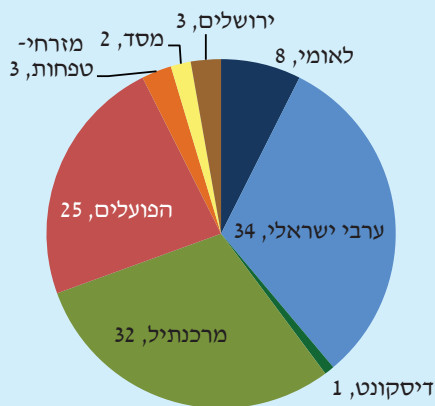

¹⁸ נוסף על המכשירים הבנקאיים פועלים בישראל גם מכשירים של תאגידים שאינם בנקאיים, ובכללם שב"א (שירותי בנק אוטומטיים).

¹⁹ הגדרנו "יישובים מעורבים" כיישובים שהאוכלוסייה הערבית מהווה למעלה מ-10% מתושביהם. לפי הגדרה זו נמנים עם היישובים המעורבים: חיפה, ירושלים, לוד, מעלות-תרשיחא, נצרת עילית, עכו ורמלה.

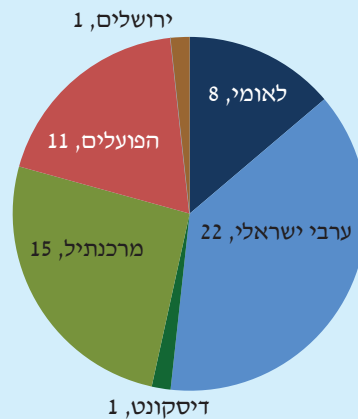
מספר הסניפים ירד
בערים הגדולות עקב
מיזוגים של סניפים
קרובים זה לזה.

איור א'-6.2
מספר הסניפים ביישובים הערביים לפי בנק,
סך המערכת הבנקאית, 2015
(מספר הסניפים הכולל: 108)

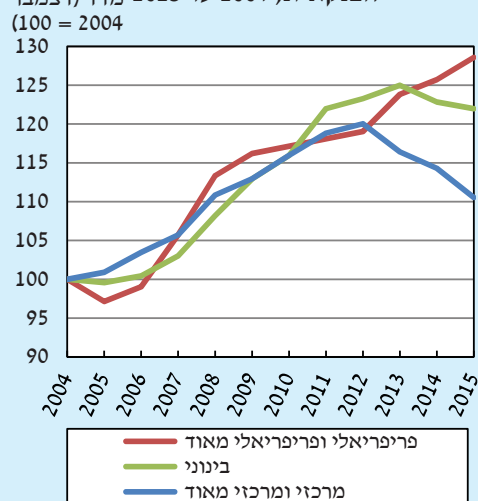
המקור : דיווחים לפיקוח על הבנקים ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

איור א'-6.1
מספר הסניפים ביישובים הערביים לפי בנק,
סך המערכת הבנקאית, 2004
(מספר הסניפים הכולל: 58)

המקור: דיווחים לפיקוח על הבנקים ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

איור א'-7
התפתחות מספר הסניפים לפי רמת
הפריפריאליות¹, סך המערכת
הבנקאית, 2004 עד 2015 מדד (דצמבר

¹ רמת הפריפריאליות של הרשויות המקומיות בישראל לפי המדידה שערכה הלמ"ס ב-2008 בהסתמך על נתונים משנת 2004.

הפריפריה²⁰. בשלוש השנים האחרונות גדל מספר הסניפים ביישובים המשתייכים לקטגוריות "פריפריאלי" ו"פריפריאלי מאוד", וירד מספרם של הסניפים ביישובים המרכזיים והמרכזיים מאוד (איור א'-7). בין 2004 ל-2015 גדל מספרם של הסניפים ביישובי הפריפריה בכ-30% במצטבר.

מגמות חיוביות אלו מסייעות לצמצם את הפער הקיים בתפרוסת הסניפים בין יישובי המרכז והיישובים היהודיים לבין יישובי הפריפריה והיישובים הערביים. אף שאפשר להסביר את פערים האלה באמצעות שורה של משתנים כלכליים – ובהם גודלה של האוכלוסייה ביישוב, מעמדו הכלכלי-חברתי של היישוב, ומידת הסיכון של הלווים – הפיקוח על הבנקים פועל להגביר את נגישותם של השירותים הבנקאיים לכלל הלקוחות: הוא מעודד את הבנקים להמשיך לספק

בשלוש השנים
האחרונות גדל מספר
הסניפים ביישובים
הערביים וביישובי
הפריפריה, למרות
הירידה במספר
הסניפים הכולל.

המגמות שהסתמנו
בעשור האחרון
בתפרוסת הסניפים
מסייעות לצמצם
את הפער בין מגזרי
האוכלוסייה והיישובים
השונים.

²⁰ לפי הגדרת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

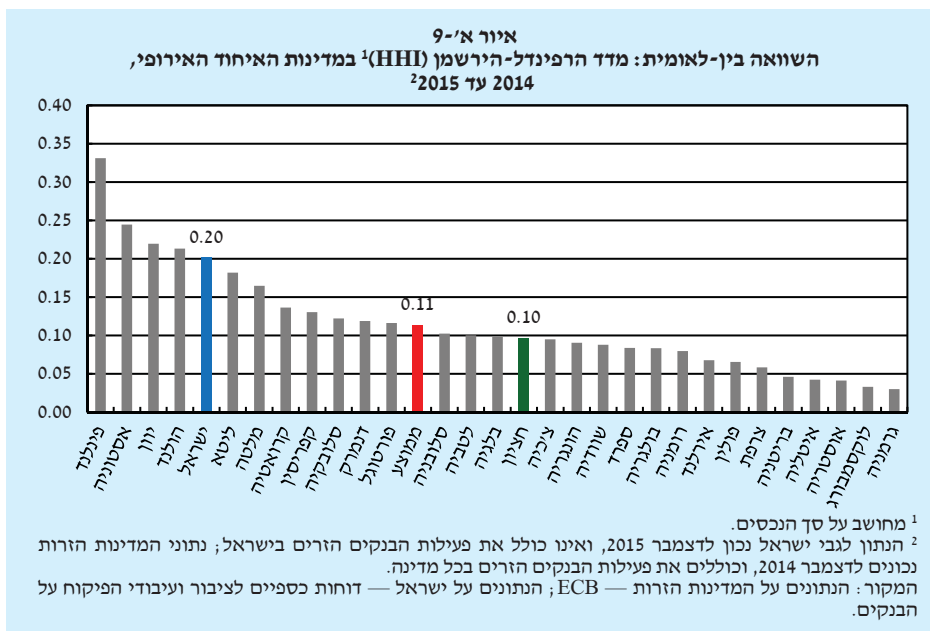
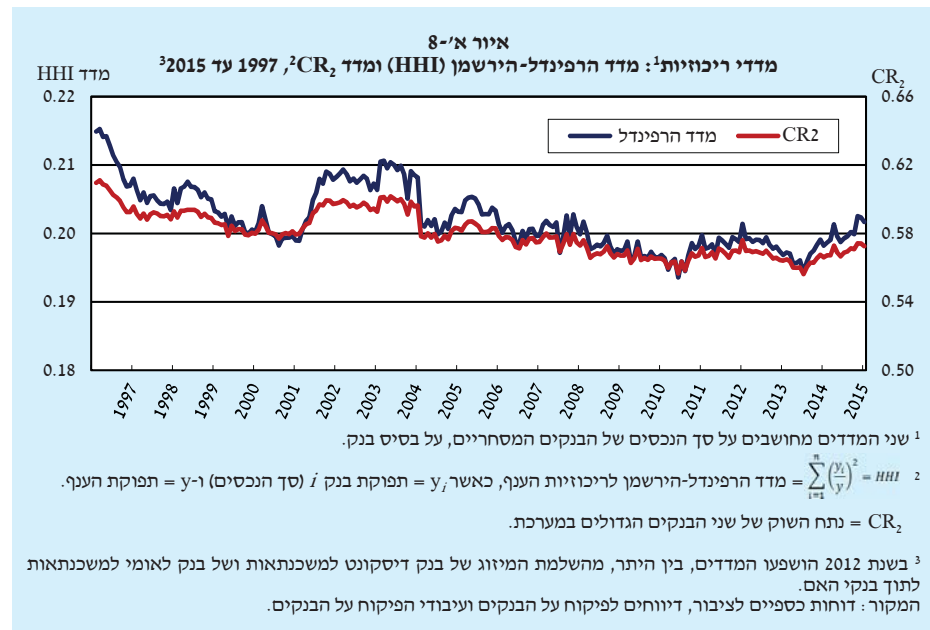
פרק א': ההתפתחויות במערכת הבנקאות

שירותים בכל מקום, בין השאר על ידי כך שהוא מעניק להם אישורים להטמיע טכנולוגיות פיננסיות שמגבירות את נגישות השירותים בכל מקום ובכל עת ומצמצמות את חשיבותו של הסניף הפיזי ואת הצורך בו.

ג. ריכוזיות המערכת הבנקאית והתחרות בה

מערכת הבנקאות הישראלית מתאפיינת בריכוזיות גבוהה, אולם בשני העשורים האחרונים היא מתאפיינת גם בירידה הדרגתית וברורה בנתח השוק של שני הבנקים הגדולים (איור א'-8).

בשני העשורים
האחרונים ניכרות
מגמת ירידה ברורה
והדרגתית בריכוזיות
המערכת הבנקאית,
עלייה בתחרות בתחום
העסקים הגדולים,
תחרות גבוהה
בתחום המשכנתאות,
והתפתחות תחרות
בתחום הקמעונאות
והעסקים הקטנים.

למרות הריכוזיות הגבוהה אנו מזהים תחרות גבוהה²¹ במגזר המשכנתאות ובמגזר העסקים הגדולים. התחרות במגזרים אלה גברה משמעותית בשנים האחרונות, לנוכח הרפורמות שנערכו וההתפתחויות שהתרחשו במהלך השנים, ובכללן העובדה שהממשלה הפכה ללווה פחות מרכזי במשק, ביסוס שוק האג"ח התאגידיות, כניסתם של הגופים המוסדיים לשוק האשראי העסקי החוץ-בנקאי, והתנהגותם הצרכנית של הלקוחות בתחום המשכנתאות: בתחום זה הלקוחות עורכים סקר שוק ובוחנים חלופות אחדות לפני קבלת החלטה. במגזרים הקמעונאיים, ביניהם מגזר העסקים הקטנים, גברה התחרות נוכח העלייה המשמעותית בהיקף האשראי, תהליך שהגביר את התחרות בין הבנקים על לקוחות אלה. השינוי הושפע מכך שהבנקים קיבלו החלטה אסטרטגית למקד את פעילותם במגזרים אלו, בין היתר מפני שהרגולציה, בעולם ובישראל, העניקה עדיפות להעמדת אשראי למשקי בית ולעסקים קטנים באמצעות הקלה בדרישות ההון. גורמים נוספים יובאו בהמשך.

הפיקוח על הבנקים ובנק ישראל מטפלים בתחרות במערכת הבנקאית מתוך הכרה בחשיבותה ליעילות בהקצאת המקורות במשק, לניהול מיטבי של התשומות בבנקים, למחירי המוצרים והשירותים, ולשיפור של אמון הציבור בבנקים. במהלך השנים קידם בנק ישראל שורה של מהלכים להגברת התחרות בענף, בפרט באמצעות צעדים להסרת חסמים לזרימת מידע ולמעבר של לקוחות בין בנקים, מתוך מטרה להגדיל את כוחו הצרכני של הלקוח ולהגביר האיום התחרותי, וכן באמצעות פיקוח על מחירים והגברת האכיפה בתחומים הצרכניים הנוגעים למבנה העמלות הבנקאיות ותמחורן. הפיקוח קידם צעדים אלו הן במסגרת ועדות מקצועיות בין-משרדיות והן במסגרת מהלכים עצמאיים, ביניהם הפרדת הבנקים הקטנים מבנק הפועלים, הקלה על המעבר בין בנקים, הגברת השקיפות והגילוי הנאות מצד הבנקים, ניסוח תעריפון אחיד לעמלות, מתן אפשרות לפתוח חשבון דרך האינטרנט, גיבוש "תעודת זהות" בנקאית²², והרחבת מגוון השירותים שניתן לצרוך בערוצים מקוונים. לצעדים אלו התלוו ליברליזציה וצמצום המעורבות הממשלתית בשוק ההון, מהלכים שפעלו ליצירת מקורות לאשראי חוץ-בנקאי במגזרים העסקיים, ועוד. צעדים אלו, יחד עם השינויים ההתנהגותיים והטכנולוגיים שעובר התחום הפיננסי, פועלים כבר היום לשינוי מאזן הכוחות בין הלקוחות הקמעונאיים והעסקיים לבין הבנקים ובין הבנקים לבין עצמם, ולהתגברות האיום התחרותי מצד שחקנים מחוץ לענף. התפתחויות אלו צפויות להתגבר עוד בשנים הקרובות, על רקע מגוון היוזמות שבנק ישראל מקדם כדי ליצור תשתית להגברת התחרות בתחומי הבנקאות הקמעונאית. מבין אלה נציין את הקמת המאגר לנתוני אשראי ואת העברת הבעלות על המידע הפיננסי לידי של הלקוח, יוזמות שפועלות – בעזרת תעודת הזהות הבנקאית – לפתרון הבעיה הנוגעת לאסימטריה המבנית במידע ולהעצמת כוחו הצרכני של הלקוח; הסרת חסמים רבים בתחומי הטכנולוגיה, באמצעות הוראת ניהול בנקאי תקין חדשה (ממארס 2016); בניית תשתית לבנק דיגיטלי ללא סניפים; מתן היתר לביצוע פעולות באמצעים ישירים; גיבוש מתווה פיקוחי מקל להקמה של בנקים חדשים;

²¹ בספרות המקצועית קיימות שתי גישות עיקריות לבחינת התחרות בענף הבנקאות: גישת המבנה (SCP – Structure) גישת האיום (Conduct Performance) טוענת שקיים קשר בין מבנה המערכת הבנקאית, התנהגות הבנק וביצועיו. גישת האיום התחרותי (Contestability) גורסת כי תחרות יכולה להתקיים גם במערכות בנקאות ריכוזיות, וכי מספר הבנקים אינו קובע את מידת התחרות בענף אלא תכונות שוק בסיסיות, לדוגמה חסמי הכניסה לענף וחסמי היציאה ממנו, קיומם של תחליפי אשראי ופיקדונות, וכדומה.

²² תעודת הזהות הבנקאית כוללת דיווח מרוכז ותמציתי שמפרט את כלל הנכסים וההתחייבויות של הלקוח בתאגיד הבנקאי – היינו סך ההכנסות וההוצאות שנרשמו באותה שנה בגין נכסים, התחייבויות ופעילות שוטפת, לרבות ההוצאות בגין עמלות. דיווח מרוכז זה יימסר ללקוח אחת לשנה, ביוזמת התאגידים הבנקאיים. הוא נועד לצמצם את הפער בין המידע המצוי ברשות הבנק שבו מתנהל חשבון הלקוח לבין המידע המצוי בידי גוף פיננסי אחר שאליו הלקוח יכול לפנות כדי לקבל הצעה מתחרה.

גיבוש מדיניות פיקוחית חדשה להקלת הרגולציה על גופים בעלי סיכון נמוך; והפרדת שתי חברות כרטיסי האשראי הגדולות משני הבנקים הגדולים.

מידת התחרות במערכת הבנקאות אינה אחידה – יש הבדלים בין מגזרי הפעילות השונים ובין סוגי המוצרים והשירותים הבנקאיים – והיא תלויה במאפייניו של כל מגזר פעילות, לרבות התנהגותו הצרכנית של הלקוח, קיומה של חלופה מספקת בשוק החוץ-בנקאי, מידת הסיכון של הלווה, ועוד. כאשר בוחנים את המרווחים מפעילות מתן אשראי במגזרי הפעילות השונים מוצאים ביניהם פערים, וכן מוצאים כי בשלוש השנים האחרונות חלה ירידה בערכם במגזרי הפעילות הקמעונאיים, לרבות במגזר העסקים הקטנים. המרווחים מפעילות מתן אשראי במגזר משקי הבית ובמגזר העסקים הקטנים גבוהים באופן טבעי מהמרווחים מפעילות מתן אשראי במגזר העסקי ובמקטע המשכנתאות, משום שהפעילות מולם כרוכה בסיכון גבוה ובעלות תפעולית גבוהה, ובמידה מסוימת גם משום שאין עבורם תחליפי אשראי משמעותיים מחוץ לענף. את העובדה שהמרווח ירד בשנים האחרונות מסבירות חלקית הירידה בעלות השולית של גיוס המקורות והירידה בסיכון הלווים על רקע הירידה בריבית בנק ישראל. אולם אנו סבורים כי עובדה זו משקפת גם התגברות במידת התחרות על לקוחות המגזרים הקמעונאיים, תופעה שנובעת מכמה סיבות עיקריות ובהן: (1) כל הבנקים מתמקדים במגזרים אלו על רקע הצטמצמות ההזדמנויות בפעילות מול הלקוחות העסקיים – נוכח הצמיחה המתונה של התוצר וזמינותו הגבוהה של האשראי החוץ-בנקאי – ועל רקע הרגולציה המקלה בפעילות מולם; (2) הבנקים פועלים להפחתת ריכוזיות האשראי ולשיפור יחסי ההון על ידי הקטנת החשיפה לעסקים הגדולים והגדלת תיק האשראי הקמעונאי והאשראי לעסקים קטנים; (3) צעדי הרגולציה הצרכנית שננקטו בשנים האחרונות פעלו להגברת כוחו הצרכני של הלקוח באמצעות פישוט המעבר בין הבנקים, שיפור השקיפות, וסיוע בפתרון הבעיה הנוגעת לאסימטריה במידע; (4) קשיי המימון של העסקים הקטנים ירדו בהשוואה לשנים קודמות – כך עולה מסקר החברות לסוף 2015.

בשלוש השנים
האחרונות נרשמה
ירידה במרווח מפעילות
מתן אשראי במגזר
הקמעונאי ובמגזר
העסקים הקטנים.
מגמה זו עשויה להצביע
על התגברות התחרות.

תיבה א'-1: חדשנות טכנולוגית בענף השירותים הפיננסיים: חברות Fintech ודיגיטציה בנקאית

- העולם הפיננסי עובר בשנים האחרונות מהפכה טכנולוגית-דיגיטלית, וצפוי כי תהליך זה יימשך גם בשנים הבאות. המהפכה תשפיע על לקוחות הבנקים ועל המבנה הארגוני של הבנקים, התהליכים בתוכם ועובדיהם.
- את החדשנות הטכנולוגית מקדמות חברות הזנק שמתמחות בתחומים הפיננסיים – חברות Fintech. חברות אלה פועלות כדי להציע מוצרים ושירותים שיוצרים תחרות לבנקים, ולעתים הן גם משתפות עִמָּם פעולה.
- הטכנולוגיה והחדשנות פועלות להגברת התחרות בתוך מערכת הבנקאות ומחוץ לה, וכן מאפשרות לה – ואף מחייבות אותה – להתייעל. לפי ההערכות בעולם, בתוך שנים אחדות תוליד הטכנולוגיה לשיפור משמעותי ביחסי היעילות של בנקים קמעונאיים.
- צפוי כי צרכני השירותים הפיננסיים ייהנו מהגברת התחרות ושיפור היעילות שתניב הטמעת הטכנולוגיה והחדשנות. כבר כיום פעולות בנקאיות באמצעים ישירים עולות לצרכנים הרבה פחות מפעולות באמצעות פקיד. ההנחות על פעילות ישירה משתקפות בתעריפון העמלות של הבנקים.
- הפיקוח על הבנקים רואה בקידום הטכנולוגיה והחדשנות בבנקים את אחד מיעדיו לשנים הקרובות. בהתאם לכך פרסם הפיקוח בתחילת 2016 מדיניות חדשה – בנושא בנקאות בתקשורת – וזו מסירה את המגבלות על צריכת השירותים הפיננסיים באמצעים ישירים (אתרי אינטרנט, אפליקציות דיגיטליות ומכשירים אוטומטיים).

העולם הפיננסי עובר בשנים האחרונות שינויים כתוצאה מהמהפכה הדיגיטלית המאפיינת את התקופה שאנו חיים בה. מהפכה זו החלה עוד קודם בענפים אחרים אך כעת היא מחלחלת גם אל התחום הפיננסי ואל שירותי הבנקאות הקמעונאית, ונראה כי היא עתידה ללוות אותנו שנים רבות. אף שטכנולוגיות פיננסיות קיימות כבר זמן רב, יש הבדל חשוב בין חידושי העבר לחידושים האחרונים: לראשונה מפתחות אותם, נוסף לבנקים, גם חברות הזנק עתירות ידע וחדשנות מחוץ לענף הבנקאות (חברות Fintech), ולעתים שני הגורמים אף משתפים פעולה. התפתחויות אלו טומנות בחובן הזדמנויות ואתגרים רבים, הן לשחקנים הוותיקים והחדשים והן לרגולטורים, היות שעליהם למצוא את האיזון בין התועלת שניתן להפיק מהן לבין הסיכונים הכרוכים בהן.

חברות ה-Fintech חודרות לתחום השירותים הפיננסיים הודות לשורת גורמים, ועם העיקריים שבהם נמנים: (1) אופיין של טכנולוגיות התקשורת – אלה הרחיבו את זמינות השירותים, למשל באמצעות שימוש בטלפונים חכמים; (2) שינוי בהרגלי הצריכה – הלקוחות כיום מעוניינים לצרוך שירותים פיננסיים בכל זמן ומקום; ו-(3) התמיכה הרבה שממשלות ברחבי העולם מעניקות לפיתוחים טכנולוגיים ולמיזמי טכנולוגיה עילית בכלל, ובתוך כך גם לפיתוחים בתחום השירותים הפיננסיים. חדירת החברות צברה תאוצה לאחר המשבר הפיננסי העולמי בעקבות כמה תהליכים מרכזיים: (1) הציבור פיתח רגשות שליליים כלפי הבנקים מפני שהוא האמין כי הם תרמו למשבר; (2) היקף ההלוואות הבנקאיות – העסקיות והקמעונאיות – ירד ודחף את הפרטים לתור אחר מקורות אשראי חלופיים; (3) הבנקים והרגולטורים התמקדו בטיפול בנזקי המשבר, ביישום תקנים חדשים ומחמירים ובשינוי המודלים העסקיים של הבנקים, והפגינו מעט נכונות לאמץ טכנולוגיות חדשות; (4) הקשחת הרגולציה הבנקאית לאחר המשבר הרחיבה את הארביטראז' הרגולטורי שחברות ה-Fintech נהנות ממנו, היות שהן אינן כפופות לפיקוח; ו-(5) תנאי השוק הובילו עובדים שפוטרו מענף הבנקאות להשתלב בחברות טכנולוגיה, והידע הבנקאי פגש בידע הטכנולוגי.

חברות ה-Fintech מקדמות את החדשנות הטכנולוגית, תוך התמקדות ביצירת חלופות לשירותי בנקאות קמעונאיים בתחומים שמתאפיינים בחוסר חדשנות ויעילות ואינם מצריכים רישיון בנקאי – כלומר אינם כפופים לאסדרה ולפיקוח של הפיקוח על הבנקים. תחומים אלו כוללים, בין היתר, העברות כספים ותשלומים מקוונים, שירותי מסחר בשוק ההון, השוואת עלויות של שירותים פיננסיים, הלוואות עמית לעמית (P2P, peer to peer lending), מימון המונים (crowdfunding), ועוד¹. כך מצליחות החברות לעקוף את חסמי הכניסה (הרגולטוריים בעיקר) לתחום שירותי הבנקאות, להשיג דריסת רגל ולגזור רווח. גם הבנקים מקדמים את החדשנות, מאמצים טכנולוגיות פיננסיות ועוברים תהליכי דיגיטציה, בתגובה לשינויים בהרגלי הצריכה של הלקוחות ולהתגברות האיום התחרותי מצד חברות ה-Fintech. על כן הם מתמקדים בטכנולוגיות שנותנות מענה לשינוי בהעדפות של צרכני הקצה הקמעונאיים ובפיתוח כלים (דוגמת אפליקציות) המספקים ללקוחותיהם שירותים בנקאיים בערוצים זמינים יותר, ערוצים שיחליפו בהדרגה את הסניפים המסורתיים. סביר להניח כי בטווח הבינוני תתבטא הדיגיטציה גם בשינויים מבניים בבנקים לטובת ייעול תהליכים (למשל דרך ניהול מיטבי של המידע ואוטומטיזציה של התהליכים הפנימיים), שיפור הפיריון והצפת ערך ללקוח – התפתחות שתשתקף בהתאמה אישית של מוצרים ושירותים, על פי מאפייני הלקוח וצרכיו, ובשיפור משמעותי בנוחות לקבלם. לצד שני ערוצים אלה קיים ערוץ שלישי לפיתוח ואימוץ טכנולוגיות פיננסיות – שיתופי פעולה בין הבנקים לחברות ה-Fintech. ערוץ זה נוצר משילוב בין יכולתם ורצונם של הבנקים להשקיע ולאמץ טכנולוגיות חדשות לבין הצורך של חברות ה-Fintech בהון ובפלטפורמה להטמעה.

הטכנולוגיות הפיננסיות יוצרות הזדמנויות רבות לכלל השחקנים במערכת. העובדה ששחקנים בעלי טכנולוגיות מתקדמות משתלבים בבנקאות הקמעונאית – תחום שבו לבנקים המסחריים יש אחיזה רבה – מהווה הזדמנות לקדם יעדים פיקוחיים לטובת הציבור, המערכת הפיננסית והמשק בכלל, לרבות הגברת התחרות ושיפור היעילות במערכת הבנקאית. אשר לצרכנים ולפיקוח, השחקנים החדשים מגבירים את האיום התחרותי על הבנקים בתחום

¹ הלוואות עמית לעמית: הלוואות ישירות בין לווים ומלווים באמצעות ממשקים אינטרנטיים שיוצרים את התשתית לקיומן; מימון המונים: תהליך שבאמצעותו חברות או אנשים פרטיים מגייסים מימון ממספר רב של אנשים בעזרת ממשקים אינטרנטיים. המלווה מקבל בתמורה מניות, חוב או תגמול אחר, למשל זכות ראשונים ליהנות מהמוצר.

השירותים הבנקאיים ומגדילים את היצע המקורות לאשראי חוץ-בנקאי ללקוחות הקמעונאיים ולעסקים והבינוניים (בעיקר דרך מיזמי הלוואות עמית לעמית ומימון המונים). העובדה שהפרטים משתמשים באמצעים טכנולוגיים המאפשרים לצרוך שירותים בכל עת ומקום מעצימה עוד את האיום התחרותי, מפני שהיא הופכת את פריסת הסניפים הרחבה של הבנקים – מאפיין שהיווה לאורך השנים יתרון תחרותי משמעותי – לרלוונטי פחות. אשר לבנקים, זמינותן של טכנולוגיות התקשורת והשינוי בהרגלי הצריכה מגבירים את נגישותם של השירותים הבנקאיים ומאפשרים להם לצמצם את פריסת הסניפים ואת ההישענות על הון אנושי. בכך הם פועלים להפחתת העלות השולית הכרוכה בתהליך הייצור, לשיפור ביעילות התפעולית, להוזלת המחירים לצרכן ולהעצמת התחרות. בעתיד צפויים הפיתוחים הטכנולוגיים לתמוך בשינוי המבנה המוכר של הסניפים (הדגש יעבור מאספקת שירותים לייעוץ ולשיווק מוצרים), בשינוי תפקידם המסורתי של הבנקאים (הדגש יעבור מעבודה אדמיניסטרטיבית לשיווק ישיר של מוצרי בנקאות), בכניסה לתחומי פעילות חדשים, ובשינויים מבניים שכוללים הטמעת תשתית טכנולוגית חדשה ואוטומטיזציה של תהליכים פנימיים.

אולם לצד ההזדמנויות שההתפתחויות הנידונות מציעות הן טומנות בחובן גם לא מעט אתגרים וסיכונים. ראשית, מאחר שחברות ה-Fintech מתמקדות בשירותים ובמוצרים ייחודיים שאינם כפופים לאסדרה ולפיקוח, ומאחר שבניגוד לבנקים אין להן מסורת של ציות לרגולציה, קיים חשש בנוגע ליציבותן ומחויבותן להגנת הצרכן. שנית, ההתפתחויות משיתות על הבנקים עלויות גבוהות – בין השאר בגין הטמעת הטכנולוגיות, קצב התחלופה הגבוה שלהן, והשינוי בהעדפות הצרכנים. עלויות אלו יוצרות פתח לכניסתן של חברות Fintech לתחומי פעילות נוספים ולשחיקה נוספת ברווחי הבנקים. שלישית, ריבוי הפעולות והמידע המועברים בערוצי התקשורת הישירים מעצימים את הסיכונים הקיברנטיים שהבנקים והשחקנים החדשים חשופים אליהם. סיכונים אלו כוללים חדירה למערכות המחשב לשם גניבת מידע, שינוי או מחיקתו ואף השתלטות על המערכות באופן שיפגע בלקוחות, במוניטין של הבנק או החברה, ובתגובת שרשרת – במשק כולו. לבסוף, ההתפתחויות הטכנולוגיות מציבות אתגר לרגולטור: עליו למצוא את האיזון בין הצורך להבין את הטכנולוגיות החדשות ואת הסיכונים הכרוכים בהן לבין הצורך לאפשר לבנקים להתקדם ולאמץ חידושים טכנולוגיים שיאפשרו להם להתייעל ולהתמודד עם השינויים בענף בצורה טובה יותר.

סביר לצפות כי הטכנולוגיות הפיננסיות יוסיפו להתפתח וללוות אותנו בעשורים הקרובים, ואף שכיוון התפתחותן ותצורתן הסופית אינם ברורים עדיין, ברור כי הן מתאפיינות בפוטנציאל צמיחה אדיר, בעיקר בתחום של שירותי בנקאות קמעונאיים; את הבסיס לכך יוצרת שורת תופעות: האוכלוסייה הצעירה בעולם נוטה לצרוך שירותים באמצעים דיגיטליים, מעמד הביניים במדינות המתפתחות גדל בקצב גבוה (ואתו גדלים הצרכים הפיננסיים, גוברת המודעות הפיננסית ומתרחב השימוש במכשירים שמאפשרים גישה דיגיטלית לשירותים בנקאיים), התקשורת האינטרנטית מתאפיינת בזמינות ובנגישות גבוהות, שיעור הבוגרים במקצועות הטכנולוגיים גדל, ובחלק ממדינות העולם קיים מחסור בתשתית בנקאית פיזית.

בישראל, כמו בעולם, חברות Fintech משתלבות בהתמדה בתחומים קלסיים של פעילות בנקאית שאינה דורשת רישיון ואינה כפופה לפיקוח, לרבות הלוואות ותשלומים מקוונים והשוואות של מידע פיננסי. הפיקוח על הבנקים ובנק ישראל תומכים בהגברת התחרות בתחום השירותים הפיננסיים ובהטמעת טכנולוגיות וחדשנות בבנקים. בכדי למנוע מצב שבו הרגולציה מהווה חסם – ובשל הרצון לאפשר לתחום השירותים הפיננסיים להוסיף להתפתח ולאפשר לבנקים לאמץ חידושים טכנולוגיים שיובילו להתייעלות וייתנו מענה לצרכים המשתנים של הלקוחות – פרסם הפיקוח על הבנקים הוראה חדשה בנושא בנקאות בתקשורת. הוראה זו מאפשרת לתאגידים הבנקאיים הישראליים להציע ללקוחותיהם שורה ארוכה של שירותים בנקאיים מקוונים (פתיחת חשבון חדש, הצטרפות לשירותים מקוונים וביצוע פעולות שוטפות בלי לבוא לסניף), תוך הסרת חסמים שזוהו. בדרך זו מאפשר הפיקוח ללקוחות ולתאגידים הבנקאיים להרחיב את הפעילות הדיגיטלית וליהנות מיתרונותיה, והוא מקל על שחקנים שאין להם רשת סניפים להשתלב בתחום השירותים הפיננסיים וכך להגביר את התחרות. במקביל מקפיד הפיקוח על הבנקים לשמור על נגישות פיזית גבוהה של השירותים הבנקאיים, והוא מצפה מהבנקים למצוא מענה הולם ללקוחות שמתקשים להסתגל לאמצעים הטכנולוגיים החדשים ובוחרים להמשיך לצרוך שירותים בנקאיים בסניפים.

מקורות:

Kong, Arner, DW. Et al., "The evolution of fintech: A new post-crisis paradigm?", University of Hong (2015).
 Cuesta, C. et al., "The digital transformation of the banking industry", BBVA (2015).
 Dapp, TF., "Fintech – the digital & evolution in the financial sector", Deutsche bank research (2014).
 Gelis, P. and Woods T., "The rise of fintech in finance", Kantox (2014).
 ,services. Levan, M., "Money evolution: How the shift from analogue to digital is transforming financial Journal of Payments Strategy & Systems V.7, N.4 (2013).
 Milne., A., "Achieving European policy objectives through financial technology", European Credit Research Institute (2015).
 Walker, A., "Banking without banks: Exploring the disruptive effects of converging technologies that will shape the future of banking", Journal of Securities Operations & Custody V.7, N.1 (2014).
 The digital transformation of banks and the digital single market", EBF discussion paper (2015)."

3. ההתפתחויות העיקריות בפעילות המאזנית והחץ-מאזנית

סך המאזן המצרפי של התאגידים הבנקאיים בישראל²³ הוסיף לגדול גם השנה (כ-4.3%) והסתכם בכ-1,452 מיליארדי ש"ח (לוח א'-4), וזאת אף שהפעילות הכלכלית במשק צמחה בקצב מתון. הגידול היה בלתי אחיד במהלך השנה, והובילו אותו שתי הקבוצות הגדולות. בדומה לשנים קודמות, גם השנה הושפע הגידול במאזן מההתפתחויות בשוק הדיור ומהגידול בצריכה הפרטית – אלה פעלו להמשך מגמת הגידול בתיק האשראי הקמעונאי. בצד המקורות הושפע המאזן מהירידות שחלו בשוק ההון במחצית השנייה של השנה – אלו פעלו להסטת מקורות משוק ההון אל הבנקים וליצירת עודפי מקורות (דרך גידול בהיקף הפיקדונות המידיים של הציבור). עודפים אלו הופנו לגידול בתיק ניירות הערך ולעלייה בהיקף המזומנים, במסגרת המהלך הטבעי של ניהול הנכסים וההתחייבויות ושיפור הניזילות. הרגולציה הבנקאית פעלה להמשך מגמת הגידול בהיקפו של ההון העצמי ובאיכותו.

בצד הנכסים אנו מזהים גידול בכל אחד מסעיפי המאזן העיקריים. באשראי לציבור נרשם השנה גידול נוסף, של כ-5%; גידול זה מהווה המשך ישיר להתפתחויות שחלו בשנים האחרונות, והוא מתרחש אף על פי שהתוצר צומח בקצב מתון. עיקר הגידול באשראי נבע גם השנה ממקורות קמעונאיים, והוא השתקף בהמשך הגידול בהיקפם של (א) האשראי לדיור (כ-9%) – נוכח המשך ההתפתחויות בשוק הדיור, שכן הן תומכות ברמות גבוהות של ביקוש לאשראי מסוג זה, ו-(ב) האשראי הצרכני האחר (כ-8%) – על רקע סביבת הריבית הנמוכה והעלייה בצריכה הפרטית. האשראי העסקי עלה השנה בשיעור מתון בלבד (כ-2%). הבנקים הגדילו את היקף המזומנים (כ-12%) למרות סביבת הריבית הנמוכה והשחיקה המתמשכת

בשנה האחרונה
 נמשך הגידול המהיר
 באשראי הקמעונאי,
 ובעיקר באשראי לדיור
 ובאשראי הצרכני
 האחר.

²³ חמש הקבוצות הגדולות (לאומי, הפועלים, דיסקונט, הבינלאומי הראשון ומזרחי-טפחות) ושלושת הבנקים העצמאיים (אגוד, ירושלים ודקסיה).

לו"א-4

המאזן של סך מערכת הבנקאות הישראלית¹, עד 2013

חברתפלטגות	שיעור השינוי		שיעור השינוי		במיליארד ש"ח		במיליארד ש"ח		2013
	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	
(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(מיליארדי ש"ח)	(מיליארדי ש"ח)	(מיליארדי ש"ח)	(מיליארדי ש"ח)	
15.6	15.7	13.9	3.4	20.0	226,145	218,731	182,276	182,276	נכסים
91.2	84.0	85.3	12.3	18.1	206,158	183,643	155,487	155,487	מוזמנים ²
8.8	16.0	14.7	-43.0	31.0	19,987	35,088	26,790	26,790	פיקדונות בנקים מסחריים
14.6	13.2	14.5	15.7	-3.4	212,286	183,537	189,946	189,946	ניירות עד
									מזה:
8.8	9.9	8.3	1.9	16.2	18,580	18,226	15,688	15,688	ניירות עד שועמדו למלווים
80.8	80.4	85.4	16.3	-9.0	171,589	147,569	162,147	162,147	בשני חוגן
0.2	0.3	0.2	-22.4	20.0	2,879	3,708	3,090	3,090	ניירות עד ששאלו או נרכשו בחשבני מבר חוץ
65.4	64.9	66.2	5.2	4.3	950,058	903,498	866,149	866,149	אשראי לציבור
0.9	0.9	1.0	-1.1	2.4	12,792	12,930	12,627	12,627	הפרשה להפסדי אשראי
64.5	63.9	65.3	5.2	4.3	937,266	890,568	853,522	853,522	אשראי לציבור, נטו
									מזה:
66.4	63.3	60.8	10.4	8.7	622,559	563,821	518,832	518,832	מס"י לא צמוד
19.8	21.8	24.1	-4.6	-5.3	185,454	194,492	205,443	205,443	מס"י צמוד למודד המחירים
13.6	14.7	15.0	-2.4	2.2	127,806	130,901	128,089	128,089	צמוד מס"י ונקודת מס"י
76.3	75.8	71.4	-1.7	8.6	97,570	97,240	91,398	91,398	מודד בדולרים
0.2	0.2	0.1	7.0	16.8	1,448	1,353	1,158	1,158	פריטים לא-כספיים
0.3	0.4	0.3	-7.6	25.6	4,517	4,887	3,890	3,890	אשראי לממשלה
0.1	0.2	0.3	-42.7	-25.3	1,685	2,941	3,936	3,936	השקעות בחברות בנות נחברות מסוגות
0.8	0.9	1.0	-1.9	-6.9	12,031	12,269	13,185	13,185	בנינים ועוד
0.0	0.0	0.1	-15.5	-18.6	520	616	756	756	נכסים בלתי מוחשיים ומוניטין
2.3	3.4	2.6	-30.0	40.2	32,860	46,910	33,468	33,468	נכסים בגין מכשירים נגזרים
1.5	2.1	1.8	-23.3	22.4	22,041	28,724	23,470	23,470	נכסים אחרים
100	100	100	4.3	6.5	1,452,231	1,392,891	1,307,538	1,307,538	סך הנכסים
77.2	75.3	75.6	6.9	6.2	1,121,809	1,049,237	987,926	987,926	התחייבויות וחוב
									פיקדונות הציבור
									מזה:
63.6	59.9	60.5	13.5	5.2	713,887	628,747	597,437	597,437	מס"י לא צמוד
6.6	8.2	9.7	-13.4	-10.5	74,191	85,686	95,714	95,714	מס"י צמוד למודד המחירים
29.6	31.8	29.7	-0.4	13.6	332,055	333,323	293,348	293,348	צמוד למס"י ונקודת מס"י
79.6	78.1	74.9	1.6	18.4	264,454	260,321	219,795	219,795	מודד בדולרים
1.1	1.3	1.4	-8.8	-1.1	16,357	17,938	18,143	18,143	פיקדונות מבנקים
0.2	0.2	0.2	1.7	-11.1	2,452	2,411	2,711	2,711	פיקדונות הממשלה
0.4	0.4	0.3	-13.6	33.8	5,241	6,070	4,538	4,538	ניירות עד ששועמדו או נמכרו בחשבני רכש חוץ
7.1	7.2	7.7	1.8	0.0	102,491	100,714	100,749	100,749	אגרות חוב וכו' התחייבויות נדחים
2.8	3.4	2.8	-27.6	29.2	34,160	47,175	36,520	36,520	התחייבויות בגין מכשירים נגזרים
4.8	5.5	5.2	-8.9	13.4	69,926	76,785	67,697	67,697	התחייבויות אחרות
									מזה:
2.1	1.9	2.0	1.7	7.6	1,466	1,441	1,340	1,340	הפרשה להפסדי אשראי בגין מכשירי אשראי חוץ-מאויים
93.1	93.4	93.2	4.0	6.7	1,352,437	1,300,329	1,218,283	1,218,283	סך ההתחייבויות
0.1	0.1	0.1	-1.6	7.9	1,705	1,733	1,606	1,606	זכויות שאינן מקנות שליטה
6.8	6.5	6.7	8.0	3.6	98,089	90,829	87,649	87,649	החוב המעמי המיוחס לבעלי המניות של החגיר הבנקאי
6.9	6.6	6.8	7.8	3.7	99,794	92,562	89,255	89,255	סך החוב העצמי
100	100	100	4.3	6.5	1,452,231	1,392,891	1,307,538	1,307,538	סך ההתחייבויות והחוב

1. ללא נכס מאוח: כולל חשבון קבוצות הבנקאות (אחרי), חשבונות (אחרי), ודיווחים (אחרי).

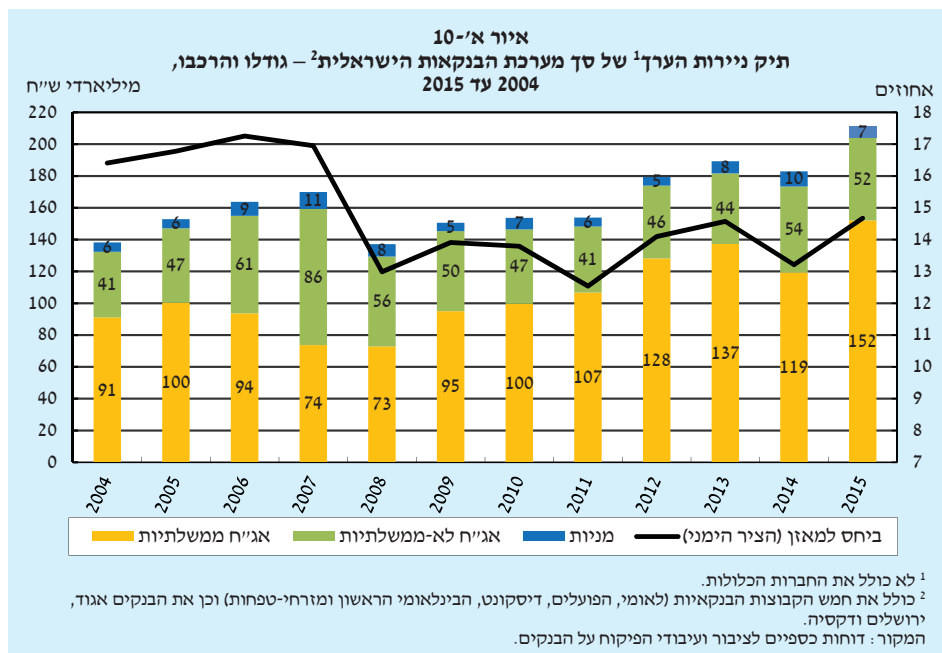
2. כולל פיקדונות בנק ישראל.

המקור: דוחות כספיים לציבור ועבודת הפיקוח על הבנקים.

בהכנסות הריבית הנגזרות מהן²⁴. כמו כן הם הגדילו את היקפו של תיק ניירות הערך – זה גדל השנה בשיעור חד, כ-16%, לאחר שאשתקד הוא ירד קלות (כ-3%; לוח א'-5), והגידול בו התרחש במחצית השנייה של השנה כנגד עודפי המקורות. העלייה בהיקפו של התיק נובעת רובה ככולה מעלייה חדה בהחזקות באג"ח הזמינות למכירה של ממשלת ישראל ושל ממשלות זרות לטווח בינוני (שלושה חודשים עד שנה), ונראה כי היא אינה נגזרת מצורכי נזילות לטווח קצר. (העלייה בתיק נובעת גם משערוכים של ניירות ערך, אם כי במידה פחותה). משקלו של תיק ניירות הערך בסך המאזן עמד השנה על כ-15%, בהשוואה לכ-13% אשתקד (איור א'-10). בצד המקורות בולטים הגידול בהיקף פיקדונות הציבור²⁵ (כ-7%) והעלייה בהיקף ההון העצמי של התאגידים הבנקאיים (כ-8%; לוח א'-4). הגידול שחל השנה בפיקדונות הציבור התרחש על אף סביבת הריבית הנמוכה, ומקורו בגידול בהיקפם של הפיקדונות הקמעונאיים והתאגידיים (אשתקד לעומת זאת נבע הגידול מהעלייה בהיקף הפיקדונות של הגופים המוסדיים). עיקר הגידול בפיקדונות התרחש במחצית השנייה של השנה, ונראה כי הוא הושפע במידה רבה מהירידות החדות שנרשמו במדדי המניות והאג"ח המובילים בשוק ההון המקומי, ירידות שפעלו לשינוי העדפות הצרכנים ולהקטנת החזקותיהם באג"ח ובמניות בתיק הנכסים שלהם. נוסף לכך פעלה השנה לגידול בהיקף הפיקדונות הירידה החדה בהיקף החזקות המק"ם, המהוות תחליף לפיקדונות הבנקאיים. בחינת הרכב הפיקדונות בפעילות בישראל מצביעה על עלייה חדה בהיקף פיקדונות העו"ש והפיקדונות הקצרים לפי דרישה, אפיקים שעל פי רוב אינם נושאים ריבית, ועל ירידה בהיקפם של הפיקדונות לזמן קצוב – אפיקים נושאי ריבית.

במחצית השנייה של השנה גדל היקפם של פיקדונות הציבור, על רקע הירידות החדות בשוק ההון.

השנה נרשמו גידול חד בהיקף הפיקדונות שאינם נושאים ריבית וירידה בהיקף הפיקדונות הנושאים ריבית.

²⁴ הכנסות הריבית בגין המזומנים והפיקדונות בבנק ישראל מוסיפות להישחק בשנים האחרונות, ובדצמבר השנה הן עמדו על כ-200 מיליוני ש"ח בלבד, בהשוואה לכ-550 מיליוני ש"ח אשתקד ולכ-1.1 מיליארד ש"ח בשנת 2013 (הרחבה מופיעה בסעיף העוסק בתוצאות העסקיות).

²⁵ הגידול בהיקף הפיקדונות הושפע השנה במידה קלה גם מהייסוף החד שנרשם בשער החליפין שקל/ אירו (כ-10%). בניכוי הייסוף היה נרשם גידול של כ-7.3%, לעומת כ-6.9% שנרשמו בפועל.

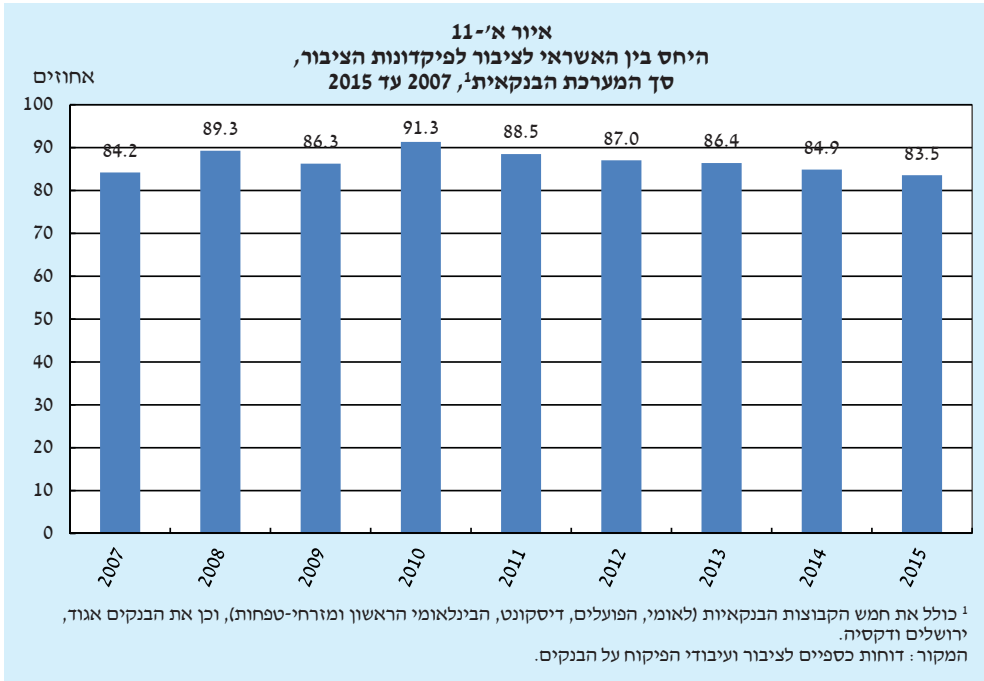
לוח א'-5

תיק ניירות הערך של סך מערכת הבנקאות הישראלית, דצמבר 2014 ודצמבר 2015

בנק דיסקונט											
בנק הפועלים						בנק לאומי					
דצמבר 2015			דצמבר 2014			דצמבר 2015			דצמבר 2014		
הערך	התפלגות	במאזן	הערך	התפלגות	במאזן	הערך	התפלגות	במאזן	הערך	התפלגות	במאזן
ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות
(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)
54.9	21,358	51.9	19,391	69.4	43,642	67.9	39,920	50.7	35,217	42.6	22,205
4.5	1,767	4.2	1,557	8.9	5,622	6.0	3,541	16.1	11,186	10.0	5,220
0.9	353	1.7	634	1.0	634	2.3	1,328	0.4	273	0.8	439
4.9	1,902	5.4	2,005	7.5	4,737	9.3	5,437	9.2	6,410	11.4	5,942
22.2	8,627	24.3	9,059	-	-	-	-	14.8	10,317	17.5	9,125
1.2	482	2.2	809	3.3	2,048	3.9	2,304	1.1	738	2.4	1,226
8.1	3,143	5.9	2,206	5.8	3,667	6.2	3,635	2.9	2,014	6.3	3,262
3.3	1,303	4.5	1,692	4.0	2,534	4.4	2,613	4.8	3,320	9.0	4,694
100	38,935	100	37,353	100	62,884	100	58,778	100	69,475	100	52,113
סך המערכת											
דצמבר 2015			דצמבר 2014			הבנק הבינלאומי			בנק מזרחי-טפוחות		
הערך	התפלגות	במאזן	הערך	התפלגות	במאזן	הערך	התפלגות	במאזן	הערך	התפלגות	במאזן
ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות	ההתפלגות
(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)
60.1	127,612	59.4	109,013	51.1	8,393	62.3	7,817	82.6	9,788	95.6	13,631
11.8	24,962	6.1	11,149	19.7	3,244	1.0	128	14.0	1,664	0.8	115
1.2	2,632	2.2	3,965	3.6	590	4.9	611	-	-	0.9	123
7.2	15,296	8.4	15,365	11.3	1,856	13.3	1,670	2.3	274	1.5	219
9.2	19,537	10.3	18,904	3.1	510	5.0	633	-	-	-	-
2.5	5,308	3.5	6,483	7.3	1,205	10.3	1,289	-	-	0.0	1
4.4	9,267	5.1	9,322	2.3	380	0.8	95	0.2	21	0.5	66
3.6	7,672	5.2	9,544	1.6	261	2.5	311	0.8	98	0.7	104
100	212,286	100	183,537	100	16,439	100	12,554	100	11,845	100	14,259
סך ניירות הערך											

1) אשר לניירות ערך מוגבי משכנתאות (MBS) שהופקו סוכנויות ממשל בארץ, ירושלים ודקסיה.
2) כולל את חשב הקבוצות הנבדקות (כך את הנבדקים אגור, ירושלים ודקסיה).
המקור: דוחות כספיים לצבור עיבודי הפיקוח על הנבדקים.

התפתחויות אלו משתקפות גם בערכו של יחס האשראי לפיקדונות הציבור – זה מציג ירידה מתמשכת בחמש השנים האחרונות (איור א'-11). ירידה זו נובעת מכך שקצב הגידול של האשראי לציבור היה בתקופה זו נמוך מקצב הגידול של הפיקדונות. ירידת היחס פועלת לירידה בחשיפה לסיכון הנזילות של הבנקים, אולם במקביל היא מצביעה גם על ירידה בתשואה שמניבים הבנקים על הפיקדונות שגייסו.

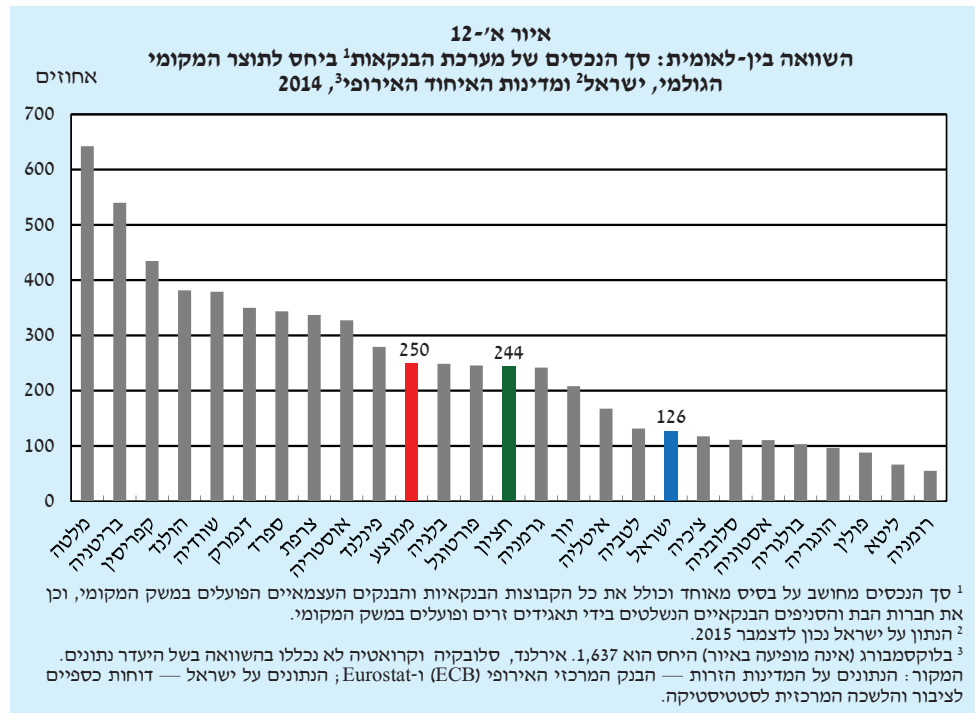

היקף האג"ח וכתבי ההתחייבויות הנדחים גדל השנה במעט (כ-2%) והסתכם בכ-102 מיליארדי ש"ח. את הגידול בסעיף זה הניעו בעיקר ההנפקות החדשות שנערכו השנה בקבוצת לאומי, על רקע הביקוש הגבוה מצד המשקיעים המוסדיים.

סך ההון העצמי של הבנקים מהווה כרית חשובה לספיגת הפסדים בעת התממשות סיכונים רוחביים, והוא הוסיף לגדול גם השנה (כ-8%) והסתכם בכ-99.8 מיליארדי ש"ח (לוח א'-4). ההתפתחות השנה מהווה המשך למגמת הגידול שניכרת בשנים האחרונות בהון העצמי, ומקורה בהגדלה שהבנקים יוזמים, על בסיס של צבירת רווחים, כדי לעמוד ביעדים הנוגעים ליחסי ההון המינימליים שהפיקוח על הבנקים קבע במסגרת הטמעת מסגרת העבודה של באזל III בישראל. את הגידול בהון קיזזה חלקית חלוקת דיווידנדים בחלק מהקבוצות (הרחבה מופיעה בסעיף העוסק בהלימות ההון).

גודלה של הפעילות הבנקאית יחסית לסך הפעילות המשקית נמדד באמצעות היחס שבין נכסי הבנקים לבין התוצר המקומי הגולמי. איור א'-12 מציג את היחס בישראל ובמערכות בנקאות ומשקים באיחוד האירופי. ערכו של היחס בישראל עמד השנה על 126%, והוא היה נמוך בהשוואה לערכו הממוצע במדינות האיחוד ודמה יותר לרמה המאפיינת מערכות בנקאות במדינות המתפתחות באירופה. אחד ההסברים לפער הקיים בין ישראל לממוצע של מדינות האיחוד (אם כי הוא אינו ההסבר היחיד) נעוץ בהיקפי הפעילות שבנקים זרים מקיימים בכל מדינה. כך למשל, מלטה, קפריסין, פינלנד ובלגיה מתאפיינות בהיקף גבוה

היקפה של הפעילות
הבנקאית בסך הפעילות
המשקית בישראל
נמוך בהשוואה להיקף
הממוצע במדינות
האיחוד האירופי.

של פעילות בנקאית זרה, והן מציגות יחס גבוה בין נכסים לתוצר. אף שיחס גבוה בין נכסים לתוצר עשוי להצביע על עומקו של התיווך הפיננסי הבנקאי, רמות גבוהות מדי עלולות לחשוף את המשק המקומי לסיכון שמערכת הבנקאות גדולה מכדי שניתן יהיה להצילה – Too Big to Save – במקרה הצורך.

הפעילות החוץ-מאזנית של הבנקים – הערבויות וההתחייבויות למתן אשראי גדלו השנה בכ-12 מיליארדי ש"ח והסתכמו בכ-533 מיליארדי ש"ח, וזהו גידול קל (כ-2%). ההתפתחויות בפעילות החוץ-מאזנית משקפות היטב את ההתפתחויות הכלכליות במשק, ובכלל זה את הגידול באשראי לדיור – שהתבטא בגידול בערבויות לרוכשי דירות (כ-12%; לוח א'-6) – ואת הגידול בצריכה הפרטית, שהתבטא בגידול במסגרות האשראי של כרטיסי אשראי שלא נוצלו (כ-4%) ושל התחייבויות בלתי חוזרות למתן אשראי (כ-3%). קצב הצמיחה המתון של התוצר השתקף בירידה קלה של אשראי התעודות וביציבות בהיקפן של הערבויות להבטחת אשראי – עסקאות שמשקפות פעילות עסקית.

היקף הפעילות של התאגידים הבנקאיים במכשירים נגזרים, בסכומים נקובים, קטן השנה בכ-6% והסתכם ב-2,365 מיליארדי ש"ח (לוח א'-7). הקיטון נבע כולו מהירידה בהיקפם של חוזי המטבע (כ-16%) – על רקע העובדה ששער החליפין שקל/ דולר הפגין יציבות יחסית במשך השנה והקטין את הצורך של הבנקים ושל לקוחותיהם לגדר את סיכון שער החליפין.

ההתפתחויות בפעילות החוץ-מאזנית משקפות את ההתפתחויות הכלכליות במשק, ובכלל זה את ההתפתחויות בשוק הדיור.

לוח א'-6

עסקאות במכשירים פיננסיים חוץ-מאזניים שבהן הסכום הנקוב מייצג סיכון אשראי,
סך מערכת הבנקאות הישראלית¹, 2015 לעומת 2014

ההתפלגות		שיעור השינוי לעומת 2014 (אחוזים)	היתרות לסוף השנה		
2015	2014		2015	2014	
			(מיליוני ש"ח)		
0.9	1.0	-4.9	4,804	5,049	אשראי תעודות
3.4	3.5	-0.5	18,260	18,359	ערבויות להבטחת אשראי
11.4	10.4	12.4	60,668	53,987	ערבויות לרכשי דירות
12.0	11.5	6.4	63,884	60,056	ערבויות והתחייבויות אחרות
19.5	19.3	3.8	104,056	100,275	מסגרות אשראי של כרטיסי אשראי שלא נוצלו
23.9	25.4	-3.6	127,503	132,200	מסגרות חח"ד ומסגרות אשראי אחרות לציבור שלא נוצלו
19.5	19.4	2.9	103,702	100,755	התחייבויות בלתי חוזרות למתן אשראי שאושר ועדיין לא ניתן
9.3	9.6	-0.6	49,693	49,978	התחייבויות להוצאת ערבויות
100	100	2.3	532,569	520,660	סך הכול

(1) חמש הקבוצות הבנקאיות והבנקים אגוד, בנק ירושלים ודקסיה.
המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

לוח א'-7

התפלגות היתרות במכשירים הנגזרים,
סך מערכת הבנקאות הישראלית¹, 2015 לעומת 2014

(מיליוני ש"ח) ²							
שיעור השינוי לעומת שנת 2014	לפי סוג העסקה		שיעור השינוי לעומת שנת 2014	לפי סוג המכשיר			
	2015	2014		2015	2014		
-1.1	24,726	25,013	נגזרים מגדרים ⁴	1.7	1,126,800	1,108,035	חוזי ריבית
-5.6	2,019,381	2,139,849	נגזרי ALM ^{5,4}	-15.5	881,050	1,043,213	חוזי מטבע
-5.7	321,346	340,663	נגזרים אחרים ⁶	0.9	357,603	354,277	אחרים ³
-5.6	2,365,453	2,505,525	סך הכול	-5.6	2,365,453	2,505,525	סך הכול

(1) חמש הקבוצות הבנקאיות וכן בנק אגוד, בנק ירושלים ודקסיה.
(2) סכומים נקובים (notional amounts), במחירים שוטפים.
(3) חוזים בגין מניות, חוזי סחורות ואחרים.
(4) למעט נגזרי אשראי.
(5) נגזרים שמהווים חלק ממערך הנכסים וההתחייבויות של הבנק ואשר לא יועדו ליחסי גידור.
(6) כולל נגזרי אשראי וחוזי החלפת מטבע.
המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

תיבה א'-2: ענף כרטיסי החיוב ופעילותן של חברות כרטיסי האשראי

- הפיקוח על הבנקים פעל בשנים האחרונות כדי לעודד את התחרות בתחום כרטיסי החיוב וכדי לבסס את הבטיחות וההוגנות בענף זה. עם הצעדים שהפיקוח נקט אפשר למנות: הפחתה בדרישות ההון החלות על סולקים, הקלה בתהליך לקבלת רישיון סולק, הנהגת טכנולוגיות מתקדמות וקידום השימוש בכרטיסי חיוב מיידי (debit).
- היקף הפעילות בכרטיסי חיוב גדל באופן עקבי בשנים האחרונות, תוך גידול משמעותי במספר הכרטיסים שחברות כרטיסי האשראי מנפיקות באופן עצמאי. משקלם של כרטיסים אלה בסך הכרטיסים הפעילים עלה בתקופה הנסקרת לכ-30%.
- עמלת הסליקה (עמלת בית העסק) הממוצעת ירדה לאורך השנים האחרונות, בין היתר בעקבות ההפחתה בעמלה הצולבת ופתיחת המותג "ישראכרט" לתחרות בסליקה. העובדה שההפחתה בעמלה הצולבת "גולגלה" לבתי העסק מהווה אינדיקציה להתגברות התחרות בתחום הסליקה.
- חל גידול משמעותי בהיקף האשראי לאנשים פרטיים שחברות כרטיסי האשראי מעמידות באופן ישיר.
- בשנים האחרונות ניכרת מגמת ירידה בתשואות על ההון של חברות כרטיסי האשראי, וזו נובעת בעיקר משחיקה בהכנסות מעמלות ומחזוק הלימות ההון של החברות.
- לאחרונה נדונה ההצעה להפריד חברות כרטיסי האשראי משני הבנקים הגדולים, אך טרם נתקבלה החלטה סופית בנושא.

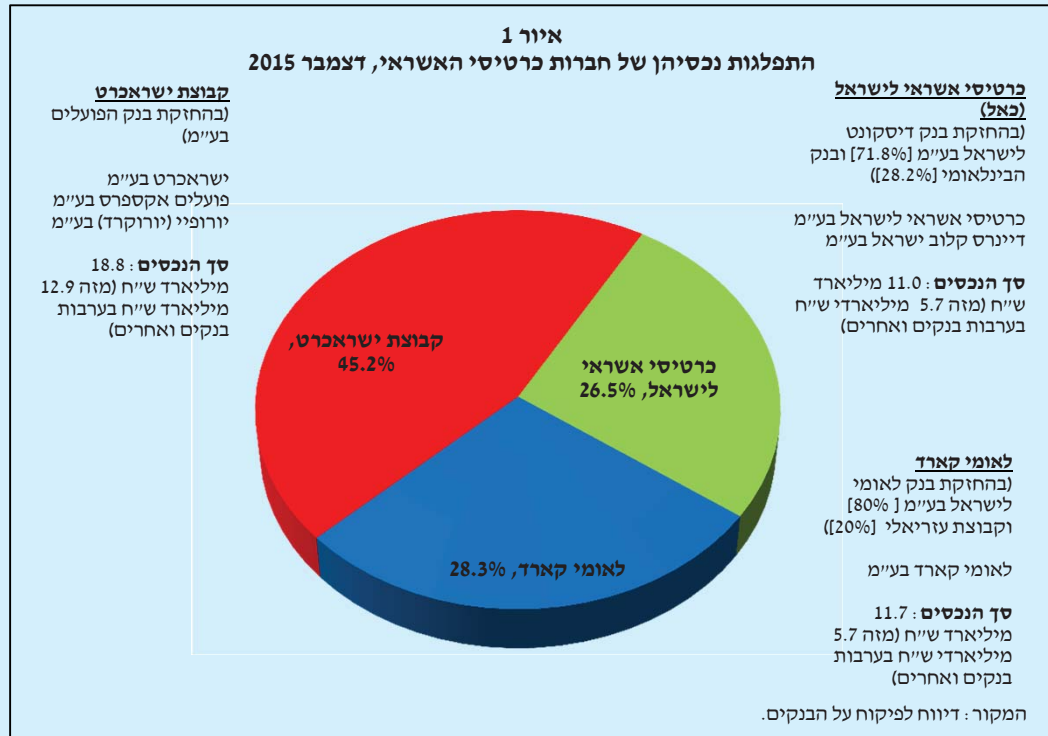
א. רקע

כרטיס חיוב הוא אמצעי תשלום אלקטרוני בצורת לוחית, המשמש לרכישת מוצרים ושירותים מבתי עסק ולעתים גם למשיכת מזומן ממכשירים אוטומטיים (ATM). עיקר הפעילות בכרטיסי החיוב בישראל מתבצעת באמצעות חברות כרטיסי האשראי הבאות: קבוצת ישראכרט, כרטיסי אשראי לישראל (כאל) ולאומי קארד (איור 1). תחומי הפעילות העיקריים של חברות אלו כוללים: (1) הנפקה – אספקה של הכרטיס ללקוח (מחזיק הכרטיס) ותפעולו; (2) סליקה – זיכוי בית העסק בגין העסקאות שלקוחות ביצעו עמו בכרטיס חיוב והעברת התשלום אליו; (3) מימון – מתן אשראי למשקי בית ולבתי עסק על חשבון חברות כרטיסי האשראי ובאחריותן, בין היתר אגב פעילות בכרטיסי אשראי חוץ-בנקאיים¹.

לפי חוק הבנקאות (רישוי), התשמ"א-1981, חברות כרטיסי האשראי נחשבות לתאגידי עזר וככאלה פעילותן בתחום מתן האשראי דומה לפעילות הבנקים, אולם בניגוד לאחרונים הן אינן יכולות לגייס פיקדונות. החברות כפופות לפיקוחן של הפיקוח על הבנקים, ולכן חלות עליהן הוראות של המפקחת על הבנקים. כיום קיימים בישראל שלושה סוגים של כרטיסי חיוב: (1) **כרטיס חיוב מיידי (debit)** – הלקוח משלם מייד עם ביצוע העסקה, ואת התמורה מחייבים ישירות מחשבון העו"ש שלו; (2) **כרטיס אשראי (credit)** – הלקוח אינו משלם מייד עם ביצוע העסקה, והוא יכול לרכוש שירותים ומוצרים בסכום שמגיע עד למסגרת האשראי שהקצה לו המנפיק. מקובל להבחין בין שני סוגים של כרטיסי אשראי: (א) **כרטיס חיוב נדחה (deferred)** – הלקוח משלם את סך החיובים במועד קבוע בחודש, על פי בחירתו, והוא אינו משלם ריבית על הזמן שחולף בין מועד הרכישה למועד החיוב; (ב) **כרטיס אשראי "מתגלגל" (revolving)** – הלקוח משלם סכום חודשי קבוע, ואם סך החיובים עולה על

¹ כרטיס חוץ-בנקאי: כרטיס אשראי שחברה לכרטיסי אשראי מנפיקה ללקוח באופן עצמאי, בלי לשתף את הבנק של הלקוח וללא תלות במסגרת העו"ש (החיוב נעשה בדרך כלל באמצעות הרשאה לחיוב חשבון).

כרטיס בנקאי: כרטיס זה מונפק ללקוח בשיתוף הבנק שבו מתנהל חשבון, על פי הסכם להנפקה משותפת שחברת כרטיסי האשראי חתמה עם אותו בנק, והבנק מפיץ את הכרטיסים באמצעות סניפיו. הכרטיס קשור לחשבון העו"ש של הלקוח, והבנק נושא במלוא סיכון האשראי הגלום בכרטיס.

סכום זה, ההפרש נגבה – בתוספת ריבית – במועד מאוחר יותר; (3) **כרטיס נטען (pre-paid)** – כרטיס שהלקוח טוען מראש בערך כספי ומשלם באמצעותו על מוצרים ושירותים. מרבית הכרטיסים שחברות כרטיסי האשראי מנפיקות שייכים למותגים בין-לאומיים ("ויזה", "מסטרקארד", "אמריקן אקספרס" ו"דיינרס"), והן מנפיקות אותם מכוח רישיונות או זיכיונות שקיבלו מבעלי המותגים. קבוצת ישראלכרט מנפיקה גם כרטיסים במסגרת מותג מקומי ("ישראלכרט").

ב. הנפקה, סליקה והירידה בעמלות הסליקה

בסוף 2015 היו בישראל 7.6 מיליוני כרטיסים פעילים², מתוכם 2.2 מיליונים (29%) באחריותן הבלעדית של חברות כרטיסי האשראי (לוח 1). לאורך העשור האחרון חלה עלייה משמעותית בהיקף הנפקתם של כרטיסים חוץ-בנקאיים (איור 2). כאמור, כרטיסים אלו מהווים למשקי הבית מקור אשראי נוסף. הפצת הכרטיסים החוץ-בנקאיים מתבצעת בעיקר באמצעות מועדוני לקוחות בשיתוף קמעונאים וארגוני צרכנים.

נוסף לגידול במספרם הכולל של כרטיסי החיוב חל גידול גם בהיקף השימוש בהם. בשנים האחרונות עלה קצב הגידול בהיקף השימוש על קצב הגידול בצריכה הפרטית שאינה לדיר (איור 2). הדבר מעיד כי השימוש בכרטיסי חיוב מתרחב על חשבון השימוש במזומן וצ'קים, ולכן נראה כי הכרטיסים משמשים תחליף נוח וזמין לאמצעי תשלום אלו. כמו כן הוא מעיד על התחזקות הסחר והתשלומים באינטרנט.

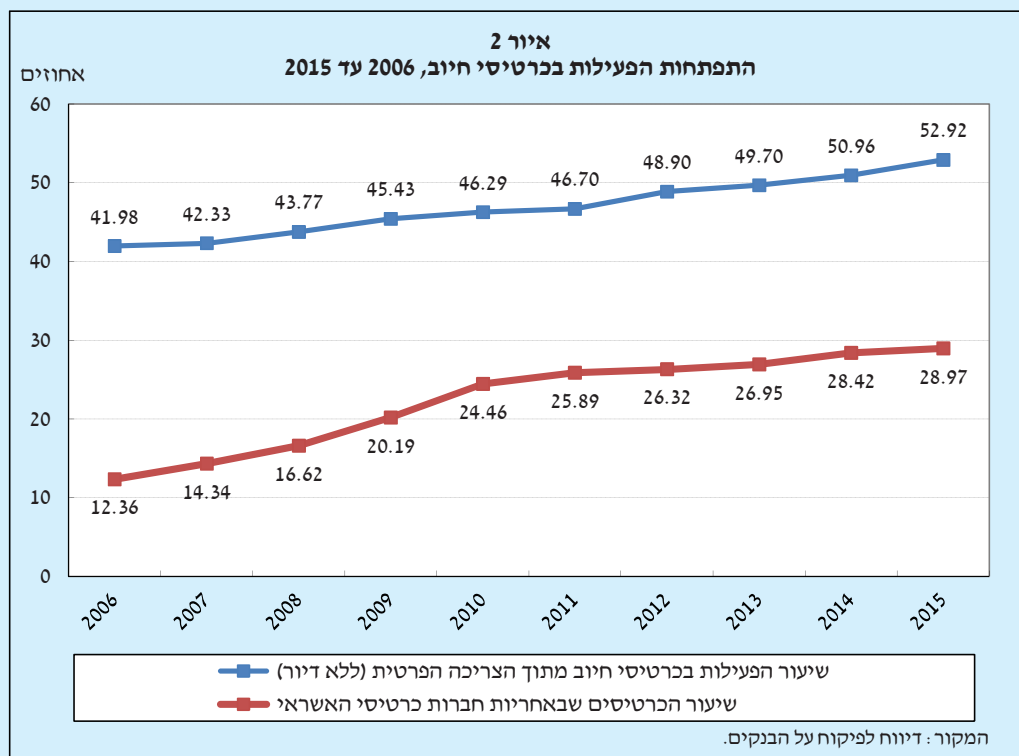
כרטיס חיוב נדחה הוא הכרטיס השכיח ביותר בישראל כיום (בסוף 2015 היוו כרטיסים אלה 75% ממצבת הכרטיסים הפעילים, בשעה שכרטיסי האשראי המתגלגל היוו 17%, כרטיסי החיוב המידי – 6%, והכרטיסים הנטענים – 2%). אולם ניכר כי מתחזקת הפעילות בכרטיסים שאינם כוללים מסגרת אשראי (בתקופה הנסקרת גדל מספרם של כרטיסי החיוב המידי והכרטיסים הנטענים ב-18%, בשעה שמספרם של כרטיסי החיוב הנדחה צמח ב-5%).

² כרטיס פעיל: כרטיס תקף שנעשתה באמצעותו לפחות עסקה אחת ברבעון האחרון.

לוח 1

הפעילות בכרטיסי החיוב, 2012 עד 2015

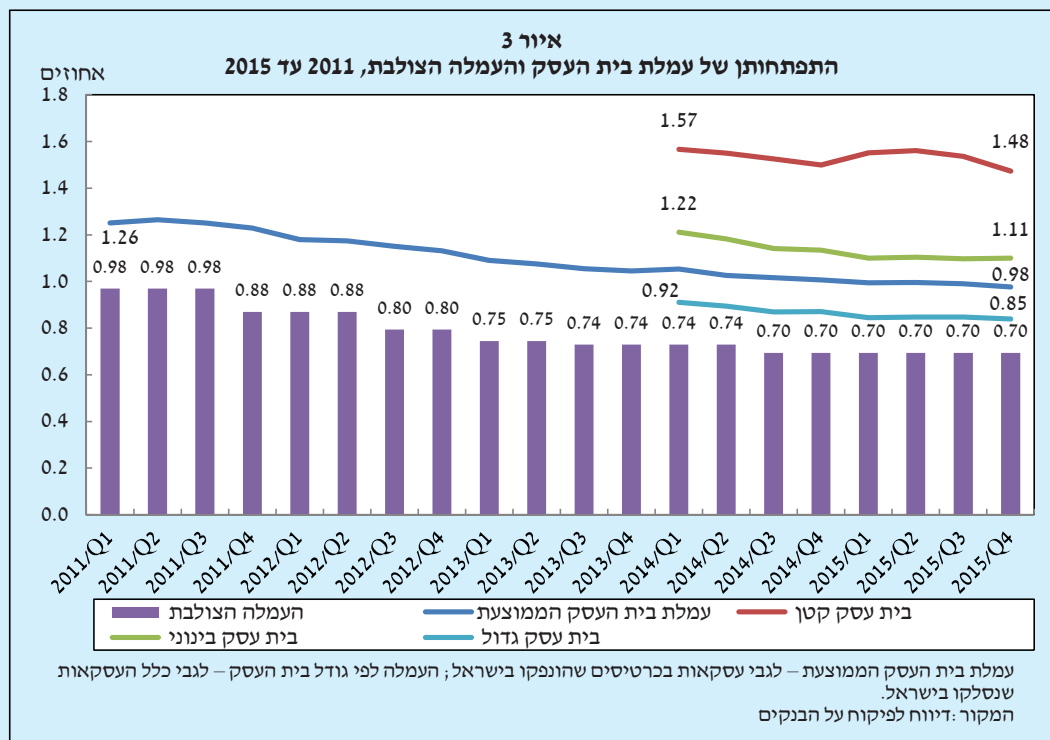
שיעור השינוי : שיעור השינוי					
2015 לעומת 2014	2014 לעומת 2013	2015	2014	2013	2012
(אחוזים)		(מיליונים)			
5.5	7.0	7.6	7.2	6.7	6.4
7.5	12.9	2.2	2.0	1.8	1.7
9.9	9.5	1,190	1,083	989	901
9.3	7.6	1,124	1,028	955	875
9.2	7.1	1,153	1,056	986	892
		(מיליארדי ש"ח)			
7.6	6.3	262	243	229	214
6.9	4.8	242	227	216	203
6.6	4.3	254	238	228	212
מספר הכרטיסים הפעילים בסוף השנה					
מזה : הכרטיסים שבאחריותן הבלעדית של חברות כרטיסי האשראי					
מספר העסקאות בכרטיסים שהונפקו בישראל					
מזה : בישראל					
מספר העסקאות שנשלקו בישראל					
סכום העסקאות בכרטיסים שהונפקו בישראל					
מזה : בישראל					
סכום העסקאות שנשלקו בישראל					
		מדדי פעילות			
-2.0	-2.9	220.0	224.6	231.3	237.1
הסכום הממוצע לעסקה באמצעות כרטיס אשראי (ש"ח)					
2.0	-0.7	2,881	2,825	2,844	2,803
ההוצאה החודשית הממוצעת בכרטיס אשראי (ש"ח)					
4.1	2.3	157.1	150.9	147.5	141.9
ממוצע העסקאות לכרטיס (לשנה)					
המקור : דיווחים לפיקוח על הבנקים.					

עמלות הסליקה (עמלות בית העסק) הממוצעות נמצאות בשנים האחרונות במגמת ירידה, בין היתר בהשפעת ההפחתה בעמלה הצולבת, המהווה רכיב בעמלת הסליקה³, ופתיחת המותג "ישראלכרט" לתחרות בסליקה. עמלת בית העסק הממוצעת בכרטיסים שהונפקו בישראל ירדה בחמש השנים האחרונות ב-22% (28 נקודות בסיס), בדומה לירידה שחלה באותה תקופה בעמלה הצולבת (איור 3). העובדה שמלוא ההפחתה בעמלה הצולבת "גולגלה" לעמלות בתי העסק מהווה אינדיקציה להתגברות התחרות בתחום הסליקה.

השיעור הממוצע של עמלת בית העסק משתנה לפי גודל בית העסק⁴, ושונות זו משקפת, בין היתר, הבדלים ברמת הסיכון ובעלות התפעולית ביחס למחזור הסליקה. עם זאת, בשנתיים האחרונות הצטמצם הפער בין בתי העסק הגדולים לבתי העסק הקטנים. בכל הקטגוריות נרשמה ירידה בעמלה הממוצעת, והירידה המשמעותית ביותר נרשמה בבתי העסק הבינוניים (איור 3).

פעילויות ההנפקה והסליקה חושפות את חברות כרטיסי האשראי לסיכונים התפעוליים השונים האופייניים לפעילות בנקאית (סיכונים משפטיים, סיכונים המשכיות עסקית, טעויות אנוש, ועוד). נוסף לכך, פעילות החברות חשופה לנזקים כתוצאה משימוש לרעה בכרטיסי חיוב (זיוף, אובדן וגנבה, וכיו"ב). החברות פיתחו מערכות ניטור ואמצעי בקרה בכדי להתמודד עם סיכוני השימוש לרעה, והן גם מטמיעות פתרונות טכנולוגיים ותקני אבטחה בין-לאומיים (לדוגמה EMV). הנזקים שחברות כרטיסי האשראי ספגו עקב שימוש לרעה הסתכמו ב-2015 בכ-24 מיליון ש"ח, בדומה לנתון אשתקד.

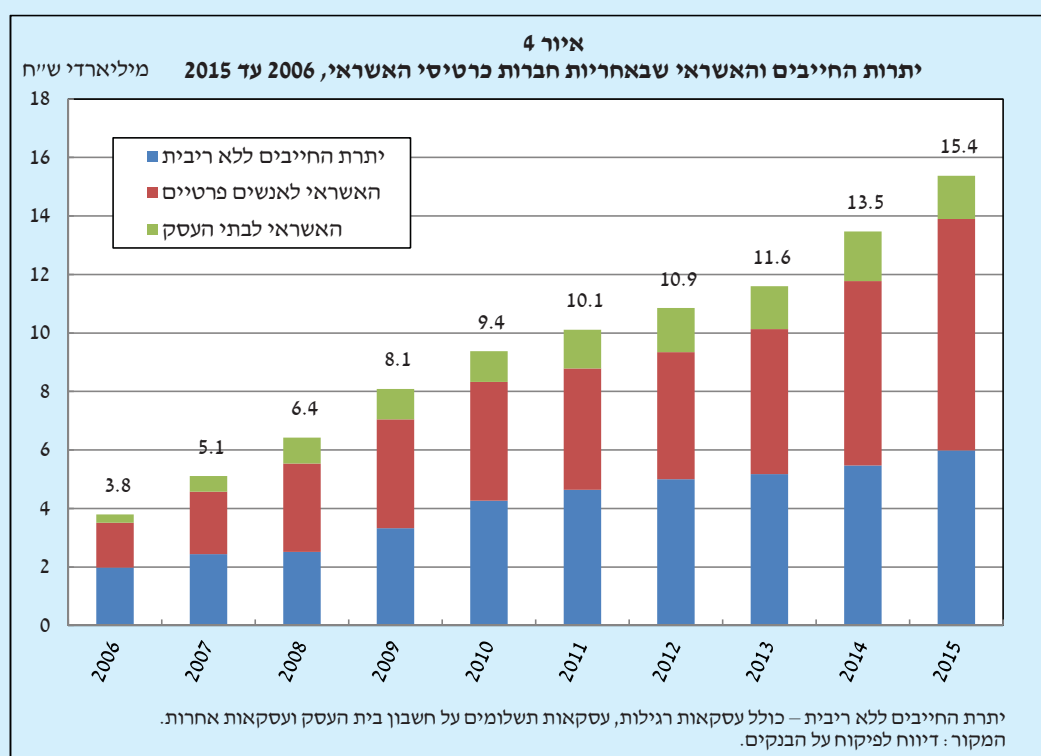
³ את העמלה הצולבת משלם הסולק למנפיק הכרטיס בגין חלקו בעלויות עסקת החיוב. בין 2012 ל-2014 הופחתה העמלה הצולבת בהדרגה, מ-0.975% ל-0.70%, בהתאם להסכם בין הממונה על ההגבלים העסקיים וחברות כרטיסי האשראי (בית הדין להגבלים עסקיים אישר את ההסכם ביום 7 במרץ 2012).

⁴ סיווג בתי העסק נקבע לפי ההיקף הרבעוני של העסקאות בכרטיסי חיוב (מחזור הסליקה הרבעוני): בית עסק קטן – מחזור שמגיע עד חצי מיליון ש"ח; בית עסק בינוני – מחזור שנע בין חצי מיליון ש"ח ל-5 מיליונים; בית עסק גדול – מחזור גדול מ-5 מיליון ש"ח.

ג. מימון: האשראי שמעניקות חברות כרטיסי האשראי

בשנים האחרונות חל גידול משמעותי בהיקף האשראי לאנשים פרטיים שחברות כרטיסי האשראי מעניקות באופן ישיר (איור 4). חלק מהגידול נובע מהרחבת השימוש בכרטיסי אשראי, בפרט בכרטיסים חוץ-בנקאיים, וחלקו נובע מפעילויות מימון שאינן מתבצעות אגב עסקאות תשלום בבתי עסק. הפעילות באשראי לאנשים פרטיים כוללת: עסקאות חיוב נדחה ועסקאות בתשלומים⁵, עסקאות "קרדיט" נושאות ריבית⁶, אשראי "מתגלגל", הלוואות לכל מטרה מתוך מסגרת האשראי בכרטיס או מחוץ לה, הלוואות לרכישת כלי רכב, ועוד. הפעילות באשראי לבתי עסק כוללת: מקדמות וניכיון שוברים, עסקאות פקטורינג והלוואות.

יתרת החייבים והאשראי שבאחריות חברות כרטיסי האשראי הסתכמה בסוף 2015 ב-15.4 מיליארד ש"ח, מתוכם 6.0 מיליארדים ביתרות חייבים שאינן נושאות ריבית. הריבית הממוצעת על יתרת אשראי נושא ריבית שבאחריות חברות כרטיסי האשראי עמדה בסוף התקופה הנסקרת על 8.3%, בשעה שהריבית הממוצעת על חח"ד ועו"ש חובה (משיכת יתר) בבנקים עמדה על 7.3%. מהשוואה בין-לאומית ניכר כי הריבית הממוצעת שגובות חברות כרטיסי האשראי בישראל נמוכה יחסית לנתון המקביל בשווקים מפותחים אחרים⁷ (נתוני ההשוואה לדצמבר 2015: ארה"ב – 13.5%, בריטניה – 17.9%, גוש האירו – 17.0%, אוסטרליה – 16.5%, ניו זילנד – 18.2%; הרחבה מופיעה בדוח בנק ישראל לשנת 2015, פרק ד').

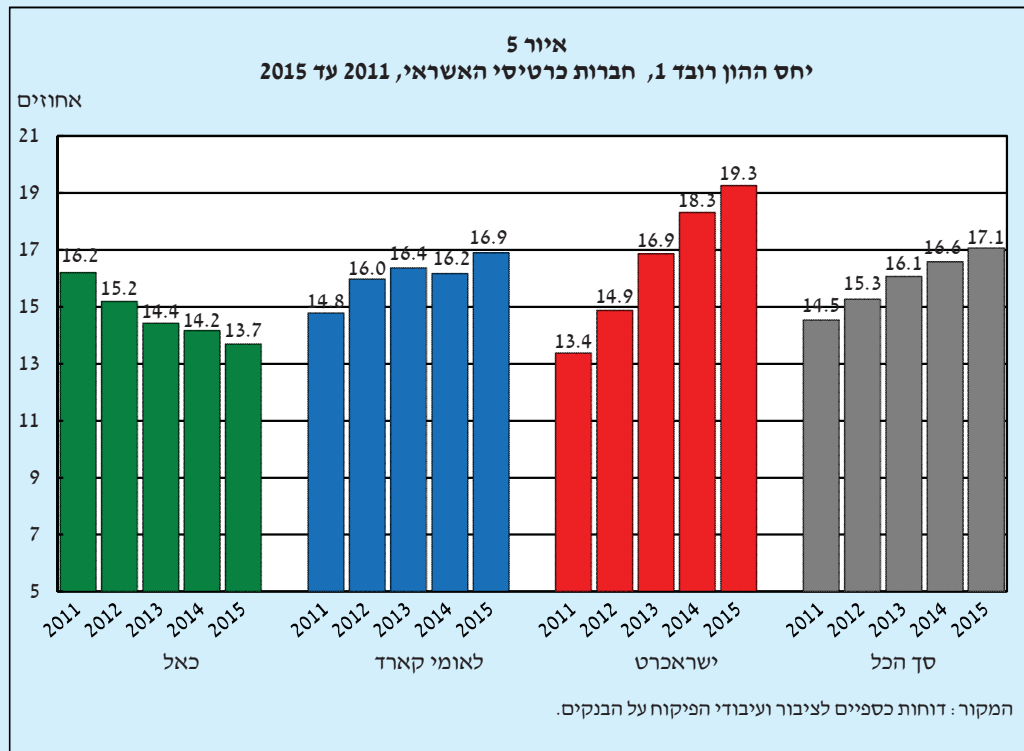

⁵ עסקת תשלומים – בית העסק מקבל את התמורה לשיעורין, בהתאם למספר התשלומים, ומעניק את האשראי על חשבונו. מחזיק הכרטיס אינו נושא בנטל הריבית.

⁶ עסקת "קרדיט" – מחזיק הכרטיס משלם ריבית ממועד ביצוע העסקה בבית העסק, ובית העסק מזוכה בסמוך לביצוע העסקה.

⁷ הנתונים לקוחים מאתרי הבנקים המרכזיים. יצוין כי ההשוואה הבין-לאומית של שיעורי הריבית על כרטיסי האשראי אינה מביאה בחשבון הבדלים אפשריים בתמהיל המוצרים ובמאפייניהם (כגון דמי הכרטיס, ההטבות ומשך התקופה שבה אין גובים ריבית) וכן הבדלים בריבית המוניטרית.

מאחר שחברות כרטיסי האשראי הרחיבו את פעילות המימון העצמאית, הן הגדילו את חשיפתן לסיכון האשראי. אמנם האשראי לאנשים פרטיים מתאפיין בפיזור גבוה וניתן לטווח קצר, אולם רובו ניתן ללא ביטחונות. האשראי לבתי העסק ניתן ברובו לעסקים שמקבלים מחברות כרטיסי האשראי שירותי סליקה, כך שהתמורה מהמנפיק משמשת כביטחון. בשנת 2015 חלה עלייה בשיעור המחיקות נטו מיתרת החייבים והאשראי, וזה עמד על 0.3%. גם ביחס בין החוב הבעייתי ליתרת החייבים והאשראי חלה עלייה, ובסוף 2015 הוא עמד על 3.7%. שיעור זה גבוה משיעור החוב הבעייתי בפעילות המערכת הבנקאית באשראי קמעונאי שאינו לדיור – כ-1.5% בסוף 2015 – והדבר עשוי להעיד כי באשראי שמעניקות חברות כרטיסי האשראי גלום סיכון גבוה יותר.

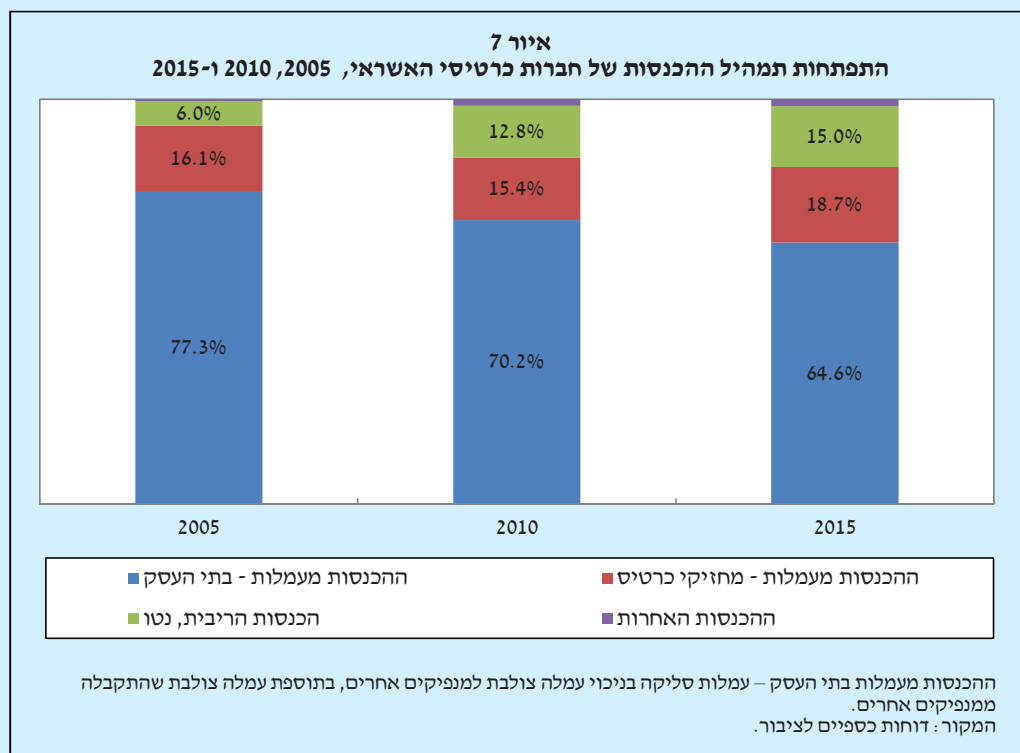
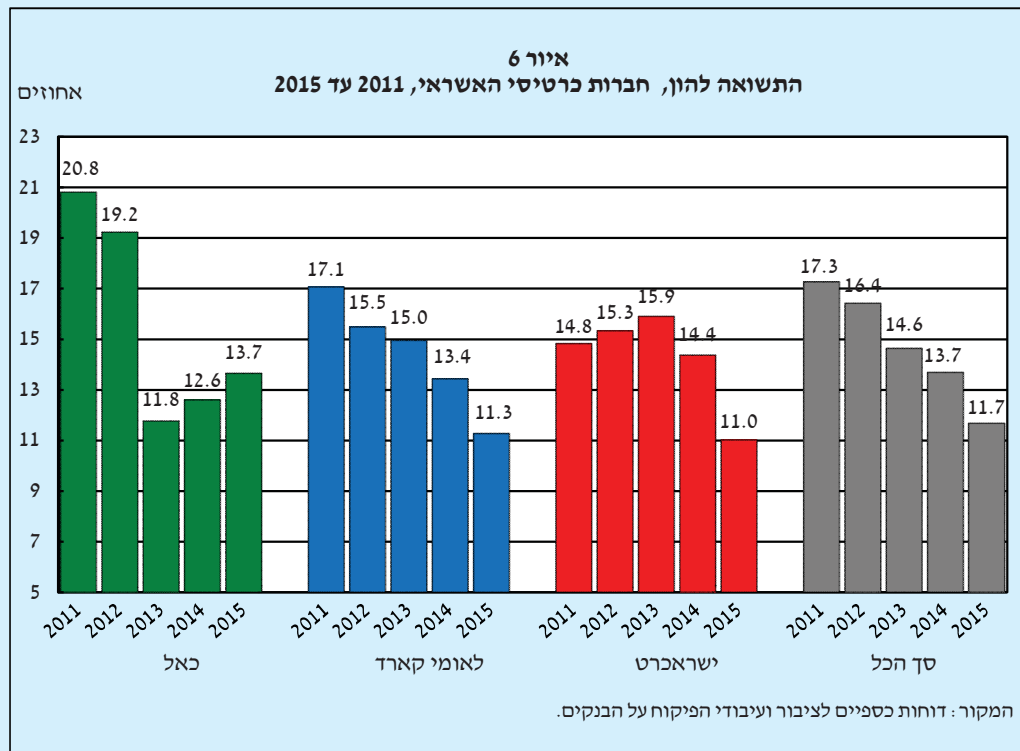

ד. התוצאות העסקיות

בשנים האחרונות ניכרת מגמת ירידה ברווחיותן של חברות כרטיסי האשראי, כפי שהיא משתקפת בהתפתחות התשואה להון (איור 6) והתשואה לנכסים. הירידה בתשואה להון נבעה בעיקר מגידול ביחס ההון של החברות – זה מצוי הרבה מעל ליחס המינימלי שדורש הפיקוח על הבנקים – ומהירידה בעמלות הסליקה. הירידה שחלה בשנים האחרונות בעמלת הסליקה הממוצעת פגעה בבסיס ההכנסות של החברות מתפעול הפעילות בכרטיסי החיוב. את ההשפעה הזו קיזזה חלקית הרחבת מחזורי הפעילות בכרטיסי החיוב. כדי לפצות על שחיקת ההכנסות מעמלות ביחס למחזור פעלו כל חברות כרטיסי האשראי להרחבת בסיס ההכנסות מפעילות האשראי. פעילות זו הביאה לשינוי בתמהיל ההכנסות של חברות כרטיסי האשראי: צמיחה הדרגתית בנתח ההכנסות מפעילות אשראי לצד שחיקה בנתח ההכנסות מהעמלות הנגבות מבתי העסק (איור 7).

בשנה הנסקרת הסתכם סך הרווח הנקי של חברות כרטיסי האשראי ב-636 מיליון ש"ח, ירידה של 6.1% לעומת 2014. התשואה הממוצעת על ההון העצמי של חברות כרטיסי האשראי עמדה בשנת 2015 על 11.7%, לעומת 13.7% בשנת 2014.

הפעילות בתחום כרטיסי האשראי, כולל הנפקת כרטיסים בנקאיים, תרמה ב-2015 כ-9.5% מההכנסות ו-9.2% מהרווח הנקי של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות (לעומת 9.3% ו-12.8%, בהתאמה, בשנת 2014).

ה. הצעדים שהפיקוח על הבנקים מקדם לעידוד התחרות וההוגנות בשוק הסליקה

הפיקוח על הבנקים פעל בשנים האחרונות בכדי לעודד את התחרות בתחום כרטיסי החיוב ובכדי לבסס את הבטיחות וההוגנות בענף זה. בפעולותיו השונות הפיקוח מצמצם את חסמי הכניסה למתחרים חדשים בתחום האשראי למשקי הבית והעסקים הקטנים ובתחום התשלומים, וכן מקל על מתחרים אלו בפעילות היומיומית. עם הצעדים שהפיקוח נקט וממשיך לנקוט ניתן למנות:

- ייעול התהליך לרישוי סולקים חדשים והקלה משמעותית בדרישות ההון מסולק;
 - קידום הטמעת תקן בין-לאומי מתקדם בתחום אבטחת העסקאות בכרטיסי החיוב (EMV) והסרת חסמים להתחברות שחקנים חדשים למערכת כרטיסי החיוב (הרחבה מופיעה בפרק ב');²⁶
 - גיבוש מתווה מקל לתהליך של מתן רישיון בנק לחברה לכרטיסי אשראי;
 - הרחבת התפוצה של הכרטיסים לחיוב מיידי: נקבע כי על המערכת הבנקאית להציע לכל לקוח כרטיס כזה; נקבעה עמלה צולבת מופחתת לעסקאות לחיוב מיידי ואוסדרה העברת הכספים לבתי העסק בסמוך למועד ביצוע העסקה (החל מיום 1/4/2016);
 - צמצום מספר העמלות הנגבות בגין שירותי הסליקה וקביעת תעריפון אחיד לשירותים אלו לעסקים הקטנים. בימים אלו הפיקוח על הבנקים פועל ליצירת "מדרגה" פיקוחית חדשה, מקלה יותר, שתכלול גופים שאינם מגייסים פיקדונות מהציבור אך יש להם חשיבות מערכתית – כלומר יש להם חשיבות ליציבות המערכת הפיננסית והמשק כולו. במסגרת זו תיערך התאמה בתחולת הוראות ניהול בנקאי תקין, תוך הקלת הדרישות הרגולטוריות מחברות כרטיסי האשראי ומסולקים חדשים.
- ביוני 2015 מינו שר האוצר ונגידת בנק ישראל ועדה להגברת התחרות בשירותים בנקאיים ופיננסיים נפוצים למשקי בית ועסקים קטנים. הוועדה התבקשה לגבש המלצות בנוגע להכנסת שחקנים חדשים לתחום זה, בין היתר על ידי כך שהבעלות על שתי חברות כרטיסי האשראי תופרד משני הבנקים הגדולים. דוח הביניים של הוועדה פורסם להתייחסות הציבור בדצמבר 2015.

4. התוצאות העסקיות

סך הרווח הנקי של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות הסתכם בשנת 2015 בכ-8.2 מיליארדי ש"ח (לוח א'-8). התשואה להון עמדה על כ-9.1% – מעט מעל לממוצע בשנים האחרונות (איור א'-13) ודומה לרווחיות הממוצעת במדינות ה-OECD (איור א'-14). הרווחיות גדלה השנה, אולם ניכר כי רוב הגידול אינו משקף שיפור בסביבה או בפעילות העסקית של הקבוצות, אלא נובע מהתפתחויות נקודתיות וחד-פעמיות שהשפיעו על הרווח לחיוב השנה ולשליה אשתקד. השנה כללו התפתחויות אלה בעיקר מימוש מניות ומכירת בניינים בקבוצת לאומי²⁶, ואשתקד הן כללו בעיקר התממשות סיכון ציות והפעלת תכניות פרישה מרצון²⁷. נוסף על ההתפתחויות החד-פעמיות השפיעו על רווחי הקבוצות גורמים אקסוגניים למערכת, ובדומה לשנים האחרונות גם השנה הם פעלו לשחיקת ערוצי הרווח המבניים של הבנקים. סביבת הנמוכה של ריבית בנק ישראל המשיכה לפעול לצמצום המרווח הפיננסי²⁸.

הרווחיות במערכת הבנקאות הישראלית דומה לרווחיות הממוצעת במדינות ה-OECD.

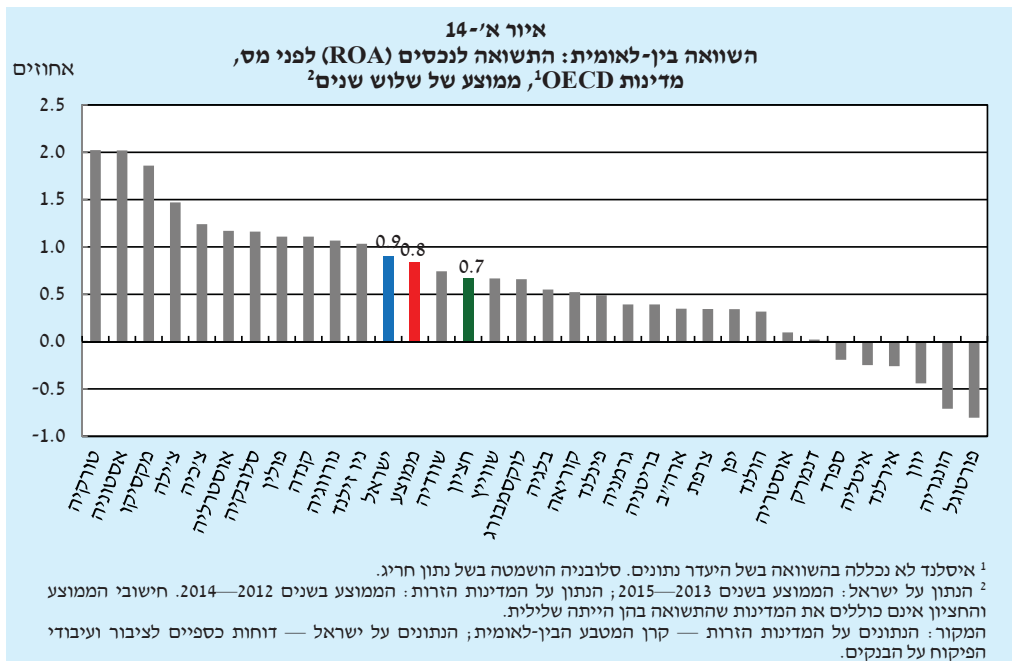
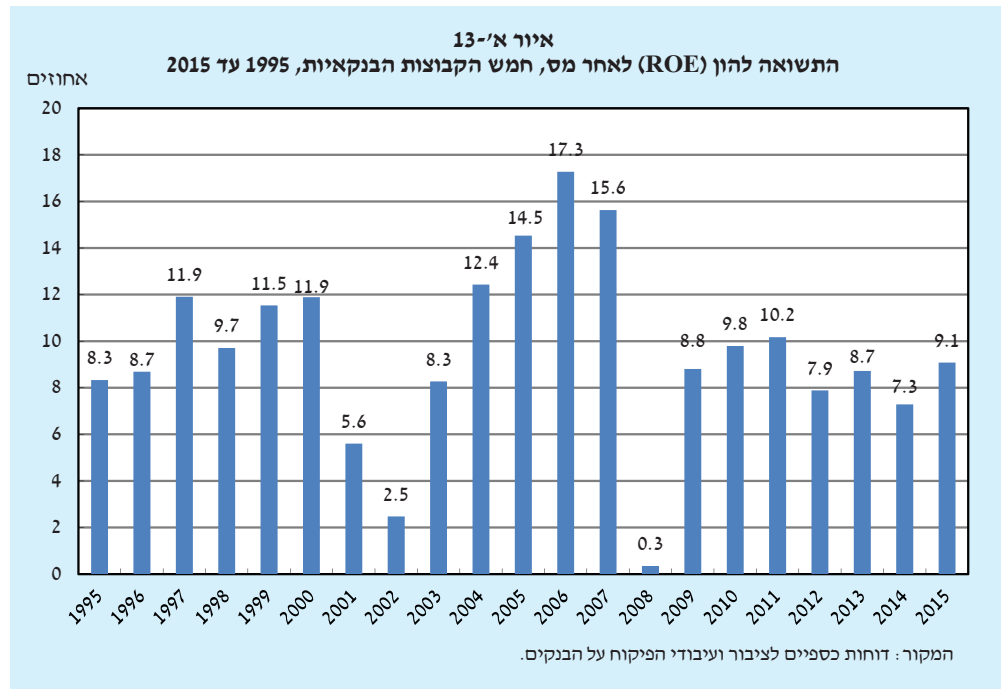
הגידול ברווח השנה נבע בעיקר מהתפתחויות נקודתיות וחד-פעמיות שחלו אשתקד והשנה.

²⁶ קבוצת לאומי רשמה השנה רווח של כ-1,251 מיליוני ש"ח (לפני מס) ממכירת "החברה לישראל", "מובילאיי", "דרך ארץ" וקרן "ספרה", וכן רווח של 380 מיליוני ש"ח ממכירת בניינים בחברת הבת בארה"ב.

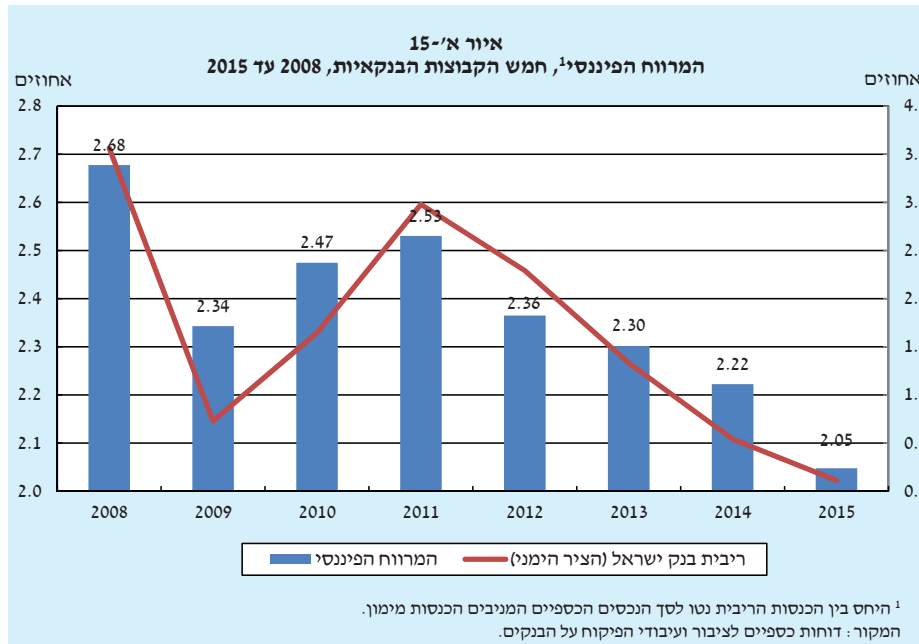
²⁷ קבוצת לאומי שילמה בשנת 2014 קנס בסך מיליארד ש"ח בגין עבירות על חוקי המס, במסגרת הסדר עם הרשויות האמריקאיות. קבוצות דיסקונט והפועלים רשמו הוצאות פרישה מרצון בסך 548 ו-355 מיליוני ש"ח, בהתאמה, כתוצאה מיישומן של תכניות התייעלות.

²⁸ היחס בין הכנסות הריבית נטו לסך הנכסים הכספיים המניבים הכנסות מימון.

פרק א': ההתפתחויות במערכת הבנקאות

(איור א'-15), ובהתאם לכך – לירידה בהכנסות הריבית נטו ובמשקלן בסך ההכנסות. מנגד יש לציין כי סביבת הריבית הנמוכה תורמת גם לרמה נמוכה של הפרשות להפסדי אשראי. נוסף לכך, הצמיחה המתונה והתחרות הרבה שמציב השוק החוץ-בנקאי על האשראי העסקי הובילו לצמצום בהזדמנויות העסקיות של הבנקים. אלה, לצד ההתפתחויות בשוק הדיור, פעלו לגידול בחלקו של תיק האשראי לדיור, המתאפיין בשיעורי הכנסה נמוכים (ראו לוח א'-15 בסעיף העוסק באשראי).

מתוך ניסיון להתמודד עם השחיקה במקורות הרווח, לגוון את ערוצי הרווח נושאי הריבית ולשפר את יחסי ההון, הבנקים פועלים בשנים האחרונות להרחבת היקפי הפעילות במגזרי העסקים הקטנים והאשראי הצרכני (הרחבה מופיעה בסעיף העוסק באשראי), ולמהלך מתלווה ירידה של המרווחים במגזרים אלה. כמו כן, הבנקים פועלים להגדלת הכנסות המימון שאינן מריבית, בעיקר על ידי מימוש נכסים מהתיק הזמין למכירה.

הכנסות הריבית נטו הסתכמו השנה בכ-24.7 מיליארדי ש"ח, ירידה קלה ביחס לשנה שעברה (-0.4%; לוח א'-8). הדבר משקף את ההשפעה השלילית שסביבת הריבית הנמוכה יוצרת על ערוצי הרווח המבניים של הבנקים, בעיקר בפעילות האשראי והפיקדונות. רמתן הנמוכה של ההכנסות נובעת, בין היתר, מהקושי לבצע התאמות בריבית על הפיקדונות במצב שבו סביבת הריבית נמוכה מאוד, והדבר מתבטא בהמשך שחיקתו של הפער בין הריבית על האשראי לריבית על הפיקדונות. המרווח הפיננסי הכולל – התשואה בגין הפעילות נושאת הריבית – ירד זו השנה הרביעית ברציפות ועמד על כ-2% (איור א'-15), אך הוא עדיין גבוה בהשוואה בין-לאומית. הירידה הקיפה את כל מגזרי הפעילות אך בלטה במיוחד במגזרים המתאפיינים במרווחים גבוהים יחסית – כמו מגזרי העסקים הקטנים ומשקי הבית (ללא משכנתאות) – והדבר עשוי להוות אינדיקציה לשיפור במידת התחרות במגזרי פעילות אלה (איור א'-16). את פערי המרווחים בין המגזרים ניתן לייחס להבדלים במאפייני הפעילות, ובכלל זה מידת הסיכון של הלקוחות (המתבטאת בשיעור ההוצאה להפסדי אשראי), העלות התפעולית (ובכלל זה העלויות הגבוהות הכרוכות בהחזקת מערך סניפים גדול), ומידת התחרות והאיום התחרותי (איור א'-17).

סביבת הריבית הנמוכה
פועלת לשחיקת ערוצי
הרווח המבניים של
הבנקים.

לוח א'-8
סעיפים עיקריים מזיזו הרווח וההפסד המאוחד של חמש הקבוצות הבנקאיות, 2013 עד 2015

(מיליוני ש"ח, במחזירים שוטפים)

דיסקונט				הפעלים				לאומי			
שיעור השינוי באחוזים, 2015 לעומת 2014	2015	2014	2013	שיעור השינוי באחוזים, 2015 לעומת 2014	2015	2014	2013	שיעור השינוי באחוזים, 2015 לעומת 2014	2015	2014	2013
-8.2	5,267	5,736	6,822	-7.8	9,837	10,673	12,961	-12.3	8,784	10,012	12,134
-31.4	1,042	1,518	2,572	-32.8	1,952	2,905	5,018	-37.1	1,666	2,649	4,777
0.2	4,225	4,218	4,250	1.5	7,885	7,768	7,943	-3.3	7,118	7,363	7,357
14.0	187	164	580	11.8	475	425	874	-57.8	199	472	268
-0.4	4,038	4,054	3,670	0.9	7,410	7,343	7,069	0.4	6,919	6,891	7,089
-3.2	3,053	3,153	3,356	3.6	6,477	6,254	5,721	22.5	6,297	5,141	5,431
-33.9	363	549	632	14.0	1,044	916	480	102.5	1,610	795	1,127
-182.5	-52	63	137	-30.9	94	136	140	167.6	1,298	485	669
-22.1	239	307	400	51.6	520	343	469	-60.5	248	628	155
-139.9	-341	854	-577	-69.6	588	1,933	-949	-113.5	-257	1,906	-1,376
-174.7	504	-675	642	-89.2	-161	-1,496	818	-113.8	310	-2,252	1,580
1.0	2,611	2,586	2,704	1.5	5,287	5,207	5,115	-1.8	4,092	4,167	4,188
-10.7	5,725	6,414	5,937	-4.3	8,790	9,183	9,041	-5.7	8,836	9,371	8,817
-16.9	3,396	4,086	3,609	-7.7	4,934	5,343	5,451	5.8	5,448	5,151	5,070
72.3	1,366	793	1,089	15.5	5,097	4,414	3,749	64.6	4,380	2,661	3,703
109.6	568	271	269	22.4	2,097	1,713	1,265	32.3	1,691	1,278	1,380
52.9	798	522	820	11.1	3,000	2,701	2,484	94.4	2,689	1,383	2,323
48.5	750	505	830	13.6	3,082	2,713	2,537	100.6	2,835	1,413	1,988
10.56	6.60	9.58		15.88	14.81	13.65		15.87	10.24	14.57	
5.80	4.20	7.30		9.60	9.10	9.24		10.27	5.44	7.82	
0.36	0.25	0.41		0.73	0.69	0.67		0.70	0.37	0.54	

הכנסות ריבית
הוצאות ריבית
הכנסות ריבית, נטו
הוצאות בנין הפסדי אשראי
הכנסות ריבית, נטו לאחר הוצאות בנין הפסדי אשראי
הכנסות שאינן מריבית
מזה: הכנסות מימון שאינן מריבית
מזה: מניות¹
אג"ח²
פעילות במכשירים נגזרים³
הפדטי שער
מזה: עמלות
סך ההוצאות התפעוליות והאחריות
מזה: משכורות והוצאות כליות
רווח לפני מיסים
הפרשה למיסים על הרווח
רווח לאחר מיסים
הרווח הנקי המיוחס לבעלי המניות

המשואה הכללת להון, לפני מס (ROE) (אחוזים)
המשואה הכללת להון, לאחר מס (ROE) (אחוזים)
המשואה הכללת לנכסים (ROA) (אחוזים)

לוח א'-8 (המשך)

סעיפים עיקריים מדיח הרווח וההפסד המאוחד של המש הקבוצות הבנקאיות, 2013 עד 2015

(מיליוני ש"ח, במחירים שוטפים)

שער השנתי באחוזים, 2015 לעומת 2014	חמש הקבוצות			שער השנתי באחוזים, 2015 לעומת 2014	רבינלאומי			שער השנתי באחוזים, 2015 לעומת 2014	מורחג-טפחות		
	2015	2014	2013		2015	2014	2013		2015	2014	2013
-9.8	31,054	34,432	41,681	-15.2	2,260	2,664	3,322	-8.2	4,906	5,347	6,442
-34.0	6,339	9,607	16,480	-45.5	307	563	1,135	-30.4	1,372	1,972	2,978
-0.4	24,715	24,825	25,201	-7.0	1,953	2,101	2,187	4.7	3,534	3,375	3,464
-17.6	1,090	1,323	2,107	-79.8	18	89	97	22.0	211	173	288
0.5	23,625	23,502	23,094	-3.8	1,935	2,012	2,090	3.8	3,323	3,202	3,176
7.8	19,226	17,827	17,671	-7.6	1,541	1,667	1,664	15.3	1,858	1,612	1,499
32.3	3,524	2,663	2,453	-35.2	149	230	200	106.9	358	173	14
81.3	1,369	755	1,030	-63.3	22	60	85	-36.4	7	11	-1
-20.0	1,271	1,589	1,287	-57.4	84	197	174	57.9	180	114	89
-	-9	7,177	-4,067	-103.8	-33	870	-566	-97.9	34	1,614	-599
-	865	-6,886	4,072	-108.5	76	-897	507	-108.7	136	-1,566	525
0.4	14,794	14,730	14,883	0.2	1,378	1,375	1,418	2.2	1,426	1,395	1,458
-5.3	29,287	30,919	29,606	-6.9	2,710	2,912	2,860	6.2	3,226	3,039	2,951
-4.8	17,351	18,226	17,699	-8.5	1,629	1,780	1,746	4.2	1,944	1,866	1,823
30.3	13,564	10,410	11,159	-0.1	766	767	894	10.1	1,955	1,775	1,724
28.2	5,443	4,247	3,873	-0.6	326	328	366	15.8	761	657	593
31.8	8,121	6,163	7,286	0.2	440	439	528	6.8	1,194	1,118	1,131
33.5	8,247	6,178	6,976	-2.0	446	455	538	3.8	1,134	1,092	1,083
14.93	12.28	13.95	11.16	11.46	14.12	17.24	17.23	18.31	(אחוזים)		
9.08	7.29	8.72	6.50	6.80	8.50	10.00	10.60	11.50	(אחוזים)		
0.61	0.48	0.57	0.37	0.40	0.50	0.56	0.58	0.63	(אחוזים)		

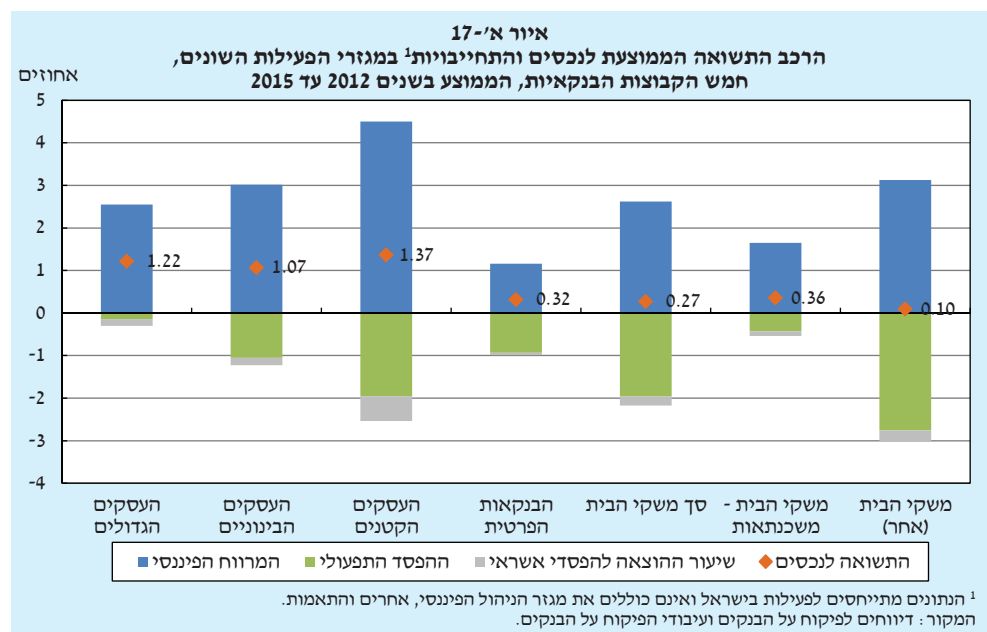
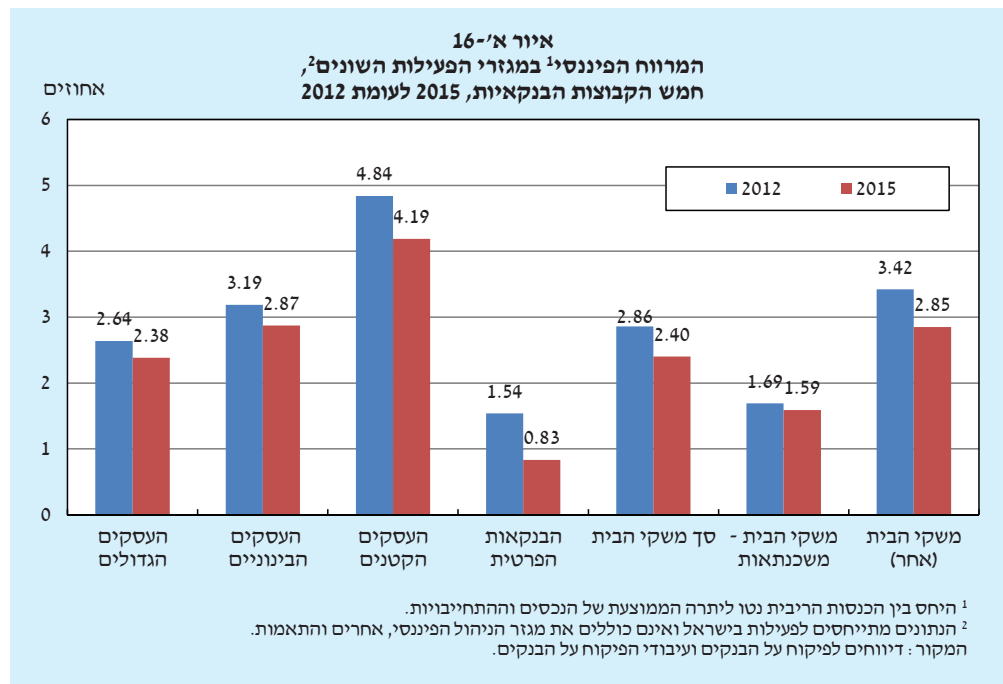
1) כולל את ההוצאות/הפסדים מחשקת המניות של הבדולח מניות של הרווחים/הפסדים מהתאמות לשנתי חנוך של מניות למסחר.

2) כולל את ההוצאות/הפסדים מחשקת באג"ח מוחזקות לפדיון וזמניות למכירה וההתבטחות/הוצאות שמומשו שוטפים ממש מהתאמות לשנתי חנוך של אג"ח למסחר.

3) כולל מפעלים נגזרים אשר לא יועדו ליחסי גידור (מפעלי ALM) ומפעלים נגזרים אחרים.

המקור: דוחות כספיים לאיבור ועבודי הפיקוח על הבנקים.

פרק א': ההתפתחויות במערכת הבנקאות

לוח א'-9
השפעת הכמות¹ והשפעת המחיר² על הכנסות והוצאות הריבית,
ישראל וח"ל

חמש הקבוצות הבנקאיות, 2015 לעומת 2014 (מיליוני ש"ח)

2015											
שינוי נטו			השפעת המחיר			השפעת הכמות					
התדומה להכנסות הריבית נטו	השינוי נטו בצד	השינוי נטו בצד הנכסים	השפעת המחיר נטו	השפעת המחיר בצד ההתחייבויות	השפעת המחיר בצד הנכסים	השפעת המחיר נטו	השפעת המחיר בצד ההתחייבויות	השפעת המחיר בצד הנכסים	השפעת הכמות נטו	השפעת הכמות בצד ההתחייבויות	השפעת הכמות בצד הנכסים
-236	-2,207	-2,443	-1,619	-2,180	-3,799	1,383	-27	1,356	אשראי/ פקדונות הצבור בישראל		
111	7	118	-85	-14	-99	196	21	217	אשראי/ פקדונות הצבור בחו"ל		
-125	-2,200	-2,325	-1,704	-2,194	-3,898	1,579	-6	1,573	סך אשראי/ פקדונות הצבור		
63	-1,022	-959	-144	-1,028	-1,172	207	6	213	נכסים/ התחייבויות נושאי ריבית אחרים בישראל		
-48	-46	-94	-72	-44	-116	24	-2	22	נכסים/ התחייבויות נושאי ריבית אחרים בחו"ל		
15	-1,068	-1,053	-216	-1,072	-1,288	231	4	235	סך נכסים/ התחייבויות נושאי ריבית אחרים		
-110	-3,268	-3,378	-1,920	-3,266	-5,186	1,810	-2	1,808	סך הכנסות/ הוצאות הריבית		
2014											
שינוי נטו			השפעת המחיר			השפעת הכמות					
התדומה להכנסות הריבית נטו	השינוי נטו בצד	השינוי נטו בצד הנכסים	השפעת המחיר נטו	השפעת המחיר בצד ההתחייבויות	השפעת המחיר בצד הנכסים	השפעת המחיר נטו	השפעת המחיר בצד ההתחייבויות	השפעת המחיר בצד הנכסים	השפעת הכמות נטו	השפעת הכמות בצד ההתחייבויות	השפעת הכמות בצד הנכסים
-616	-4,781	-5,397	-1,409	-4,812	-6,221	793	31	824	אשראי/ פקדונות הצבור בישראל		
75	-67	8	148	-54	94	-73	-13	-86	אשראי/ פקדונות הצבור בחו"ל		
-541	-4,848	-5,389	-1,261	-4,866	-6,127	720	18	738	סך אשראי/ פקדונות הצבור		
102	-1,974	-1,872	-41	-1,861	-1,902	143	-113	30	נכסים/ התחייבויות נושאי ריבית אחרים בישראל		
63	-51	12	68	13	81	-5	-64	-69	נכסים/ התחייבויות נושאי ריבית אחרים בחו"ל		
165	-2,025	-1,860	27	-1,848	-1,821	138	-177	-39	סך נכסים/ התחייבויות נושאי ריבית אחרים		
-376	-6,873	-7,249	-1,234	-6,714	-7,948	858	-159	699	סך הכנסות/ הוצאות הריבית		

1. מיליוני ש"ח.

2. השפעת הכמות מחושבת כמכפלה של השינוי בריבית המאזינה (התקופה הנבחרת לעומת אשתקד) במחיר הריבית (התקופה הנבחרת לעומת אשתקד) בחו"ל.

המקור: דוחות ספיקים לציבור ועיבוד הפיקוח על הבנקים.

לוח א'-10

היתרות הממוצעות, שיעורי הכנסות והוצאות הריבית ופעל הריבית בגין הנכסים (ההתחייבויות, חמש הקבוצות הבנקאיות, 2015 לעומת 2014 (מיליוני ש"ח, אחוזים)

2015									
ההתחייבויות					הנכסים				
פעל הריבית	שיעור ההוצאה	הוצאות המימון	היתרה השנתית הממוצעת (מיליוני ש"ח)		שיעור ההכנסה	הכנסות המימון	היתרה השנתית הממוצעת (מיליוני ש"ח)		
2.95	-0.43	-3,293	757,480	פיקדונות הציבור	3.38	28,623	847,929	אשראי לציבור	
-	-0.59	-97	16,564	פיקדונות מבנקים	0.59	180	30,670	פיקדונות בבנקים	
0.14	-	-	484	פיקדונות מבנקים מרכזיים	0.14	198	140,438	פיקדונות בבנקים מרכזיים	
-1.87	-2.95	-2,745	92,910	אג"ח	1.08	1,937	179,246	אג"ח	
-0.91	-2.26	-204	9,042	התחייבויות אחרות ¹	1.35	116	8,603	נכסים אחרים ¹	
1.85	-0.72	-6,339	876,480	סך ההתחייבויות נושאות הריבית	2.57	31,054	1,206,886	סך הנכסים נושאי הריבית	
					2.05	24,715	1,206,886	התשואה נטו על נכסים נושאי ריבית	
					המרווח הפיננסי ²				
2014									
ההתחייבויות					הנכסים				
פעל הריבית	שיעור ההוצאה	הוצאות המימון	היתרה השנתית הממוצעת (מיליוני ש"ח)		שיעור ההכנסה	הכנסות המימון	היתרה השנתית הממוצעת (מיליוני ש"ח)		
3.13	-0.73	-5,493	756,110	פיקדונות הציבור	3.86	30,948	801,005	אשראי לציבור	
-0.25	-1.09	-174	15,909	פיקדונות מבנקים	0.84	224	26,670	פיקדונות בבנקים	
0.49	-	-	89	פיקדונות מבנקים מרכזיים	0.49	551	111,345	פיקדונות בבנקים מרכזיים	
-2.46	-4.00	-3,694	92,454	אג"ח	1.54	2,584	167,933	אג"ח	
-1.23	-2.56	-246	9,603	התחייבויות אחרות ¹	1.33	134	10,089	נכסים אחרים ¹	
1.98	-1.10	-9,607	874,165	סך ההתחייבויות נושאות הריבית	3.08	34,432	1,117,042	סך הנכסים נושאי הריבית	
					2.22	24,825	1,117,042	התשואה נטו על נכסים נושאי ריבית	
					המרווח הפיננסי ²				

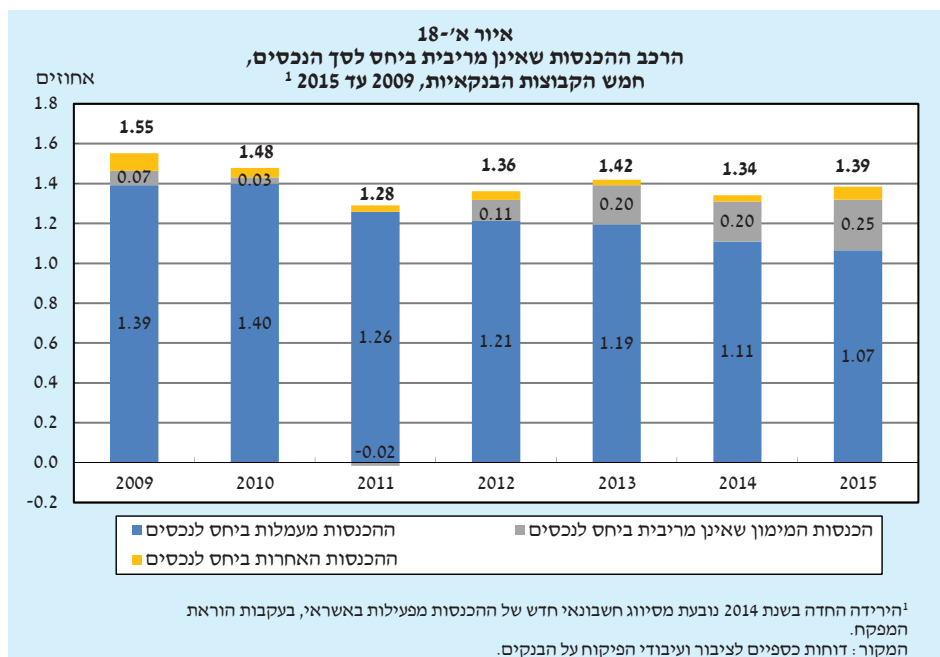
1) ההתחייבויות והנכסים האחרים כוללים גם אשראי לממשלה ופיקדונות שלת וניירות ערך שהושאלו/ נשאלו בהסכמי מכר חוזר.
2) המרווח הפיננסי שווה ליחס שבין הכנסות הריבית נטו לבין סך הנכסים נושאי הריבית, תמורת מוצג באחוזים.
המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבוד הפיקוח על הנכסים.

כאשר בוחנים את הפעילות נושאת הריבית לפי תחומים, ניכר כי הכנסות הריבית נטו ירדו בתחום הפעילות הקלסי – מתן אשראי וקבלת פיקדונות מהציבור (לוח א'-9) – ובתחום הפיקדונות בבנק ישראל (לוח א'-10). הירידה נובעת מהשפעת המחיר השלילית שנוצרה לאחר שהכנסות הריבית מפעילות באשראי ירדו במידה ניכרת בהשוואה לנתון המקביל אשתקד, ועל אף השפעת הכמות החיובית שנוצרה לאחר שהנכסים נושאי הריבית התרחבו (לוח א'-9). התרחבות זו נבעה ברובה מגידול באשראי לאנשים פרטיים ובעיקר באשראי לדור, תחום שמתאפיין בשיעורי הכנסה נמוכים יותר. הפעילות בחו"ל בתחום האשראי והפיקדונות השפיעה לחיוב וקיזזה במעט את הירידה שחלה בהכנסות בתחום זה מפעילות בישראל.

ההכנסות שאינן מריבית גדלו השנה בכ-7.8% והיו גבוהות בהשוואה לשנים עברו (כ-19 מיליארדי ש"ח; לוח א'-8). הגידול השנה נובע בעיקרו מרווחים מממוש נכסים בקבוצת לאומי²⁹. בארבע השנים האחרונות חלו גידול בשיעור הכנסות המימון שאינן מריבית ביחס להיקף הפעילות, לצד ירידה מתמשכת בשיעורן של ההכנסות מעמלות³⁰ (איור א'-18). ההכנסות מעמלות של הבנקים הושפעו בין היתר מצעדי אסדרה ופיקוח על מחירים שהפיקוח על הבנקים נקט בשנים האחרונות במטרה להפחית את העלויות לצרכן³¹. הגידול שחל בשנים אלה בהכנסות המימון שאינן מריבית נובע בעיקר מגידול בהכנסות ממכירת אג"ח ומניות מהתיק הזמין למכירה. גידול זה מפצה במידה מסוימת על השחיקה בהכנסות הריבית נטו, אך אינו מהווה מקור הכנסה בר קיימא.

ההוצאות התפעוליות והאחרות הצטמצמו במהלך התקופה הנסקרת בכ-5.3% והסתכמו בכ-29.3 מיליארדי ש"ח (לוח א'-11). הירידה מקורה ברמתן הגבוהה של ההוצאות אשתקד

בשנים האחרונות חלו גידול בשיעורן של הכנסות המימון שאינן מריבית ביחס להיקף הפעילות, לצד ירידה מתמשכת בשיעורן של ההכנסות מעמלות.

²⁹ ראו הערה 26.

³⁰ הירידה החדה בשנת 2014 נובעת מסיווג חשבונאי חדש של ההכנסות מפעילות באשראי, בעקבות הוראת המפקח.

³¹ עם צעדי האסדרה שננקטו נמנים: שירות המסלולים והפחתת עמלת המינימום לניהול חשבון עו"ש, הרחבת ההגדרה של העסקים הקטנים הזכאים להיכלל בתעריפון העמלות הקמעונאי, גילוי עלות השירותים בני"ע ללקוחות, ותיקון צו הבנקאות בעניין פירעון מוקדם של הלוואות לדור.

פרק א': ההתפתחויות במערכת הבנקאות

בשנים האחרונות נקטו חלק מהבנקים פעולות במטרה להתייעל בצד ההוצאות, וכתוצאה מכך חלו השנה ירידה של כ-3% במספר המשרות הממוצע וירידה של כ-5% בהוצאות השכר והנלוות.

בגין התממשותו של סיכון ציות בקבוצת לאומי ובגין הוצאות פרישה מרצון בקבוצות דיסקונט והפועלים³². בשנים האחרונות פעלו חלק מהבנקים כדי להתייעל בצד ההוצאות, בין היתר על ידי הקטנת מצבת כוח האדם ומספר הסניפים. כתוצאה מכך חלה השנה ירידה של כ-3% במספר המשרות הממוצע, בהמשך למגמה בשנים האחרונות, ולראשונה מאז 2009 חלה לצד זאת ירידה של כ-5% בהוצאות השכר והנלוות (איור א'-19). ירידה זו נבעה מקיטון משמעותי בהוצאות הנלוות, לאחר שאלה גדלו באופן ניכר בשנים האחרונות עקב יישום תכניות פרישה מרצון וגידול בסעיף הפיצויים והתגמולים. הירידה במספר המשרות ובהוצאות השכר

לוח א'-11

ההכנסות מעמלות ואחרות וההוצאות התפעוליות של חמש הקבוצות הבנקאיות, 2013 עד 2015

השינויים לעומת השנה הקודמת		ההתפלגות			הסכומים		
2015	2014	2015	2014	2013	2015	2014	2013
(אחוזים)		(אחוזים)			(מיליוני ש"ח, במחירים שוטפים)		
1. ההכנסות מעמלות ואחרות							
ההכנסות ממערך השירותים הבנקאיים							
-3.8	-1.3	18.1	19.5	19.7	2,846	2,957	2,997
3.2	3.2	25.0	25.1	24.2	3,928	3,808	3,689
6.2	-52.5	3.9	3.8	8.0	618	582	1,224
-1.3	2.3	2.5	2.6	2.5	387	392	383
4.3	3.0	10.1	10.1	9.7	1,592	1,526	1,482
1.1	-5.2	59.7	61.1	64.2	9,371	9,265	9,775
סך ההכנסות ממערך השירותים							
ההכנסות מפעילות בשוק ההון							
-5.3	7.9	17.4	19.0	17.6	2,736	2,888	2,677
2.6	14.6	5.8	5.9	5.1	916	893	779
-0.8	-4.8	1.5	1.6	1.6	236	238	250
-3.3	8.4	24.8	26.5	24.4	3,888	4,019	3,706
6.2	3.1	9.8	9.5	9.2	1,535	1,446	1,402
109.2	29.6	5.8	2.9	2.2	908	434	335
3.5	-0.4	100.0	100.0	100.0	15,702	15,164	15,218
סך ההכנסות מעמלות ואחרות							
2. ההוצאות התפעוליות							
-4.8	3.0	59.2	58.9	59.8	17,351	18,226	17,699
4.6	-3.8	39.0	35.3	38.3	11,412	10,913	11,345
0.4	-2.8	18.9	17.8	19.2	5,535	5,514	5,675
-31.6	-14.7	0.5	0.7	0.8	143	209	245
-10.2	16.4	21.4	22.5	20.2	6,258	6,970	5,987
0.8	-2.5	3.1	3.0	3.2	921	914	937
7.2	1.0	3.2	2.9	3.0	949	885	876
3.7	-1.9	2.2	2.0	2.2	653	630	642
-7.8	-0.9	0.4	0.4	0.4	106	115	116
-5.0	0.3	1.0	1.0	1.0	287	302	301
20.2	5.4	3.3	2.6	2.6	968	805	764
-5.3	4.4	100.0	100.0	100.0	29,287	30,919	29,606
סך ההוצאות התפעוליות							

(1) כולל בעיקר מרווח ועמלות גבייה על אשראי מהאוצר, הפרשי המרה ואחרות.

(2) במסגרת רפורמת בכר החלו הבנקים לגבות עמלת הפצה; התקרה של עמלת ההפצה בתחום קרנות הנאמנות עומדת על 0.25% מיתרת הנכסים בקרנות שמתמקדות בחשקנות קצרות טווח בסיכון נמוך, 0.80% מיתרת הנכסים בקרנות מנייתיות ו-0.40% מיתרת הנכסים ביתר הקרנות; בתחום קופות הגמל וקרנות הפנסיה עומדת תקרת העמלה על 0.25% מיתרת הנכסים בקופה או בקרן.

(3) כולל רווח מממוש נכסים שנתקבלו בגין סילוק אשראים, דמי ניהול מחברות קשורות והכנסות אחרות.

(4) לרבות מס שכר, פיצויים, תגמולים, פנסיה וביטוח לאומי.
המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

³² ראו הערה 27.

לוח א'-12
מספר המשרות וההוצאות לפי רמות השכר השנתיות,
חמש הקבוצות הבנקאיות, 2014 ו-2015

2015					2014				
שיעור	שיעור	המשכורות וההוצאות	מספר המשרות	המשכורות וההוצאות הנלוות (מיליוני ש"ח)	מספר המשרות	מספר המשרות	מספר המשרות	מספר המשרות	מספר המשרות
השנתי	השנתי	הנלוות	מספר המשרות	הנלוות	מספר המשרות	מספר המשרות	מספר המשרות	מספר המשרות	מספר המשרות
השנתי	השנתי	הנלוות	מספר המשרות	הנלוות	מספר המשרות	מספר המשרות	מספר המשרות	מספר המשרות	מספר המשרות
בהוצאות	בהוצאות	בהוצאות	בהוצאות	בהוצאות	בהוצאות	בהוצאות	בהוצאות	בהוצאות	בהוצאות
השכר	השכר	השכר	השכר	השכר	השכר	השכר	השכר	השכר	השכר
-56.4	-13.5	2	83	5	96	60	עד 60	עד 60	עד 60
-11.2	-9.1	566	6,013	638	6,615	120	עד 120	עד 120	עד 120
-1.6	-5.1	2,848	15,074	2,893	15,882	240	עד 240	עד 240	עד 240
-5.1	-1.7	3,406	12,054	3,589	12,264	360	עד 360	עד 360	עד 360
5.3	5.5	3,478	7,903	3,304	7,488	600	עד 600	עד 600	עד 600
7.2	7.2	1,273	1,792	1,187	1,671	1,000	עד 1,000	עד 1,000	עד 1,000
5.7	5.5	523	347	494	329	1,000	עד 1,000	עד 1,000	עד 1,000
-0.1	-2.4	12,095	43,266	12,111	44,345	1,000	עד 1,000	עד 1,000	עד 1,000
23.0	2.0	600	1,984	488	1,945	1,000	עד 1,000	עד 1,000	עד 1,000
12.0	13.1	68	683	61	604	1,000	עד 1,000	עד 1,000	עד 1,000
24.6	-3.0	531	1,301	427	1,341	1,000	עד 1,000	עד 1,000	עד 1,000
		3,804		4,272					
-1.3	-3.4	1,792	2,874	1,815	2,975	1,000	עד 1,000	עד 1,000	עד 1,000
4.2	9.4	-340	-847	-327	-774	1,000	עד 1,000	עד 1,000	עד 1,000
-2.9	-2.7	17,351	45,293	17,871	46,546	1,000	עד 1,000	עד 1,000	עד 1,000

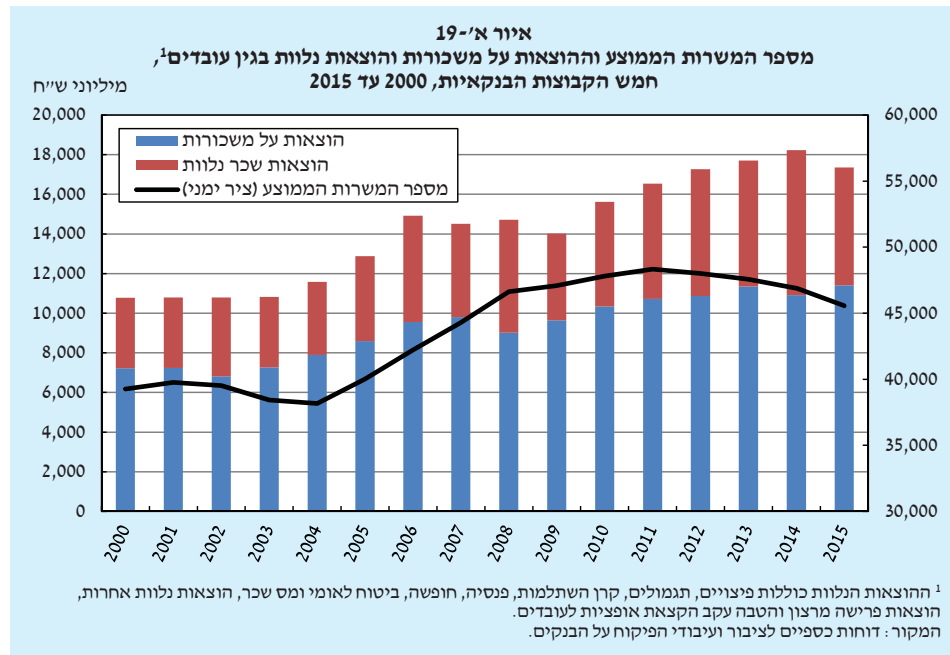
המקור: דוחות ספייים לאגודת, דיווחים לפיקוח על הבנקים ועבודת הפיקוח על הבנקים.

פרק א': ההתפתחויות במערכת הבנקאות

התרחשה השנה ברמות ההכנסה הנמוכות, בשעה שברמות ההכנסה הגבוהות נרשמה עלייה במספר המשרות ובהוצאות השכר (לוח א'-12). התפתחויות אלו הפחיתו בכ-2% את הוצאות השכר הממוצעות למשרה.

**ההוצאות בגין הפסדי
אשראי מצויות ברמה
נמוכה זה שנים אחדות.**

ההוצאות בגין הפסדי אשראי ירדו השנה בכ-18% (לוח א'-8), והן מצויות ברמה נמוכה זה שנים אחדות; הדבר נובע בין היתר מגביית חובות שנמחקו ומקיטון בהפרשה הפרטנית, על רקע סביבת הריבית הנמוכה. הירידה השנה הושפעה גם מכך שאשתקד נרשמה רמה גבוהה של הפרשה קבוצתית בגין אשראי לאנשים פרטיים בעקבות הוראת המפקח (הרחבה מופיעה בסעיף העוסק בסיכונים אשראי). ההוצאות הסתכמו בכ-1.1 מיליארד ש"ח ומהוות כ-0.12% מסך האשראי המאזני לציבור (לוח א'-16 בסעיף העוסק באשראי).

תיבה א'-3: היעילות התפעולית

- כאשר מודדים את יעילותה של מערכת הבנקאות הישראלית לפי יחס היעילות התפעולית והעלות הממוצעת ליחידת תפוקה, מוצאים כי היא נמוכה מיעילותן של מערכות בנקאות במדינות המפותחות. זאת אף על פי שהבנקים הישראליים קידמו בשנים האחרונות תכניות התייעלות בתחומי כוח האדם.
- הטמעה של חדשנות טכנולוגית בענף הפיננסי צפויה לשפר את יעילות המערכת בשנים הקרובות. הטמעת החדשנות תוביל לשיפור בנגישותם של השירותים הבנקאיים ללקוחות, ולצמצום האינטראקציה הפיזית שלהם עם הבנק, הודות לצריכת שירותים מקוונת. אולם מנגד היא תגדיל את החשיפה של הבנקים לסיכונים תפעוליים וקייברנטיים.
- תהליכי התייעלות במערכת הבנקאית יאפשרו להיטיב עם ציבור הצרכנים, להגביר את התחרות בה, ולהבטיח את יציבותה לאורך זמן באמצעות התאמתה לתנאי השוק המשתנים.
- לכן הפיקוח על הבנקים מייחס חשיבות רבה לשיפור היעילות במערכת הבנקאית, ובהתאם לכך הוא מקדם יוזמות שנועדו לסייע לבנקים להתייעל באופן משמעותי בשנים הקרובות.

רקע

היעילות התפעולית נבחנת על פי היכולת לייצר תפוקה או שירות תוך מזעור ההוצאות ושימוש מיטבי בגורמי הייצור. היעילות התפעולית במערכת הבנקאות מושפעת מגורמים רבים, הן מצד ההכנסות והן מצד ההוצאות, ובאופן כללי אפשר לחלקם לשני סוגים: (1) גורמים חיצוניים – אלה אינם מושפעים ישירות מהתנהלות הבנק, ונמנים עמם בין השאר הסביבה המקרו-כלכלית – במיוחד הריבית במשק – הרגולציה הבנקאית, מידת התחרות במערכת, והתפתחויות טכנולוגיות. (2) גורמים פנימיים – אלה מושפעים ישירות מהתנהלות הבנק, ונמנים עמם מאפייני הפעילות של הבנק, המבנה הארגוני והניהולי שלו, הסכמי העבודה, מידת החדשנות הטכנולוגית, והתפוקות של גורמי הייצור. אפשר לשפר את היעילות התפעולית במגוון רחב של דרכים, ביניהן קיצוץ בהוצאות, שינוי ביחסי הכוחות הקיימים בין ההון הפיזי להון האנושי, שיפור המבנה הניהולי או הארגוני, גיוון מקורות הרווח והרחבתם, שינוי במאפייני הפעילות ושיפורים טכנולוגיים.

הפיקוח על הבנקים מייחס חשיבות רבה לשיפור היעילות במערכת הבנקאות, ועל כן החל לקדם לאחרונה את היוזמות שנציג בהמשך התיבה. ביסוד היוזמות ניצבת ההנחה שכאשר בנק משפר את יעילותו, הוא מסוגל לקדם את כושרו להתחרות, להסתגל לתנאי שוק משתנים, להבטיח את יציבותו לאורך זמן, ולהיטיב עם הציבור. יש להביא בחשבון שהתייעלות מן השורש כרוכה בתהליך ממושך ומאתגר להנהלת הבנק ולעובדיו, ובתחילה היא עלולה לגרום עלויות ניכרות, כגון העלות הכרוכה בתכנון פרישה מרצון לעובדים. זאת ועוד, יש להבטיח שהחתימה להתייעלות לא תגרום לבנק לצמצם את ההוצאות בדרך שתפגע באיכות השירות ובבקורות החיוניות לשמירה על יציבותו.

יעילות וחדשנות טכנולוגית

רבים מתחומי חיינו עוברים בשנים האחרונות מהפכה טכנולוגית, והוא הדין בעולם הבנקאות. הדבר דורש מהבנקים להסתגל לסביבת השוק הדינמית ולהתאים עצמם אליה¹, ולכן הם עוברים בשנים האחרונות תהליכי התייעלות כתוצאה מכניסה של חדשנות טכנולוגית לענף הפיננסי והתרחבות של הבנקאות הדיגיטלית². המהפכה הטכנולוגית מאפשרת ללקוחות לצרוך מגוון רחב של שירותים בנקאיים בכל עת ובכל מקום ולצמצם את המפגש הפיזי עם הבנק בסניף. יתר על כן, הטכנולוגיה מייצרת לבנקים הזדמנויות עסקיות חדשות ונוסף לכך מסייעת להם להפחית את ההוצאות: ראשית, הטכנולוגיה משפרת את תפוקתם של גורמי הייצור; שנית, מאחר שרבים מלקוחות הבנקים מעדיפים לצרוך את השירותים מרחוק, בפרט את השירותים הבסיסיים, הטכנולוגיה מאפשרת לבנקים לצמצם את ההון הפיזי (פריסת הסניפים) והאנושי (בנקאים) הנחוץ לאספקת השירותים. תופעה כזו – כלומר התייעלות וצמצום במספר הסניפים – אכן ניכרת מאז המשבר הפיננסי הן באירופה והן בארה"ב³. מנגד חשוב לציין כי הטמעת טכנולוגיות חדשות מייצרת למערכת הבנקאות גם סיכונים, בין השאר מפני שהיא מגדילה את החשיפה של הבנקים לסיכונים תפעוליים וקיברנטיים, ועל הבנקים והלקוחות מוטל לנהל את הסיכונים האלה.

¹ שינויים אלה עשויים ליצור השפעה משמעותית על עתיד הבנקים. הרחבה מופיעה בתיבה העוסקת בפיתוחים טכנולוגיים בענף השירותים הפיננסיים: חברות Fintech ודיגיטציה בנקאית.

² "Brick-and-Mortar Banking Remains Prevalent in an Increasingly Virtual World", *FDIC Quarterly*, 2015, Volume 9, No.1.

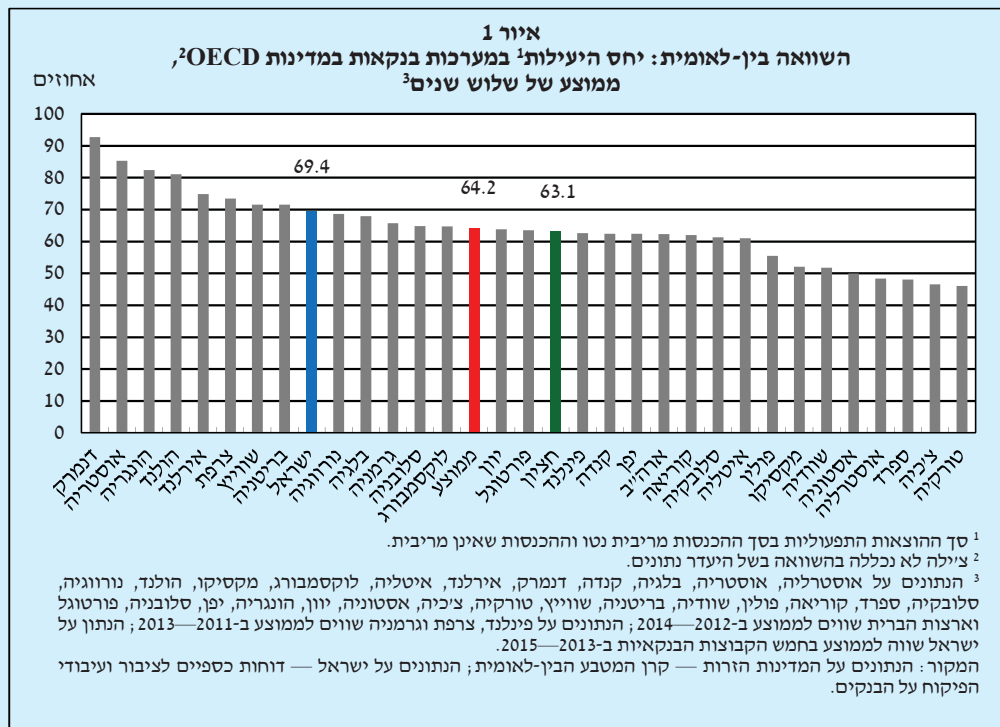
³ יש לסייג ולומר כי ייתכן שמספר הסניפים והמשרות יורד גם מסיבות שאינן קשורות בהכרח להתייעלות. מספר הסניפים לנפש באירופה הצטמצם בין 2008 ל-2014 ב-15% (למעלה מ-33 אלף סניפים) ומספר העובדים במערכת הבנקאות האירופית הצטמצם בתקופה זו בכ-11.5% (כ-370 אלף משרות). מספר הסניפים לנפש בארה"ב בארה"ב הצטמצם בכ-8% בין 2009 ליוני 2014.

היעילות התפעולית – השוואה בין-לאומית

אין זה פשוט להשוות את יעילותה של מערכת הבנקאות הישראלית ליעילותן של מערכות הבנקאות במדינות המפותחות: מאפייני הפעילות של הבנקים בישראל שונים בחלקם ממאפייני הפעילות של הבנקים במדינות האחרות, בין היתר בכך שהם אינם עוסקים בשיווק ביטוח, בנדל"ן ובעשיית שוק במניות ובאג"ח תאגידיות. כדי לערוך את ההשוואה נתמקד בשני מדדי יעילות פשוטים ומקובלים שאינם מביאים בחשבון את מאפייני הפעילות של הבנק או את הסביבה הרגולטורית שהוא פועל בה: יחס היעילות התפעולית⁴ והעלות הממוצעת ליחידת תפוקה⁵.

לפי מדדים אלה, יעילותה של מערכת הבנקאות הישראלית נמוכה בהשוואה ליעילות המערכות בשאר מדינות ה-OECD (איורים 1 ו-2, בהתאמה). לנוכח זאת מתעוררת השאלה אם הפער נובע מצד ההוצאות או מצד ההכנסות. בחינה של צד ההכנסות מעלה כי התשובה ביחס להון וביחס לנכסים בישראל דומה למוצעת ב-OECD. מאחר שהעלות הממוצעת ליחידת תפוקה מעידה כי הבנקים בישראל אינם יעילים במידה משמעותית יחסית לחציון במדינות ה-OECD, אנו סבורים כי הפער ביעילות נובע בעיקר מצד ההוצאות.

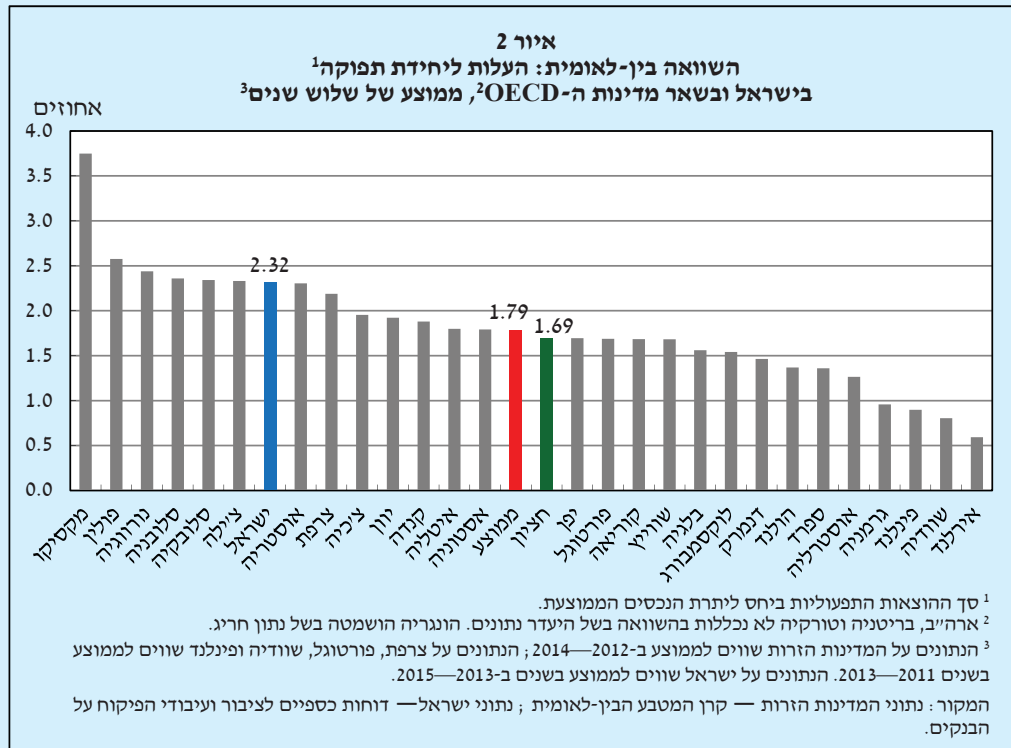
הסבר אפשרי לפער בצד ההוצאות נוגע להוצאות על כוח אדם: חלקן בסך ההוצאות התפעוליות והאחרות בישראל גבוה מחלקן בשאר מדינות ה-OECD. חשוב לציין כי הוצאות השכר בישראל כוללות גם הוצאות בגין מס שכר⁶, ואלה מהוות בשנים האחרונות קרוב ל-12% מסך הוצאות השכר.

⁴ היחס בין סך ההוצאות התפעוליות והאחרות לסך ההכנסות מריבית נטו וההכנסות שאינן מריבית (cost to income).

⁵ היחס בין סך ההוצאות התפעוליות והאחרות ליתרת הנכסים הממוצעת (average cost).

⁶ במדינות ההשוואה הוצאות אלה אינן נכללות בהוצאות השכר אלא בהוצאות המס.

היעילות התפעולית – מערכת הבנקאות בישראל

כאשר בוחנים על פני זמן את היעילות התפעולית במערכת הבנקאות הישראלית, מוצאים כי בשנים האחרונות לא חל שינוי משמעותי ביחס היעילות התפעולית, אך בעלות הממוצעת ליחידת תפוקה יש שיפור מסוים (איורים 3, 5). כאשר בוחנים את היעילות התפעולית ברמת בנק, מוצאים כי למעט הרעה חד-פעמית שנרשמה בחלק מהבנקים בשנת 2014⁷, מדד זה יציב בארבע השנים האחרונות (איור 4). כמו כן ניתן לראות כי בין הבנקים במערכת יש שונות גבוהה יחסית, והיא נובעת בין היתר מהבדלים במאפייני הפעילות, בתרבות הארגונית, במידת ההטמעה של טכנולוגיות, וכדומה. הרכיב המשפיע ביותר על ההוצאות התפעוליות במערכת הבנקאית (קרוב ל-60%) נוגע להוצאות על ההון האנושי, כלומר הוצאות השכר וההוצאות הנלוות⁸. החל משנת 2009 הוצאות אלה נמצאות במגמת עלייה⁹, אף על פי שמספר המשרות במערכת נמצא במגמת ירידה (איור א'-19 בסעיף העוסק בתוצאות העסקיות). את העובדה הזו מסביר גידול חד בהוצאות הפרישה מרצון בעקבות תכניות פרישה מרצון שיישמו חלק מהבנקים, כמו גם גידול משמעותי בסעיף הפיצויים והתגמולים.

רכיב מרכזי נוסף בסך ההוצאות התפעוליות מייצג את העלויות בגין ההון הפיזי של הבנק¹⁰. בשלוש השנים האחרונות אנו עדים לשינוי מגמה במספר הסניפים במערכת: מספרם מצטמצם, בפרט בערים הגדולות, בין היתר בעקבות שינוי בטעמי הציבור – הוא מגיע פחות לסניפים ועובר לצורך שירותים מרחוק – תהליך התייעלות כללי, חידושים טכנולוגיים, והתגברות האיום התחרותי.

⁷ בעקבות קנס שהוטל במסגרת הסדר עם הרשויות האמריקאיות בגין עבירות על חוקי המס בארה"ב, כמו גם בעקבות הוצאות על פרישה מרצון כתוצאה מיישום של תכנית התייעלות.

⁸ ההוצאות הנלוות כוללות פיצויים, תגמולים, קרן השתלמות, פנסיה, חופשה, ביטוח לאומי ומס שכר, הוצאות נלוות אחרות, הוצאות פרישה מרצון והטבה עקב הקצאת אופציות לעובדים.

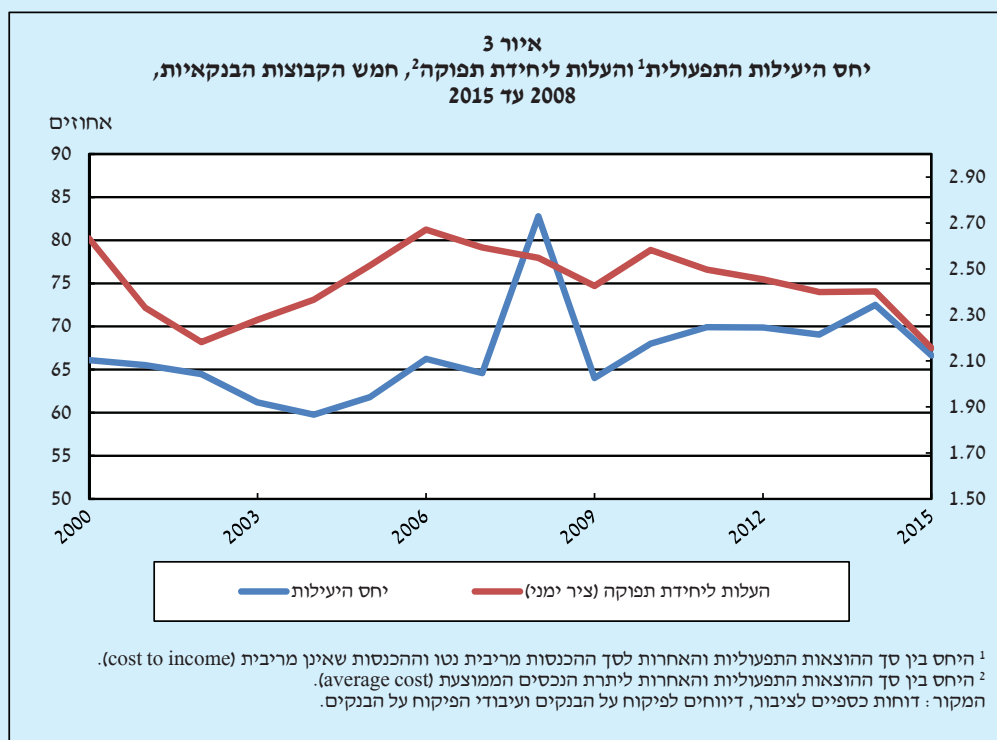
⁹ למעט בשנת 2015, עובדה שעשויה להצביע על שינוי מגמה.

¹⁰ הוצאות אחזקה ופחת בגין בניינים וציוד, הוצאות משרדיות, וכדומה.

היוזמות שנקט הפיקוח על הבנקים במטרה לקדם את ההתייעלות

הפיקוח על הבנקים מייחס חשיבות רבה להתייעלות המערכת הבנקאית, בפרט על רקע שחיקת הרווחים כתוצאה מסביבת הריבית הנמוכה ועל רקע קידום התחרות והדיגיטציה בבנקאות. בהתאם לכך החל הפיקוח לקדם יוזמות שנועדו לעודד את הבנקים להתייעל באופן משמעותי ולסייע להם בכך.

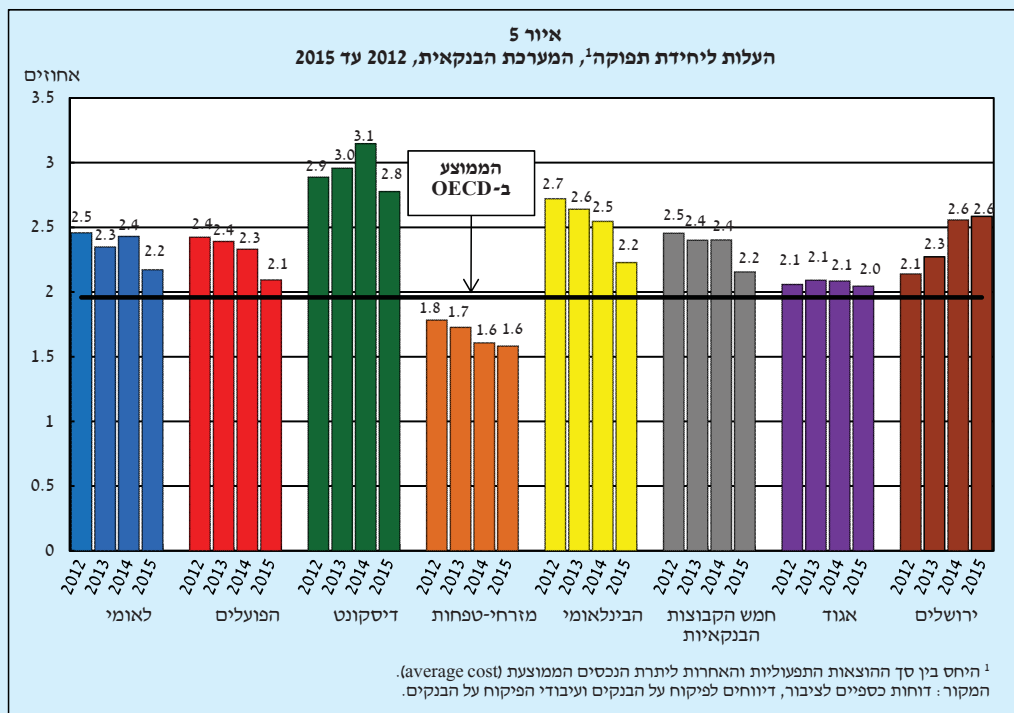
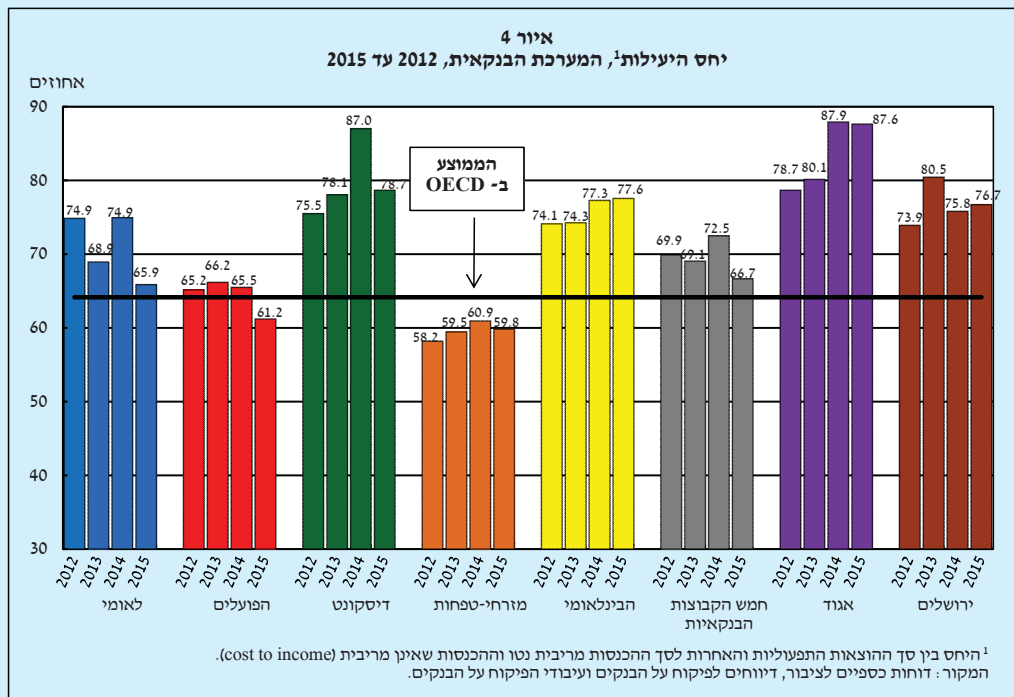
בפירוט, הפיקוח הפיץ מכתב בנוגע להתייעלות תפעולית ובו הוא דורש מהבנקים להתוות תכנית התייעלות רב-שנתית; במקביל לכך ינקוט הפיקוח צעדים במטרה להסיר מכשולים מהותיים ליישום התכנית, ובראשם חסמי הון¹¹. כמו כן פרסם הפיקוח היתר לפתיחת סניפים חלקיים וניידים, על מנת להנגיש את השירותים הבנקאיים לכלל האוכלוסייה, לרבות ביישובים מרוחקים, ולתמוך בהגברת התחרות במערכת¹². לבסוף, הפיקוח פרסם הוראה בנושא בנקאות בתקשורת¹³, וזו נועדה בין היתר לאפשר ללקוחות לעבור בין בנקים ולפתוח חשבון חדש מבלי להגיע לסניף ובלא שהדבר יטיל מגבלות על חשבונם החדש, להצטרף מרחוק לחשבון מקוון בבנק הקיים, וליצר תשתית להקמת בנק דיגיטלי ללא סניפים. צעד זה מעודד את הלקוחות להשתמש באמצעים דיגיטליים שיאפשרו להם לבצע מגוון רחב של פעולות בלי לבוא לסניף ובמחיר אטרקטיבי יותר.

¹¹ ראו מכתב המפקחת בנושא התייעלות תפעולית של המערכת הבנקאית בישראל מיום 12.01.2016.

¹² ראו חוזר בנושא היתר לפתיחת סניפים חלקיים וניידים מיום 28.02.2016.

¹³ ראו מסמך מדיניות של הפיקוח על הבנקים בנושא בנקאות בתקשורת מיום 31.01.2016.

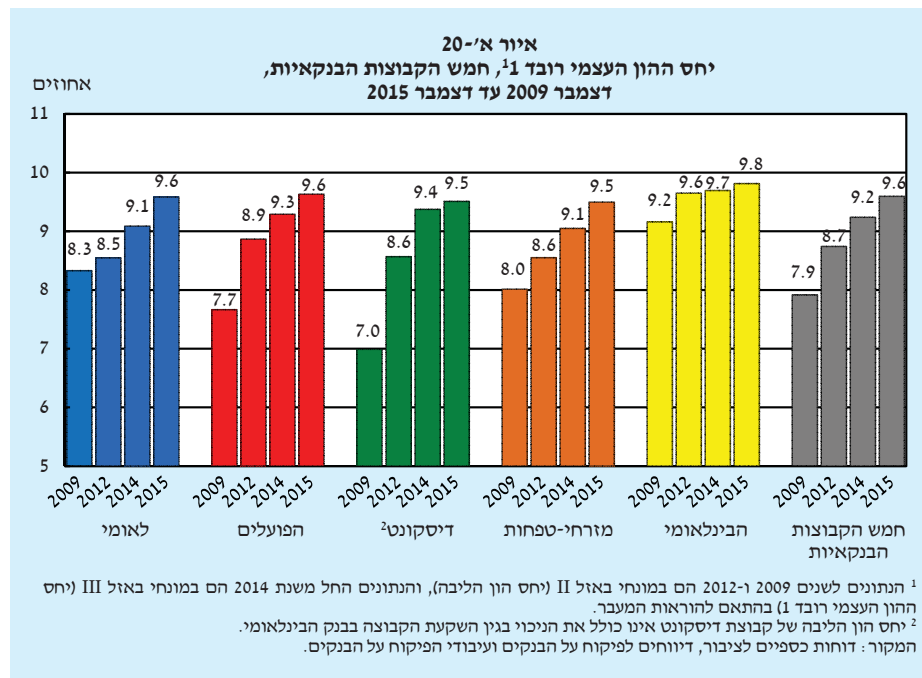

5. הלימות ההון

בדומה לשנים קודמות,
גם השנה הוסיפו
הבנקים הישראליים
לחזק את ההון, והם
אף צפויים להגיע ליעדי
הון גבוהים מהיעדים
שנקבעו במארכ 2012.

במסגרת הלקחים שהופקו מהמשבר הפיננסי העולמי הדגישה ועדת באזל כי הון הליבה³³ נושא חשיבות היות שזהו הרכיב העיקרי הסופג את ההפסדים גם במהלך העסקים הרגיל, ובהתאם לכך היא קבעה שהוא יורכב בעיקרו ממניות רגילות ומעודפים. בעקבות זאת פעלו רשויות פיקוח ובנקים בעולם להגדילו, וגם הפיקוח והבנקים בישראל עשו כן: יחס ההון העצמי רובד 1 של סך חמש הקבוצות הבנקאיות עלה בשש השנים האחרונות ב-1.7 נקודות אחוז והגיע ל-9.6% (איור א'-20). את העלייה הזו השיגו הבנקים הודות לרווחים שצברו והודות לכך שנכסי הסיכון עלו במידה מתונה בלבד, והיא התרחשה במקביל לאימוץ המלצות באזל III (החל מ-2014.1.1) וליישום הוראות נוספות שהוליוו להקטנת ההון העצמי (כמו יישום ההוראה בדבר חובות פגומים החל מ-2011.1.1 ויישום ההוראה בדבר זכויות עובדים החל מ-2015.1.1; איור א'-21). תהליכים אלו שיפרו את איכות ההון של הבנקים הישראליים וסייעו להם להגיע לרמת מינוף נאותה (איור א'-22), ובשנים הקרובות הבנקים אף צפויים להגיע ליעדי הון גבוהים מאלה שנקבעו במארכ 2012.³⁴

בשנים האחרונות הגדילו הבנקים הישראליים את האשראי למשק תוך שינוי התמהיל של תיק האשראי – הרחבת האשראי למשקי הבית ולעסקים הקטנים על חשבון האשראי ללווים העסקיים הגדולים, המשוקלל במשקלות סיכון גבוהים יותר. התפתחות זו הובילה לכך שהיחס בין נכסי סיכון האשראי לסך החשיפה לאשראי³⁵ ירד מ-66.4% בדצמבר 2010

³³ עיקר ההון שנועד לספוג הפסדים קרוי "הון ליבה" בעקרונות באזל II בשעה שבעקרונות באזל III הוא קרוי "הון עצמי רובד 1".

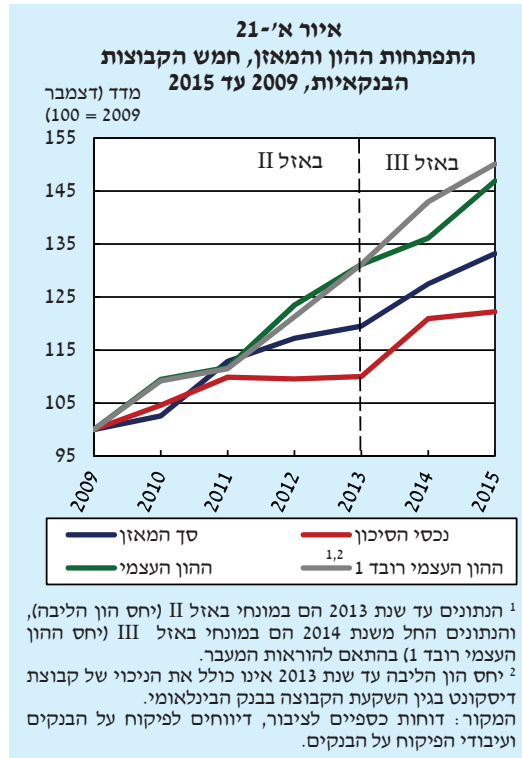
³⁴ במארכ 2012 פרסם המפקח על הבנקים יעדים ליחס הון ליבה מזערי (במונחי באזל III יעדים אלה חלים על יחס ההון העצמי רובד 1): על כלל התאגידים הבנקאיים להגיע ליחס הון ליבה בשיעור של 9% לפחות עד ליום 1.1.2015, ועל הבנקים לאומי והפועלים להגיע ל-10% עד ליום 1.1.2017.

³⁵ היחס שבין נכסי סיכון האשראי לערך החשיפה לאחר המרה לאשראי.

לוח א'-13
התפלגות ההון ויחסי ההון בחמש הקבוצות הבנקאיות¹, דצמבר 2014 ודצמבר 2015

חמש הקבוצות		הבנקאיות		מסחר-סטחור		דיסקונט		הפועלים		לאומי		יחס תלוימות ההון הכולל
דצמבר 2015	דצמבר-14	דצמבר 2015	דצמבר 2014	דצמבר 2015	דצמבר 2014	דצמבר 2015	דצמבר 2014	דצמבר 2015	דצמבר 2014	דצמבר 2015	דצמבר 2014	
(מיליוני ש"ח)												
95,712	88,690	7,337	7,043	12,415	11,304	13,634	12,989	33,219	31,216	29,107	26,138	החון העצמי ^{3,2}
95,444	90,919	7,349	7,157	12,299	11,273	13,549	13,284	33,246	31,482	29,001	27,723	החון העצמי רובד 1 ⁴
98,400	94,298	7,349	7,157	12,299	11,273	14,796	14,709	34,955	33,436	29,001	27,723	החון רובד 1 ⁴
40,292	45,250	2,580	3,357	4,916	4,883	5,610	6,285	14,593	16,041	12,593	14,684	הון רובד 2 ⁴
138,692	139,548	9,929	10,514	17,215	16,156	20,406	20,994	49,548	49,477	41,594	42,407	בסיס ההון
1,388,031	1,328,522	125,476	117,807	209,158	198,513	205,260	207,185	431,638	408,033	416,499	396,984	סך המאון
911,179	894,233	67,766	66,148	120,793	116,159	127,695	126,716	317,891	311,329	277,034	273,881	סיכון המאון
14,109	20,983	995	1,226	950	1,020	2,435	2,629	4,562	5,269	5,167	10,839	סיכון השוק
69,317	68,779	6,141	6,459	7,743	7,383	12,330	12,345	22,671	22,275	20,432	20,317	סיכון התפעולי
994,605	983,995	74,902	73,833	129,486	124,562	142,460	141,690	345,124	338,873	302,633	305,037	סך הסעיפים המשוקקלים
9.6	9.2	9.8	9.7	9.5	9.1	9.5	9.4	9.6	9.3	9.6	9.1	יחס ההון העצמי רובד 1
9.9	9.6	9.8	9.7	9.5	9.1	10.4	10.4	10.1	9.9	9.6	9.1	יחס הון רובד 1
4.1	4.6	3.4	4.5	3.8	3.9	3.9	4.4	4.2	4.7	4.2	4.8	יחס הון רובד 2
13.9	14.2	13.3	14.2	13.3	13.0	14.3	14.8	14.4	14.6	13.7	13.9	יחס תלוימות ההון הכולל

1) התאגידים הבנקאיים מקצים הון ברוטו לכלכלי באול"ל ועל פי הוראות המעבר.
2) כולל הלוואות של בעלי מניות חיצוניים, על פי מאזני הקבוצות.
3) החון העצמי לדצמבר 2014 מוגד כמחצית עקב יישום לטענת של התנהויות בנושא הלוואות עובדים ובמסגרת הלוואות פיתוח תוכנית.
4) לאחר תביעות.
מקור: דוחות סמית'ס לציבור, דיווחים לפרקט על הבנקים ועובדי הפרקט על הבנקים.

יחס המינוף מעיד כי רמת ההון במערכת הבנקאות הישראלית נאותה יחסית לרמות במדינות המפותחות.

ל-61.4% בדצמבר השנה (לוח א'-14). על אף התמורות בתמהיל של תיק האשראי, היחס שבין נכסי הסיכון לסך הנכסים במערכת הבנקאות הישראלית גבוה בהשוואה ליחס במדינות ה-OECD. הסיבה לכך נעוצה בעובדה שבנקים בישראל נדרשים להקצות הון בהתאם לגישה הסטנדרטית והשמרנית, וזו בדרך כלל מעניקה לנכסי הסיכון משקל סיכון גבוה יותר מהגישות המבוססות על המודלים הפנימיים של הבנק. זו גם אחת הסיבות לכך שיחס ההון רובד 1 בישראל נראה נמוך מהמקובל במערכות בנקאות אחרות בעולם. אולם כאשר בוחנים את שיעור ההון רובד 1 ביחס לסך החשיפה מבלי להתחשב בשיעורי השקלול של הנכסים (יחס המינוף המחושב בהתאם לכללי באזל III) – כלומר כאשר יוצרים בסיס אחיד להשוואה וכך עורכים השוואה רלוונטית יותר – מוצאים כי רמת ההון

במערכת הבנקאות בישראל נאותה ביחס לבנקים בעולם (איור א'-22). נוסף לכך, יכולתה של המערכת הבנקאית לספוג הפסדי אשראי באמצעות כריות הון³⁶ גבוהה ביחס למערכות בנקאות ב-OECD (איור א'-23).

חלק מהרפורמה של באזל III, ומאחר שהניסיון שנצבר בעולם הצביע על חולשות ביישום הגישות המבוססות על מודלים פנימיים, פרסמה ועדת באזל בינואר 2014 את מסגרת העבודה ודרישות הגילוי ליחס המינוף³⁷. במסגרת זו הגדירה הוועדה יחס מינוף פשוט, שקוף ושאינו מבוסס סיכון, במטרה ליצור מדידה משלימה ואמינה לדרישות ההון מבוססות הסיכון. נוסף לכך היא קבעה יחס מינוף מזערי בשיעור של 3% למשך תקופת מעבר, תוך המשך בחינת התאמתו של סף זה. כמה רשויות פיקוח בעולם סברו כי הסף שנקבע נמוך וקבעו דרישות גבוהות יותר³⁸. באפריל 2015 פרסם הפיקוח על הבנקים הוראה המאמצת את מסגרת באזל III בנושא יחס המינוף³⁹. ההוראה קבעה כי כלל התאגידים הבנקאיים צריכים לעמוד, על בסיס מאוחד, ביחס מינוף שלא יפחת מ-5% עד 1 בינואר 2018, והקבוצות לאומי והפועלים –

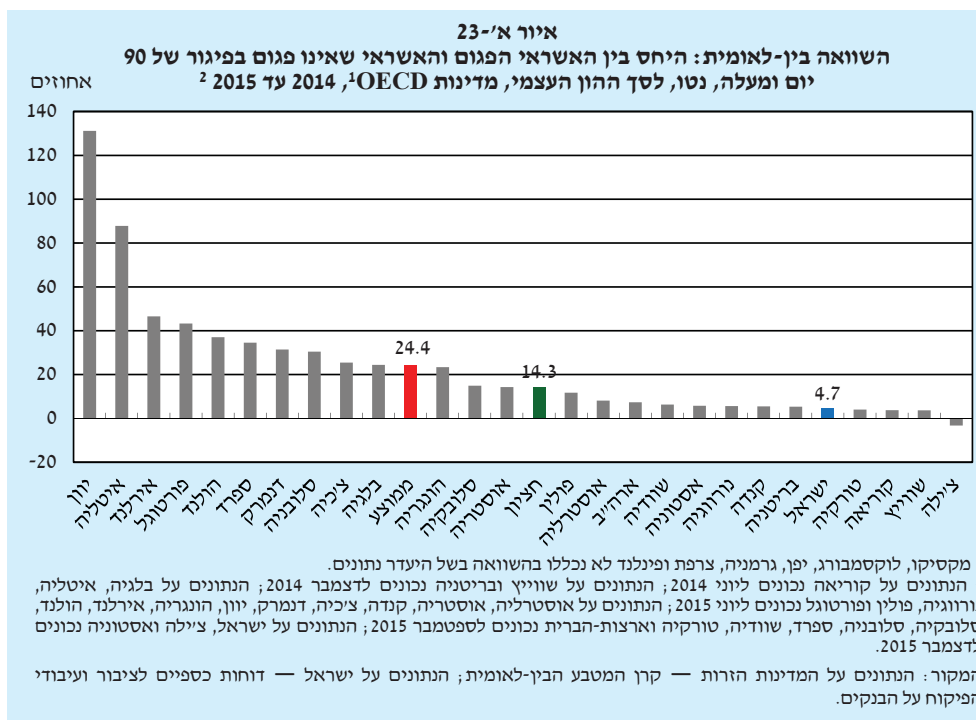
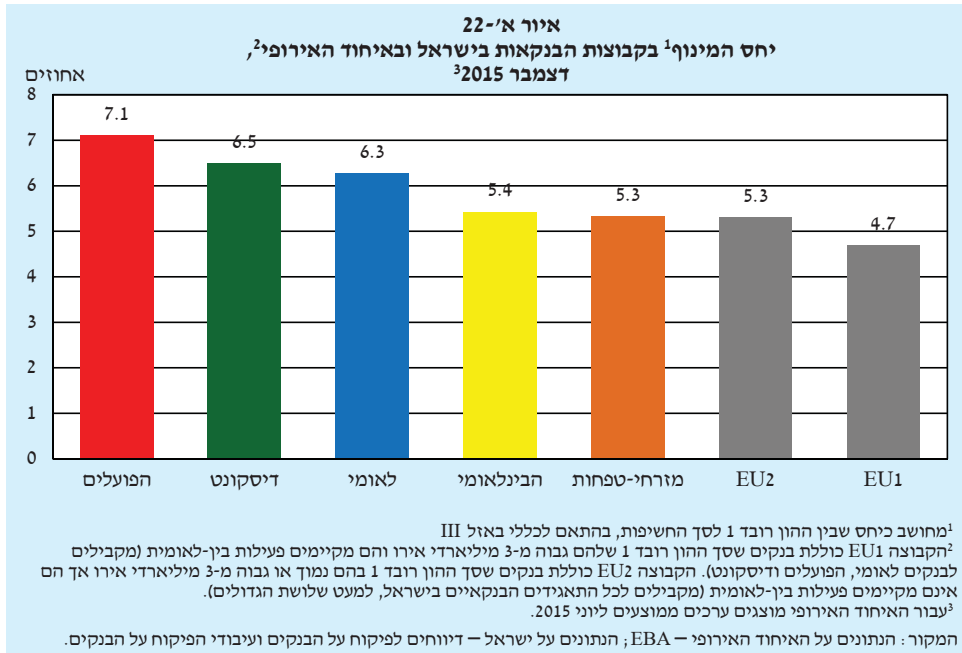
כחלק מהרפורמה של באזל III, ומאחר שהניסיון שנצבר בעולם הצביע על חולשות ביישום הגישות המבוססות על מודלים פנימיים, פרסמה ועדת באזל בינואר 2014 את מסגרת העבודה ודרישות הגילוי ליחס המינוף³⁷. במסגרת זו הגדירה הוועדה יחס מינוף פשוט, שקוף ושאינו מבוסס סיכון, במטרה ליצור מדידה משלימה ואמינה לדרישות ההון מבוססות הסיכון. נוסף לכך היא קבעה יחס מינוף מזערי בשיעור של 3% למשך תקופת מעבר, תוך המשך בחינת התאמתו של סף זה. כמה רשויות פיקוח בעולם סברו כי הסף שנקבע נמוך וקבעו דרישות גבוהות יותר³⁸. באפריל 2015 פרסם הפיקוח על הבנקים הוראה המאמצת את מסגרת באזל III בנושא יחס המינוף³⁹. ההוראה קבעה כי כלל התאגידים הבנקאיים צריכים לעמוד, על בסיס מאוחד, ביחס מינוף שלא יפחת מ-5% עד 1 בינואר 2018, והקבוצות לאומי והפועלים –

³⁶ היחס שבין האשראי הפגום והאשראי שאינו פגום בפיגור של 90 יום ומעלה, נטו, לסך ההון העצמי.

³⁷ Basel III leverage ratio framework and disclosure requirements (January 2014).

³⁸ בנקים בעלי חשיבות מערכתית בארה"ב צריכים לעמוד ביחס מינוף בשיעור 6%, ובהולנד התגבשה המלצה לקבוע לבנקים כאלה יחס מינוף בשיעור 4%.

³⁹ יחס המינוף הוגדר בהוראה כיחס שבין ההון רובד 1 לסך החשיפה – היינו סכום החשיפות המאזניות, החשיפות לגזרים ולעסקאות מימון ניירות ערך, וכן פריטים חוץ-מאזניים.

פרק א': ההתפתחויות במערכת הבנקאות

לוח א'-14

מדדי הון מרכזיים של חמש הקבוצות הבנקאיות, דצמבר 2008 עד דצמבר 2015

(אחוזים)

חמש הקבוצות	הבינלאומי	מזרחי- טפחות	דיסקונט	הפועלים	לאומי	השנה	
8.25	8.11	8.01	7.89	8.23	8.57	2010	יחס ההון העצמי רובד 1 ¹
8.01	8.48	7.77	8.07	7.90	8.07	2011	
8.74	9.65	8.55	8.57	8.87	8.55	2012	
9.32	9.92	9.01	9.30	9.30	9.32	2013	
9.08	9.98	8.73	8.92	9.08	9.09	01/01/2014 ²	
9.24	9.69	9.05	9.38	9.29	9.09	2014	
9.60	9.81	9.50	9.51	9.63	9.58	2015	
68.32	59.09	66.87	64.83	72.28	69.46	2008	היחס שבין נכסי סיכון האשראי לסך החשיפה לאשראי ³
64.12	54.44	67.15	60.56	67.88	64.17	2009 ⁴	
65.22	55.50	59.59	63.89	69.16	67.01	2009 ⁵	
66.39	61.00	58.66	67.17	68.62	68.30	2010	
64.59	60.02	58.26	60.45	67.33	67.67	2011	
63.05	57.69	58.03	61.27	64.83	65.67	2012	
61.91	55.66	56.12	59.09	64.98	64.56	2013	
63.44	56.21	55.82	60.07	67.72	66.36	2014 ²	
61.38	53.73	54.86	59.77	65.64	62.98	2015	
6.45	5.47	5.24	6.60	7.16	6.54	30/06/2015	יחס המינוף ⁶
6.36	5.43	5.32	6.55	7.10	6.27	2015	
6.67	6.12	5.62	6.01	7.13	7.19	2010	היחס בין ההון העצמי לסך הנכסים המאוזניים
6.19	5.93	5.36	5.44	6.76	6.46	2011	
6.59	6.41	5.70	6.04	7.19	6.71	2012	
6.86	6.33	5.75	6.25	7.65	7.07	2013	
6.68	5.98	5.69	6.27	7.65	6.58	2014	
6.90	5.85	5.94	6.64	7.70	6.99	2015	
21.18	7.51	18.31	37.86	21.92	17.10	2011	היחס בין האשראי הפגום והאשראי בפיגור של 90
20.48	9.05	18.70	33.22	20.41	18.15	2012	יום ומעלה שאינו פגום, נטו, לסך ההון העצמי
13.87	6.35	10.26	17.94	17.54	11.32	2013	
7.49	2.43	3.88	9.49	9.78	6.67	2014	
5.10	2.37	3.46	9.56	5.36	4.10	2015	

(1) עד ה-31.12.2013 הציגו התאגידים הבנקאיים את יחס הון הליבה בהתאם לכללי באזל II, והחל מה-1.1.2014 הם מציגים את יחס ההון העצמי רובד 1 בהתאם לכללי באזל III.

(2) החל ממועד זה היחס מחושב במונחי באזל III בהתאם להוראות המעבר.

(3) מחושב כיחס שבין נכסי סיכון האשראי לערך החשיפה לאחר המרה לאשראי.

(4) היחס מחושב בהתאם לכללי באזל I.

(5) החל ממועד זה היחס מחושב בהתאם לכללי באזל II.

(6) מחושב כיחס שבין ההון רובד 1 לסך החשיפות, בהתאם לכללי באזל III.

המקור: דוחות כספיים לציבור, דיווחים לפיקוח על הבנקים ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

הקבוצות הגדולות במערכת – נדרשות לעמוד במועד זה ביחס מינוף בשיעור 6% לפחות^{41,40}. נכון לדצמבר 2015 כל חמש הקבוצות הבנקאיות עומדות ביחס הנדרש (לוח א'-14). יחס הלימות ההון הכולל של סך חמש הקבוצות הבנקאיות נותר בשנים האחרונות ללא שינוי מהותי, בעיקר מפני שהבנקים לא הנפיקו מכשירים כשירים להכללה בהון רובד 1 נוסף ובהון רובד 2, בהתאם להמלצות באזל III. נוסף לכך, החל מ-2014.1.1 הבנקים מפחיתים בהדרגה, בהתאם להוראות מעבר, את יתרת מכשירי ההון רובד 1 נוסף ורובד 2 שאינם כשירים עוד כהון פיקוחי. בחודשים האחרונים אישר הפיקוח על הבנקים לראשונה כמה הנפקות של מכשירי הון מסוג CoCo (Contingent Convertibles), מכשירים אלה כשירים להכללה בהון רובד 2 לפי עקרונות באזל, וחלק מהבנקים החלו לגייס הון באמצעותם⁴² (הרחבה מופיעה בתיבה ב'-1).

הפיקוח על הבנקים
אישר לראשונה להנפיק
מכשירי הון מסוג
CoCo (Contingent
Convertibles), ואלה
כשירים להכללה בהון
רובד 2.

6. תיק האשראי וסיכון האשראי⁴³

א. ההתפתחויות המרכזיות בתיק האשראי הבנקאי לציבור
סיכון האשראי נמנה עם המרכזיים בסיכונים הפיננסיים שמערכת הבנקאות חשופה אליהם, והוא מושפע בעיקר מהיקפו של תיק האשראי, מאיכותו וממידת פיזורו. בשנים האחרונות חל שינוי משמעותי בהרכב תיק האשראי של הבנקים בישראל: האשראי לקבוצות הלווים הגדולות ירד במידה רבה, תהליך שצמצם את הריכוזיות בתיק, בשעה שהאשראי למשקי הבית ולעסקים הקטנים – אשראי מפוזר יותר – עלה. בשנת 2015 נמשך השיפור במדדים לאיכות תיק האשראי ובריכוזיות האשראי לפי גודל הלווה, אולם הגידול בהיקפי האשראי למשקי הבית (לדיוור ושאינו לדיוור) ובאשראי לענף הבינוי והנדל"ן, והמתאמים ביניהם, הוסיפו להעצים את הסיכון למערכת הבנקאית.
יתרת סיכון האשראי⁴⁴ והאשראי המאזני⁴⁵ של חמש הקבוצות הבנקאיות התרחבו ב-2015 זו השנה החמישית ברציפות, תוך המשך השינוי בהרכבו של תיק האשראי. יתרת סיכון האשראי הכולל גדלה השנה ב-3% והסתכמה ב-1,384 מיליארדי ש"ח; במקביל התרחבה יתרת האשראי המאזני ב-5%, בדומה לקצב גידולו של התוצר הנומינלי, והסתכמה ב-911 מיליארדי ש"ח (לוח א'-15).

השנה הוסיפו הבנקים
להרחיב את האשראי
למשקי הבית ולעסקים
הקטנים ולצמצם את
האשראי לעסקים
הגדולים ואת הריכוזיות
בתיק האשראי כולו.

⁴⁰ אם תאגיד בנקאי עומד בדרישה ליחס המינוף ביום פרסום ההוראה, הוא אינו רשאי לרדת מהסף שנקבע בה. אם תאגיד בנקאי אינו עומד בדרישה ביום פרסום ההוראה, הוא נדרש להגדיל את היחס בשיעורים רבעוניים קבועים עד ליום 1 בינואר 2018.

⁴¹ ההוראה קבעה כי כאשר סך הנכסים המאזניים של בנק, על בסיס מאוחד, מהווה לפחות 20% מסך הנכסים המאזניים במערכת הבנקאית, עליו לעמוד ביחס מינוף של 6% לפחות.

⁴² בדצמבר 2015 גייס בנק מזרחי-טפחות 417 מיליוני ש"ח באמצעות הנפקה פרטית של כתבי התחייבות נדחים מותנים מסוג CoCo, הכוללים מנגנון לספיגת הפסדים באמצעות מחיקת הקרן. בינואר 2016 גייס הבנק עוד כ-183 מיליוני ש"ח.

בינואר 2016 גייס בנק לאומי 926 מיליוני ש"ח באמצעות הנפקת כתבי התחייבות נדחים מסוג CoCo, הכוללים מנגנון לספיגת הפסדי קרן שבמסגרתו יומרו כתבי ההתחייבויות הנדחים למניות רגילות של הבנק במצבים מסוימים.

⁴³ הניתוח בחלק זה מבוסס על הנתונים של סך חמש הקבוצות הבנקאיות.

⁴⁴ יתרת סיכון האשראי כוללת את יתרת האשראי המאזני לציבור, ההשקעה באג"ח של הציבור, נכסי אחרים בגין מכשירים נגזרים, וסיכון האשראי במכשירים פיננסיים חוץ-מאזניים כפי שחושב כדי לקבוע את מגבלות החבות של הלווה.

⁴⁵ יתרת האשראי המאזני (חובות) כוללת את האשראי לציבור, למעט אג"ח וניירות ערך שנשאלו או נרכשו במסגרת הסכמי מכר חוזר.

לוח א'-15

יתרת האשראי לציבור, לפי ענפי המשק, המש הקבוצות הבנקאיות, 2014 ו-2015

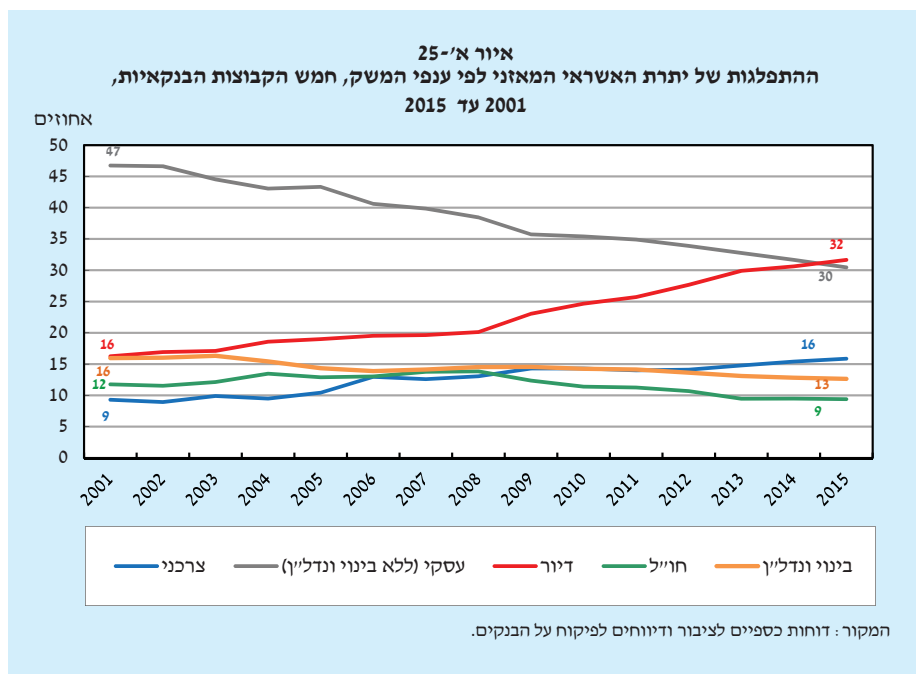
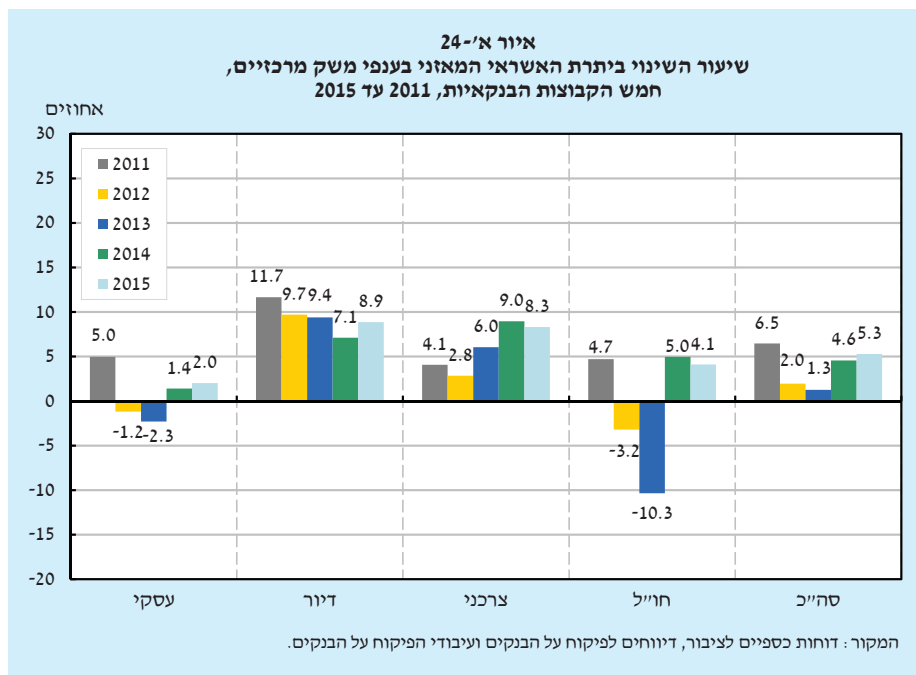
יתרת האשראי המאזני (חברות) ²									
חשבוני באשראי	התפלגות האשראי לציבור		היתרה	חשבוני באשראי		התפלגות האשראי לציבור		היתרה	פער לוחות לזכרים בישראל עסקי חקלאות תעשייה כרייה ותעבה בנייה ונדל"ן מו"ח : בני מו"ח : נדל"ן חשמל ומים מסחר תיירות תחבורה ואחסנה תקשורת ושירותי מחשב שירותים פיננסיים שירותים עסקיים אחרים שירותים ציבוריים וקהילתיים אנשים פרטיים חלואות לדיר חלואות שלא לדיר
2015	2015	2014	2015	2015	2014	2015	2014	2015	2014
(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(מיליוני ש"ח)	(אחוזים)	(אחוזים)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)		
5.4	90.6	90.5	825,683	3.1	88.2	88.1	1,220,479	1,183,323	פער לוחות לזכרים בישראל
2.0	43.1	44.5	392,706	-0.2	47.6	49.2	659,321	660,437	עסקי
-0.6	0.6	0.7	5,838	3.4	0.6	0.6	7,645	7,397	חקלאות
-5.9	6.1	6.8	55,740	-8.7	7.1	8.0	97,618	106,919	תעשייה
5.1	0.4	0.4	3,737	6.5	0.4	0.4	5,666	5,318	כרייה ותעבה
3.7	12.6	12.8	115,110	4.9	16.4	16.1	226,387	215,769	בנייה ונדל"ן
2.3	6.0	6.2	54,969	4.9	11.3	11.1	156,312	149,068	מו"ח : בני
5.1	6.6	6.6	60,141	5.1	5.1	5.0	70,075	66,701	מו"ח : נדל"ן
2.3	1.3	1.4	12,275	-6.3	1.6	1.8	22,165	23,644	חשמל ומים
1.9	8.5	8.7	77,010	0.7	7.2	7.4	99,640	98,959	מסחר
4.3	1.6	1.7	14,990	1.2	1.2	1.3	17,235	17,037	תיירות
14.3	2.0	1.8	18,048	13.4	1.6	1.5	22,621	19,945	תחבורה ואחסנה
-10.1	1.3	1.5	11,839	-2.0	1.4	1.5	19,562	19,953	תקשורת ושירותי מחשב
3.6	4.4	4.5	39,978	-8.4	6.3	7.1	87,635	95,683	שירותים פיננסיים
7.6	2.3	2.3	21,293	7.7	2.3	2.2	31,417	29,178	שירותים עסקיים אחרים
5.6	1.8	1.8	16,848	5.3	1.6	1.5	21,730	20,635	שירותים ציבוריים וקהילתיים
8.7	47.5	46.0	432,977	7.3	40.5	38.9	561,158	522,886	אנשים פרטיים
8.9	31.7	30.6	288,526	9.0	22.0	20.8	304,500	279,479	חלואות לדיר
8.3	15.9	15.4	144,451	5.4	18.5	18.1	256,658	243,407	חלואות שלא לדיר
4.1	9.4	9.5	85,549	2.6	11.8	11.9	163,949	159,722	פער לוחות לזכרים בחו"ל
5.3	100.0	100.0	911,232	3.1	100.0	100.0	1,384,428	1,343,045	סך הכול

(1) כולל את סיכון האשראי המאזני וסיכון האשראי החוץ-מאזני.

(2) כולל את האשראי לציבור, למשק אג"ח וניירות ערך שנשאלו או נרכשו במסגרת הסכמי מכר חוזר.

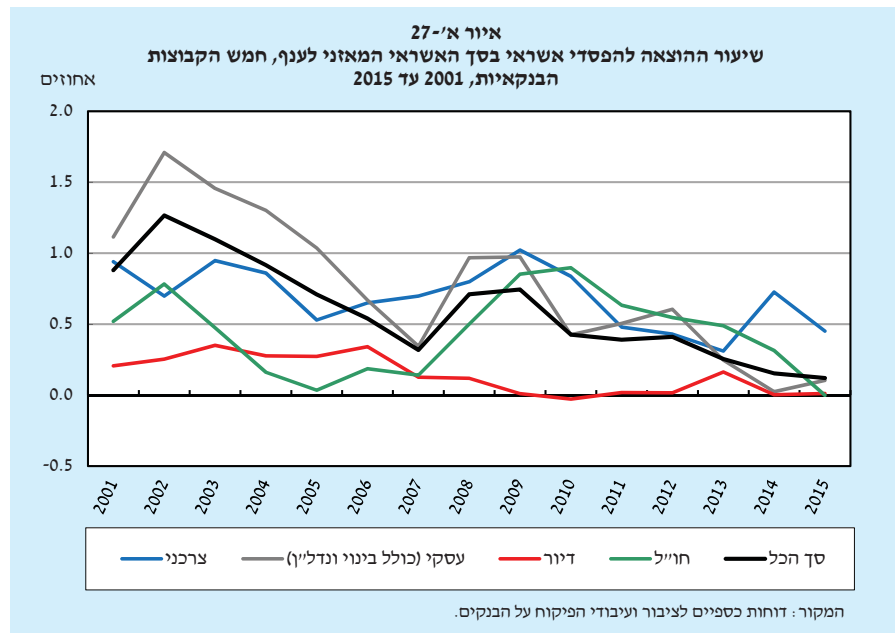
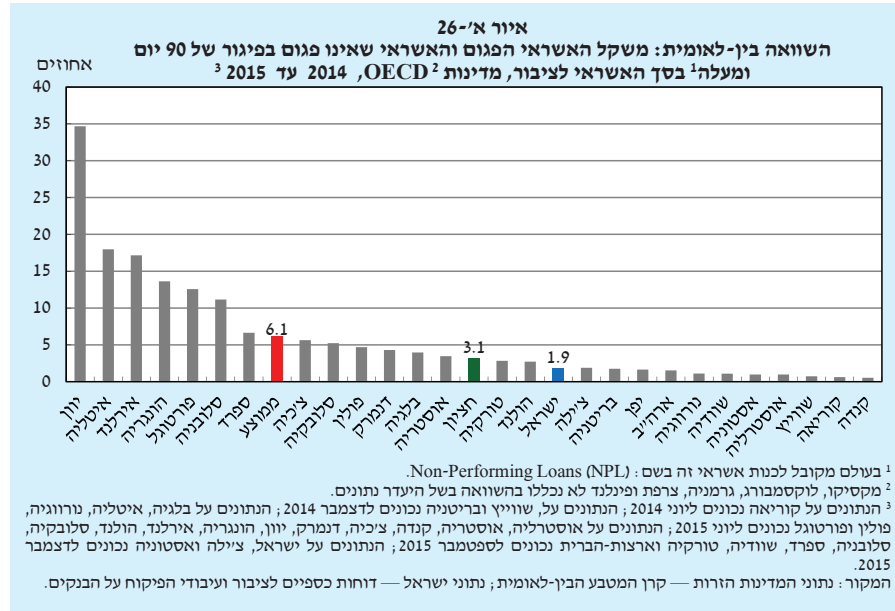
המקור : דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

בדומה לשנים האחרונות, ההתרחבות בתיק האשראי המאזני נבעה בעיקר מכך שהאשראי למשקי הבית הוסיף לצמוח בשני רכיביו – האשראי לדיור והאשראי הצרכני (שלא לדיור; איור א'-24, איור א'-25). נוסף לכך המשיכו הבנקים להרחיב את האשראי למגזר העסקים הקטנים – הם הרחיבו אותו בכ-8% – ומהלך זה הגדיל את האשראי העסקי כולו, אם כי בשיעור מתון יותר. ככלל, הבנקים נוקטים בשנים האחרונות מדיניות של התמקדות במשקי הבית ובעסקים הקטנים במקביל לצמצום האשראי ללווים הגדולים, ומדיניות זו תורמת לתחרות על הלקוחות הקמעונאיים ועל העסקים הקטנים.

השנה נמשכו מגמת
השיפור במדדים
לאיכות תיק האשראי
והירידה בריכוזיות
הלווים.

לצד הצמיחה המתונה שניכרה השנה במשק המשיכו המדדים לאיכות תיק האשראי להשתפר. בפרט הוסיף לקטון חלקו של האשראי הפגום והאשראי שאינו פגום בפיגור של 90 יום ומעלה בסך האשראי, והוא נמוך מהרמה החיצונית במדינות ה-OECD (לוח א'-16, איור א'-26). כתוצאה מכך נמשך השנה הגידול בשיעור הכיסוי ביחס לאשראי הבעייתי⁴⁶. בדומה למגמה בשנים האחרונות, שיעור ההוצאה להפסדי אשראי הוסיף להיות נמוך⁴⁷ מהשיעור הממוצע בעשורים האחרונים (איור א'-27). נוסף לכך נמשכה השנה הירידה בריכוזיות הלווים בתיק האשראי והצטמצמו יתרות האשראי של הלווים הגדולים (איור א'-29).

⁴⁶ היחס בין יתרת ההפרשה להפסדי אשראי לבין האשראי הפגום והאשראי שאינו פגום בפיגור של 90 יום ומעלה.
⁴⁷ ההוצאה להפסדי אשראי נמוכה, בין השאר עקב גביית חובות שנמחקו בעבר וקישורן בהפרשה הפרטנית להפסדי אשראי שנרשמה בשנים קודמות.

לוח א'-16

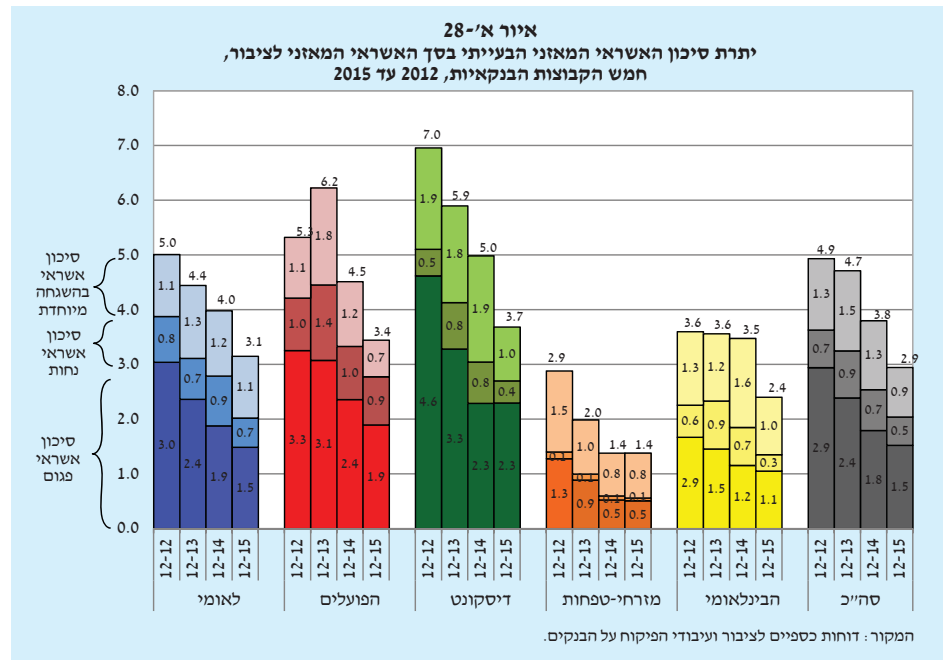
מדדים לאיכות תיק האשראי של חמש הקבוצות הבנקאיות, 2010 עד 2015
(אחוזים)

חמש קבוצות	מזרחי- טפחות	דיסקונט	הפועלים	לאומי	השנה	
0.41	0.18	0.44	0.69	0.46	0.26	2010 שיעור ההוצאה השנתית להפסדי אשראי בסך האשראי
0.39	0.14	0.28	0.65	0.48	0.30	2011 המאזני לציבור ¹
0.41	0.20	0.21	0.61	0.39	0.50	2012
0.25	0.14	0.21	0.49	0.34	0.11	2013
0.15	0.13	0.12	0.13	0.16	0.18	2014
0.12	0.02	0.13	0.15	0.17	0.08	2015
0.71	0.15	0.44	0.72	0.84	0.84	2011 יחס המחיקות נטו לסך האשראי המאזני לציבור
0.39	0.24	0.26	0.51	0.38	0.47	2012
0.32	0.13	0.40	0.42	0.38	0.21	2013
0.11	0.05	0.10	0.24	0.06	0.12	2014
0.13	0.14	0.09	0.12	0.08	0.20	2015
1.96	1.33	1.62	1.66	2.12	2.30	2010 שיעור של יתרת ההפרשה להפסדי אשראי
1.57	1.33	1.35	1.67	1.64	1.62	2011 בסך האשראי המאזני לציבור
1.56	1.22	1.22	1.74	1.61	1.68	2012
1.46	1.19	0.94	1.81	1.54	1.59	2013
1.44	1.25	0.90	1.68	1.56	1.55	2014
1.40	1.12	0.87	1.59	1.56	1.53	2015
4.84	3.49	2.88	6.58	5.28	4.95	2012 משקל האשראי הבעייתי בסך האשראי המאזני לציבור
4.62	3.50	1.99	5.73	6.05	4.42	2013
3.75	3.45	1.38	4.84	4.46	3.96	2014
2.91	2.39	1.38	3.54	3.43	3.14	2015
4.29	2.31	2.90	5.38	5.06	4.13	2010 משקל האשראי הפגום והאשראי שאינו פגום בפיגור
3.49	2.02	2.57	5.19	3.74	3.26	2011 של 90 יום ומעלה בסך האשראי המאזני לציבור
3.57	2.11	2.55	5.11	3.79	3.54	2012
2.89	1.83	1.70	3.71	3.54	2.81	2013
2.20	1.50	1.20	2.69	2.70	2.23	2014
1.89	1.36	1.14	2.60	2.19	1.83	2015
45.7	57.6	55.8	30.8	41.8	55.6	2010 היחס בין יתרת ההפרשה להפסדי אשראי לבין האשראי
44.9	66.1	52.6	32.1	43.7	49.5	2011 הפגום והאשראי שאינו פגום בפיגור של 90 יום ומעלה
43.6	57.7	47.9	34.1	42.5	47.3	2012
50.5	65.0	55.4	48.7	43.6	56.4	2013
65.2	83.7	75.4	62.4	57.8	69.6	2014
74.0	82.6	76.5	61.1	71.3	83.5	2015

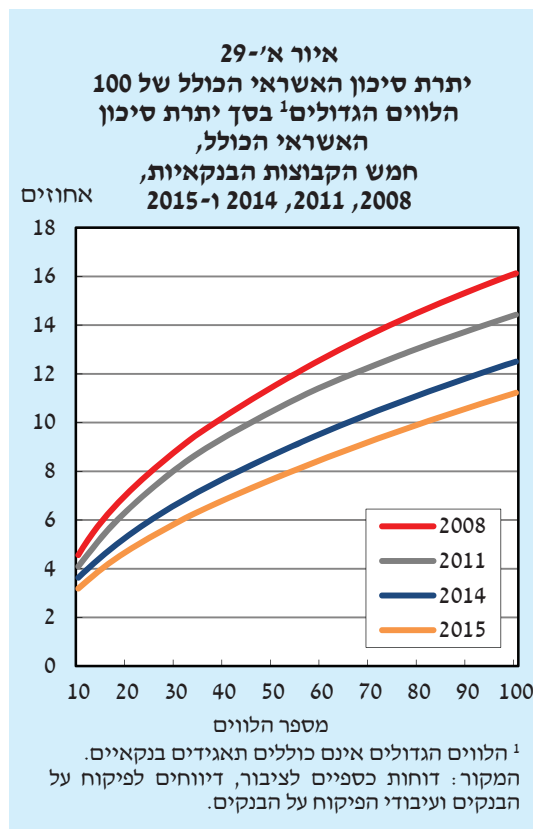
(1) עד דצמבר 2010 נעשה שימוש באשראי לציבור נטו, ומשנת 2011 – באשראי לציבור ברוטו.

(2) הנתונים מחושבים ליום 1 בינואר 2011 (לאחר יישום הוראה בנושא מדידה וגילוי של חובות פגומים, סיכון אשראי והפרשה להפסדי אשראי). המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

פרק א': ההתפתחויות במערכת הבנקאות

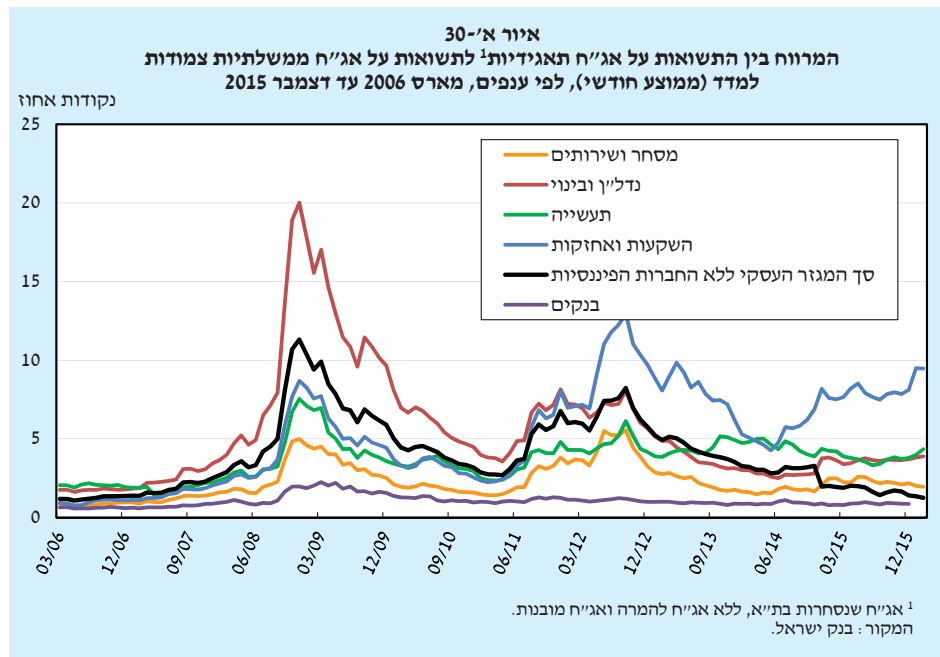
הגידול בהיקפי האשראי למשקי הבית ובאשראי לענף הבינוי והנדל"ן, והמתאמים הקיימים בין סוגי האשראי אלו, הוסיפו להעצים את הסיכון למערכת הבנקאית.

הגידול בהיקפי האשראי למשקי הבית ובאשראי לענף הבינוי והנדל"ן, והמתאמים הקיימים בין סוגי האשראי אלו, הוסיפו להעצים את הסיכון למערכת הבנקאית. זאת במיוחד מכיוון שחלקם של האשראי לדיור והאשראי לענף הבינוי והנדל"ן (יחד) טיפס בסוף התקופה הנסקרת ל-45% מסך תיק האשראי. גם העובדה שסביבת הריבית נמוכה במשך זמן רב מעצימה – בראייה צופה פני עתיד – את סיכון האשראי, בין היתר משום שהיא (א) עלולה לעודד משקיעים ליטול סיכונים גדולים יותר בחיפוש אחר תשואות, ו-(ב) מגבירה את הסיכון למינוף יתר של הלוואים, ולכן עלולה להוביל לעלייה במחירי הנכסים ואולי אף לתמחור חסר של הסיכונים הגלומים בהם – אם כי החשש לתמחור חסר דווקא פחת השנה⁴⁸. נראה כי תמחור

⁴⁸ החשש לתמחור חסר של הסיכונים פחת השנה היות שחלה עלייה מתונה בתשואות על האג"ח הממשלתיות. עלייה זו מתרחשת אף שרמת ה-CDS של ישראל נמוכה בהשוואה בין-לאומית.

החסר של הסיכונים בשוק האג"ח התאגידיות משתקף בין השאר בכך שקיימים מרווחים נמוכים בין התשואות על האג"ח התאגידיות לתשואות על האג"ח הממשלתיות (איור א'-30). במטרה לשפר את יחסי הלימות ההון בבנקים, לגוון את מקורות הרווח שלהם, ולאפשר גמישות בניהול הסיכונים, הם המשיכו גם השנה לבצע עסקאות סינדיקציה ולמכור סיכונים לגופים פיננסיים אחרים באמצעות מכירה של חלק מתיק האשראי.

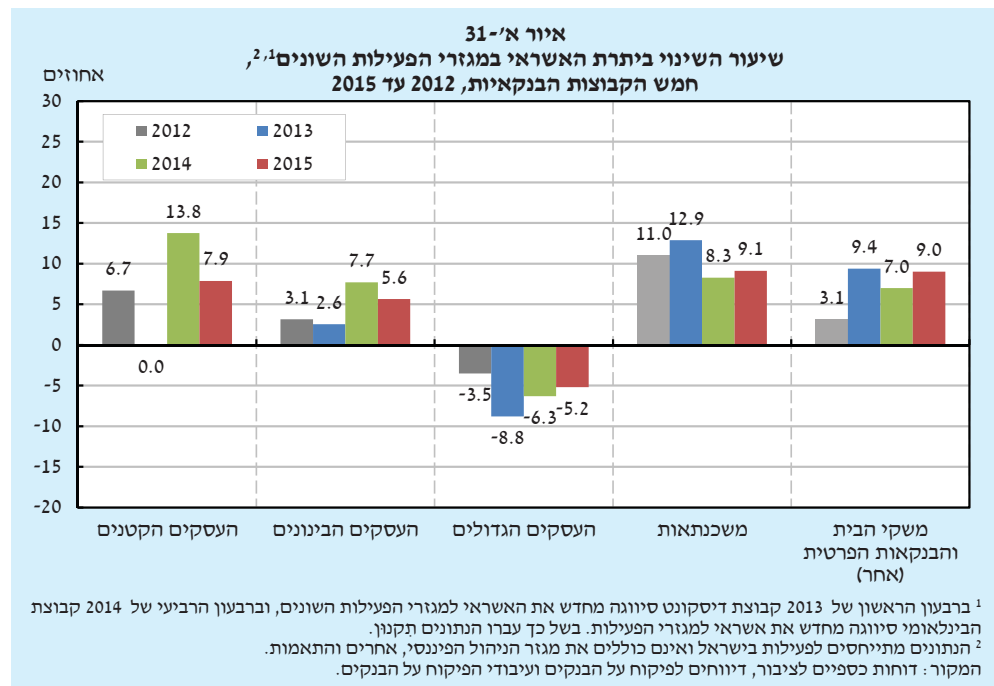
ב. האשראי העסקי

האשראי המאזני העסקי גדל השנה ב-2% – גבוה מקצב גידולו ב-3 השנים האחרונות – והסתכם ב-393 מיליארדי ש"ח (לוח א'-15, איור א'-24). יתרת האשראי העסקי גדלה זו השנה השנייה ברציפות, לאחר שנתיים של התכווצות, וחלקה בסך תיק האשראי הבנקאי ירד זו השנה השישית ברציפות והגיע ל-43% בלבד (איור א'-25). לצד הגידול באשראי העסקי צמח התוצר העסקי הנומינלי ב-5.4%, והיחס ביניהם הוסיף לרדת גם השנה והגיע לשפל של 46%, לאחר שלפני עשור הוא עמד על כ-70%. לתהליכים אלו התלוותה ההתרחבות שחלה בעשור האחרון בתחליפים לאשראי הבנקאי.

היצע האשראי העסקי בבנקים גדל בשנים האחרונות במתינות כתוצאה ממדיניות מכוונת שהבנקים אימצו במטרה לצמצם את חשיפתם ללווים הגדולים ולקבוצות העסקיות הגדולות, ובמטרה להתמקד במגזר משקי הבית ובלווים העסקיים הקטנים. בעקבות זאת גדלה יתרת האשראי לעסקים קטנים בקצב ממוצע של 7% לשנה – גבוה מקצב הגידול של התוצר ושל צמיחת האשראי העסקי כולו – ומנגד ירדה יתרת האשראי לעסקים הגדולים בקצב ממוצע של 6% לשנה (איור א'-31, איור א'-32). המדיניות הנדונה הושפעה גם מכך שהפיקוח על הבנקים נוקט בשנים האחרונות פעולות לצמצום חשיפתה של המערכת הבנקאית ללווים

הגדולים, בין היתר באמצעות החלת מגבלות על חבות של לווה ושל קבוצת לווים^{49,50}. יתרה מכך, במסגרת התהליכים שהבנקים קיימו במטרה לחזק את ההון ולהשיג את יעדי ההון החדשים⁵¹ הם פעלו למיתון קצב הגידול של נכסי הסיכון, בין השאר באמצעות הקטנת האשראי ללוים הגדולים והגדלת האשראי הקמעונאי והאשראי לעסקים הקטנים – אשראי בעל משקלות סיכון נמוכים יותר.

אשר לצד הביקוש, בשנים האחרונות ניכרת ירידה במינוף החברות במשק, בין השאר בעקבות שינוי בהרכב הביקושים – היינו מעבר מענפים מוטי יצוא ועיתורי אשראי, כגון ענף התעשייה, לענפים התלויים בביקוש המקומי וצורכים פחות אשראי, כגון ענפי המסחר והשירותים. נוסף לכך הושפע הביקוש לאשראי העסקי הבנקאי מהתחרות שהגופים המוסדיים מציבים לבנקים בשנים האחרונות.

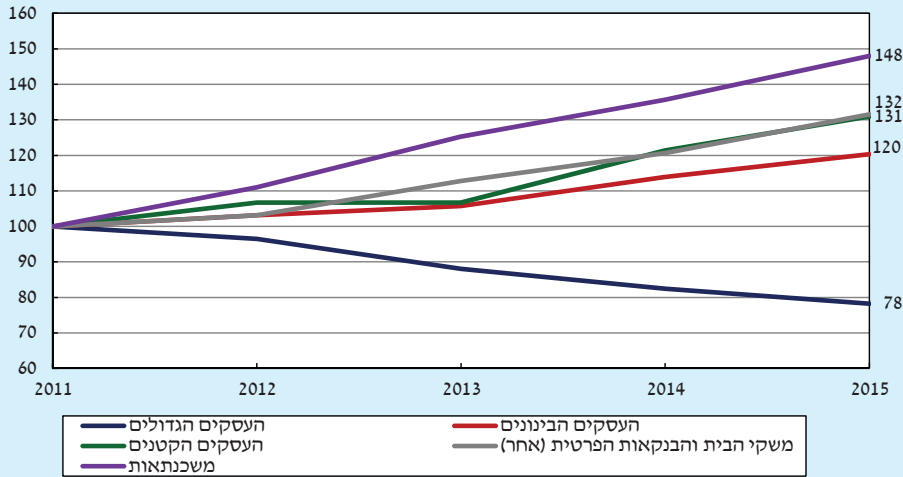
⁴⁹ במאי 2015 פרסם המפקח על הבנקים טיוטת הוראה שמעדכנת את ההנחיות הקיימות בנושא מגבלות על חבות של לווה ושל קבוצת לווים. הטיוטה פרסמה בהמשך לפעולות שהפיקוח נוקט כדי לצמצם את הריכוזיות בתיק האשראי במערכת הבנקאית ועל רקע ההמלצות שוועדת באזל פרסמה בנוגע לחשיפות גדולות (Supervisory framework for measuring and controlling large exposures, April 2014). עיקרי התיקונים להוראה: (1) ההגדרה של ההון המשמש לחישוב המגבלות על חבות של לווה ושל קבוצת לווים צומצמה להון רובד 1; (2) הוקטנה המגבלה על החלק שהחבות של קבוצת לווים בנקאית מהווה בחון: היא הופחתה מ-25% ל-15%; (3) השיטה לחישוב הניכויים המותרים בהוראה 313 הותאמה לשיטה לחישוב מפחיתי סיכון האשראי הכשירים הכלולה בהוראה 203. תאריך התחילה של ההוראה: 1 בינואר 2016.

⁵⁰ ההוראה הנוגעת לחבות של לווה ושל קבוצת לווים הושפעה, בין היתר, מהחוק לקידום התחרות ולצמצום הריכוזיות התשע"ד-2013, הקובע מגבלות שליטה בקבוצות עסקיות רב-שכבתיות.

⁵¹ הרחבה מופיעה בסעיף העוסק בהלימות ההון והמינוף.

מדד (דצמבר
100 = 2011)

איור א'-32
התפתחות האשראי^{1,2} במגזרי הפעילות השונים,
חמש הקבוצות הבנקאיות, 2011 עד 2015

¹ ברבעון הראשון של 2013 קבוצת דיסקונט סיווגה מחדש את האשראי למגזרי הפעילות השונים, וברבעון הרביעי של 2014 קבוצת הבינלאומי סיווגה מחדש את האשראי למגזרי הפעילות. בשל כך עברו הנתונים תקנון.
² הנתונים מתייחסים לפעילות בישראל ואינם כוללים את מגזר הניהול הפיננסי, אחרים והתאמות.
המקור: דוחות כספיים לציבור, דיווחים לפיקוח על הבנקים ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

האשראי לעסקים הקטנים מהווה 23% מסך האשראי העסקי. בשנים האחרונות הבנקים מתמקדים במגזר זה ובשנת 2015 הם הגדילו את האשראי שהם מעניקים לו בכ-8%. הצמיחה במגזר זה נובעת בין היתר מהסיבות הבאות: (א) העובדה שעקרונות באזל דורשים כנגדו דרישות הון נמוכות יותר; (ב) המגזר הנידון רווחי בהשוואה למגזרים העסקיים האחרים והתשואה לנכסים בו גבוהה יחסית, אם כי רווחיות זו נשחקה בשנים האחרונות. יש להביא בחשבון שמגזר העסקים הקטנים מגלם רמת סיכון גבוהה ביחס לשאר המגזרים⁵², והדבר מתבטא בכך ששיעור ההוצאה הממוצע להפסדי אשראי במגזר זה גבוה מהשיעור במגזרים האחרים; (ג) שוק האשראי לעסקים הקטנים מתאפיין בתחרות נמוכה יחסית למגזר העסקים הגדולים, מכיוון שעומד לרשותו היצע מוגבל של אשראי חוץ-בנקאי ועל כן את רוב האשראי נותנים הבנקים. עם זאת, יש אינדיקציות לכך שהתחרות במגזר העסקים הקטנים מתגברת מפני שהבנקים וגופים פיננסיים חוץ-בנקאיים מרחיבים את פעילותם במגזר זה ורואים בו הזדמנות עסקית. הדבר בא לידי ביטוי, בין היתר, בכך שממצאי סקר החברות לסוף 2015 מעידים כי קשיי המימון של העסקים הקטנים ירדו בהשוואה לשנים קודמות, ובירידה במרווח הפיננסי במגזר זה.

התמקדותם של הבנקים במגזר הלקוחות הקמעונאיים והעסקים הקטנים הולכה בין השאר לכך שהריכוזיות בתיק האשראי הוסיפה לרדת. הדבר בא לידי ביטוי בשיפור במדדי הריכוזיות: ירידה במשקל האשראי של 100 הלווים הגדולים בסך תיק האשראי (10%) ובהון העצמי (14%) של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, וירידה בסך סיכון האשראי הכולל של

בשנים האחרונות
ישנן אינדיקציות לכך
שהתחרות בתחום
האשראי לעסקים
הקטנים מתגברת
הן בתוך המערכת
הבנקאית והן מחוץ לה.

⁵² הדבר נובע משני גורמים עיקריים: ראשית, בין התאגיד הבנקאי לבין בעלי העסקים הקטנים יש אסימטריה במידע – פועל יוצא של היעדר מידע איכותי וזמין באשר למצבו של הלווה; שנית, לבעלי העסקים הקטנים אין בדרך כלל הכשרה ניהולית או פיננסית. בפועל סיכון האשראי מתבטא בכך ששיעור ההוצאה להפסדי אשראי במגזר העסקים הקטנים גבוה באופן משמעותי מהשיעור במגזרים האחרים.

10 קבוצות הלווים הגדולות (12%) ובמשקלן באשראי (15%) ובהון העצמי (18%) של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות (איור א'-29, לוח א'-17).

האשראי לענף הבינוי והנדל"ן מהווה 30% מסך תיק האשראי העסקי, והוא התרחב במרוצת התקופה הנסקרת ב-4% והסתכם ב-115 מיליארדי ש"ח (לוח א'-15). לצד ההתרחבות שחלה בשנים האחרונות בהיצע האשראי הבנקאי לענף זה הוא ממשיך להישען גם על מקורות מימון חוץ-בנקאיים, בהם הנפקות אג"ח ומניות. כך למשל, סך ההנפקות נטו⁵³ של חברות מענף הבינוי והנדל"ן עמד בשלוש השנים האחרונות על כ-15 מיליארדי ש"ח, בשעה שסך ההנפקות נטו של האג"ח התאגידיות בשוק המקומי (כולל ענף הבינוי והנדל"ן) עמד באותה תקופה על כ-6 מיליארדי ש"ח בלבד (היקף הפירעונות של האג"ח התאגידיות ללא הבינוי והנדל"ן עלה על היקף ההנפקות). הסיכון הנשקף לבנקים מהחשיפה לענף הבינוי והנדל"ן נובע בראש ובראשונה מהיקפה הגבוה, מאפיין שמתבטא במשקלו הגבוה של הענף בסך התיק הבנקאי. העובדה שרמת הסיכון בענף הבינוי והנדל"ן גבוהה ביחס לרמה ביתר ענפי המשק באה לידי ביטוי גם בדירוג הפנימי הממוצע של הענף ביחס לדירוג הפנימי הממוצע של יתר הענפים⁵⁴ ובכך שהחברות בענף זה מתאפיינות ברמת EDF⁵⁵ גבוהה. עם זאת, גם השנה המשיכו מדדים שונים – ובפרט הירידה באשראי הפגום – להצביע על ירידה בסיכון של חברות מענף הבינוי והנדל"ן (לוח א'-18).

האשראי העסקי שהבנקים מעמידים ללקוחותיהם מורכב בחלקו מ**אשראי ממונף**, וזה כולל בין השאר אשראי שניתן לשם מימון רכישה של אמצעי שליטה בתאגידים. בדומה למגמה בשנים האחרונות, גם השנה המשיך היקפו של האשראי הממונף לרדת; בכלל זה ירד החלק שהאשראי לרכישת אמצעי שליטה מהווה בסך תיק האשראי העסקי, ובסוף 2015 הוא הגיע ל-2%. ירידה זו התרחשה, בין היתר, על רקע הפעולות שהפיקוח על הבנקים נקט בשנים האחרונות כדי לצמצם את חשיפת הבנקים לאשראי הממונף⁵⁶, והיא פועלת לצמצום הסיכונים בתיק האשראי של הבנקים.

האשראי החוץ-בנקאי למגזר העסקי המשיך לעמוד השנה על כמחצית (48%) מסך האשראי⁵⁷ (הבנקאי והחוץ-בנקאי) למגזר העסקי (איור א'-33). בשנים האחרונות נרשמו עליות מתונות בלבד בהיקף האשראי העסקי החוץ-בנקאי, ועיקר גידולו נובע מכך שההלוואות הישירות מהגופים המוסדיים גדלו. הן גדלו על חשבון אג"ח בלתי סחירות, בין היתר מפני שהוטלו על המוסדיים מגבלות וחובות בכל הקשור להשקעה בשוק האג"ח התאגידיות⁵⁸.

⁵³ הנפקות בניכוי פירעונות.

⁵⁴ בהתאם להוראת דיווח לפיקוח 809A, "הפרשה להפסדי אשראי", הבנקים נדרשים לדווח על הדירוג הפנימי של הקבוצות הקיימות במערכת הדירוגים הפנימיים שלהם לפי הסיכוי להפסדי אשראי בענפים השונים.

⁵⁵ Expected Default Frequency, EDF מבטא את ההסתברות הצפויה לחדלות פירעון.

⁵⁶ במאי 2015 פרסם המפקח על הבנקים את הוראת ניהול בנקאי תקין מס' 327, "ניהול הלוואות ממונפות", והוראה זו קובעת את הסטנדרטים המינימליים בכל הקשור לחיתום ההלוואות האלה, ניהולן, המעקב אחריהן והדיווח עליהן. בהתאם לכך עודכנו המגבלות הכמותיות על מימון של עסקאות הוניות בהוראה מס' 323. נוסף לכך תוקנה הוראה 311, "ניהול סיכון אשראי", ועודכנו בה דרישות בנושאים שונים, ביניהם: מגבלות כמותיות על הלוואות ממונפות ולווים ממונפים, קבלת מידע על בעל שליטה בתאגיד הלווה, וקבלת החלטה על עריכת הסדר חוב. במקביל פרסם המפקח את הוראת דיווח לפיקוח מס' 811, וזו דורשת מהתאגידים הבנקאיים להגיש לפיקוח על הבנקים דוח רבעוני לגבי חובות בעייתיים שאורגנו מחדש.

⁵⁷ כולל אשראי ספקים מחו"ל.

⁵⁸ המגבלות והחובות הוטלו בעקבות המסקנות שהעלתה ועדת חודק.

בנק ישראל, מערכת הבנקאות בישראל, 2015

לוח א'-17

מדדים לריכוזיות של תיק האשראי לציבור¹ בחמש הקבוצות הבנקאיות,
דצמבר 2009 ועד דצמבר 2015

חמש הקבוצות	הבינלאומי	מזרחי- טפחות	דיסקונט	הפועלים	לאומי	השנה	הריכוזיות לפי ענפי המשק
0.08	0.07	0.04	0.09	0.08	0.09	2009	מדד הרפינדל-הירשמן (HHI) לריכוזיות תיק האשראי
0.08	0.07	0.04	0.09	0.08	0.09	2010	הכולל, למעט האשראי הניתן לאנשים פרטיים ^{3,2}
0.07	0.06	0.04	0.08	0.08	0.09	2011	
0.07	0.05	0.04	0.08	0.08	0.09	2012	
0.07	0.06	0.03	0.07	0.07	0.08	2013	
0.07	0.06	0.03	0.07	0.08	0.08	2014	
0.06	0.05	0.02	0.07	0.07	0.08	2015	
0.18	0.18	0.19	0.17	0.17	0.20	2009	מדד הרפינדל-הירשמן (HHI) לריכוזיות תיק האשראי
0.18	0.18	0.20	0.17	0.18	0.20	2010	העסקי ^{5,4}
0.18	0.17	0.19	0.17	0.17	0.21	2011	
0.18	0.17	0.21	0.17	0.17	0.21	2012	
0.18	0.18	0.23	0.17	0.17	0.20	2013	
0.19	0.18	0.24	0.18	0.17	0.21	2014	
0.19	0.18	0.23	0.17	0.17	0.22	2015	
33.1	37.5	54.4	27.8	29.5	29.9	2009	משקל האשראי הניתן לאנשים פרטיים
34.2	37.2	54.7	28.9	30.9	30.5	2010	בסך תיק האשראי (אחוזים) ⁶
35.2	41.1	57.0	29.2	30.8	31.5	2011	
36.7	42.9	59.0	29.7	32.0	33.0	2012	
38.5	42.8	60.9	32.3	32.6	35.4	2013	
38.9	43.1	61.6	32.5	32.3	36.5	2014	
40.5	45.0	64.5	33.6	33.5	37.9	2015	
14.3	4.4	3.1	23.0	13.1	18.6	2009	משקל האשראי הניתן בגין פעילות לווים בחו"ל
13.0	3.9	2.4	21.9	11.5	17.3	2010	בסך תיק האשראי (אחוזים)
13.0	3.0	1.9	26.8	11.0	15.6	2011	
12.6	2.3	2.7	25.2	10.6	15.9	2012	
11.7	1.8	2.9	22.2	10.2	15.3	2013	
11.9	1.9	2.4	23.2	11.0	15.0	2014	
11.8	2.1	2.5	22.4	11.2	15.0	2015	
0.90	0.85	0.81	0.91	0.90	0.91	2009	מדד גייני ⁷ לפיזור האשראי לפי גודל הלווה
0.90	0.85	0.81	0.91	0.91	0.91	2010	
0.90	0.85	0.81	0.91	0.92	0.90	2011	
0.90	0.85	0.81	0.92	0.92	0.90	2012	
0.90	0.85	0.81	0.91	0.92	0.88	2013	
0.90	0.84	0.80	0.90	0.92	0.87	2014	
0.89	0.84	0.79	0.90	0.91	0.89	2015	
41.4	30.8	26.1	41.8	50.2	40.6	2009	משקל האשראי, שניתן ללווים שיתרת חבותם
41.6	33.3	26.1	43.2	49.0	42.0	2010	גדולה מ-40 מיליוני ש"ח, בסך האשראי (אחוזים)
41.2	29.3	24.6	44.5	48.9	41.8	2011	
39.6	27.9	23.1	43.4	47.7	40.1	2012	
38.0	28.2	22.7	39.7	46.6	38.0	2013	
37.1	27.3	21.0	38.8	46.4	36.6	2014	
35.8	27.6	19.4	38.6	44.7	35.2	2015	
	10.6	7.5	9.4	11.6	5.2	2009	משקל האשראי, שניתן ללווים שיתרת חבותם
	10.4	7.6	7.9	8.2	5.5	2010	גדולה מ-5% מההון העצמי של הקבוצה ⁸ ,
	9.1	5.2	13.0	8.4	5.6	2011	בסך האשראי של הקבוצה (אחוזים)
	7.5	4.3	10.9	7.8	5.2	2012	
	7.1	3.9	9.3	6.6	5.7	2013	
	4.8	3.1	8.6	5.9	3.8	2014	
	5.7	2.1	7.9	3.8	1.8	2015	

(1) על בסיס מאזני וחוץ-מאזני.

(2) מדד זה שווה לסכום הריבועים של משקלות האשראי בענף מסוים (בניכוי האשראי הניתן לאנשים פרטיים). בסך האשראי לציבור (כולל האשראי הניתן לאנשים פרטיים) ככל שהמדד עולה כך עולה הריכוזיות.

(3) ענפי המשק המשוקללים במדד זה כוללים הן את פעילות הלווה בישראל והן את פעילותו בחו"ל.

(4) מדד זה הוא סכום הריבועים של משקלות האשראי בענף מסוים (בניכוי האשראי הניתן לאנשים פרטיים) בסך האשראי לציבור (בניכוי האשראי הניתן לאנשים פרטיים).

(5) ענפי המשק המשוקללים במדד זה כוללים את פעילות הלווה בישראל בלבד.

(6) "אשראי לאנשים פרטיים" מתייחס אר ורק לאשראי הניתן בארץ.

(7) מדד גייני משקף את אי-השוויון בהתפלגות האשראי לפי לווים. ככל שהמדד עולה כך גדל האי-שוויון.

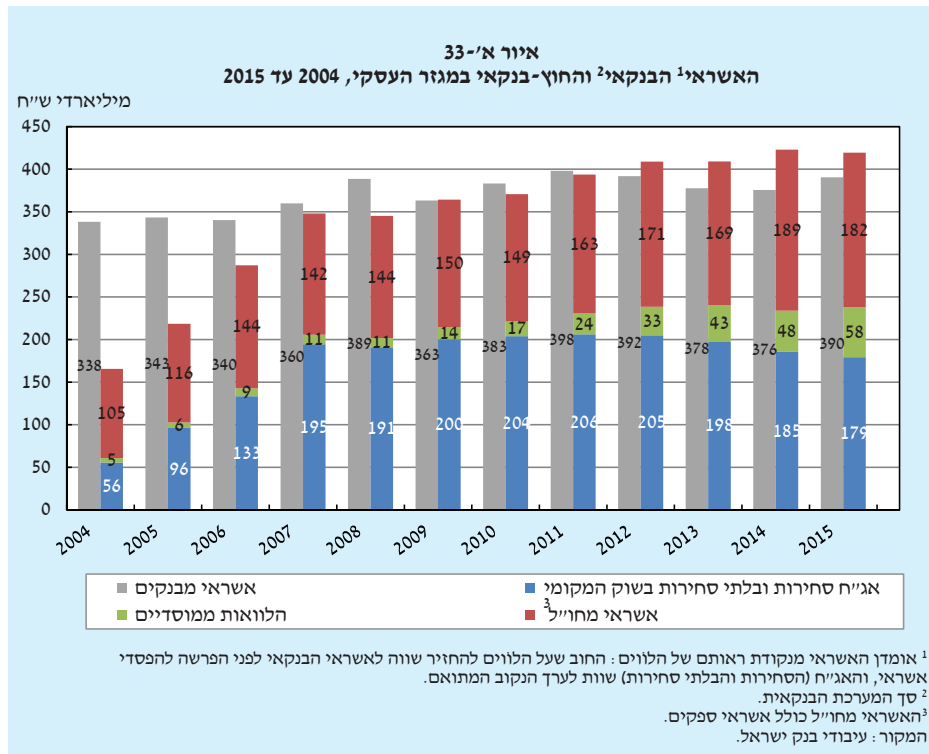
(8) בתוספת זכויות של בעלי מניות חיצוניים.

המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

לוח א'-18
מודדים לאיכות האשראי המאזני לציבור, לפי ענפי המשק, חמש הקבוצות הבנקאיות, 2014 ו-2015

יחס הכיסוי : היחס בין יתרת התפרשה להפסדי אשראי לבין סך האשראי הפגים לענף	יחס בין יתרת התפרשה להפסדי אשראי לבין סך האשראי המאזני לענף		יחס המחקיקות נטו לסך האשראי המאזני לענף		יחס החוצאה להפסדי אשראי לסך האשראי המאזני לענף		משקל האשראי הפגים בסך האשראי המאזני לענף		פעילות לווים בישראל	
	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014		
אחרים	94.2	87.0	1.53	1.59	0.12	0.06	0.13	0.14	1.63	1.83
	68.7	62.1	2.18	2.15	0.04	0.00	0.10	0.02	3.17	3.46
	99.0	62.4	1.66	1.16	-0.19	0.12	0.33	-0.19	1.68	1.86
	78.4	66.6	2.71	2.51	-0.26	-0.02	2.71	2.51	3.46	3.76
			0.37	0.56	0.00	-0.11	0.37	0.56	0.00	0.06
	69.99	57.37	2.34	2.51	-0.22	-0.23	-0.24	-0.28	3.64	4.38
	78.8	65.9	2.44	2.44	-0.27	-0.88	-0.19	-1.51	3.09	3.71
	63.0	51.4	2.25	2.57	-0.18	0.38	-0.30	0.88	3.57	5.00
	909.1	540.0	0.81	0.67	-0.01	0.01	-0.01	0.42	0.09	0.12
	79.4	85.5	2.85	2.34	0.55	0.28	1.07	0.78	3.59	2.74
תחבורה ואחסנה	25.8	19.0	1.02	1.06	0.26	-0.24	0.27	-0.25	3.96	5.57
	29.7	27.4	0.91	1.04	-0.08	0.28	-0.10	-0.19	3.06	3.79
	31.0	32.4	4.45	3.44	0.37	1.06	1.50	-0.27	14.35	10.60
	100.4	100.7	1.71	2.21	-0.01	-0.19	-0.67	0.38	1.71	2.19
	160.4	111.4	1.41	1.43	0.36	0.38	0.41	0.22	0.88	1.29
	124.7	111.3	0.72	0.93	0.04	-0.51	-0.17	-0.37	0.58	0.83
			0.95	1.06	0.18	0.12	0.16	0.25	0.24	0.26
			0.62	0.72	0.05	0.02	0.01	0.00	0.01	0.01
			1.61	1.75	0.46	0.31	0.45	0.73	0.66	0.77
			0.25	0.56	0.25	0.56	0.00	0.31	1.96	2.97
פעילות לווים בחו"ל										

המקור : דוחות כספיים לציבור ועבודת חקיקה על הבנקים.

ג. האשראי למשקי הבית

האשראי למשקי הבית התרחב בשנים האחרונות במהירות על רקע סביבת הריבית הנמוכה, העלייה בביקוש לדירות והגידול בצריכה הפרטית, וחלקו בתיק האשראי הבנקאי הגיע לשיעור שיא – קרוב למחצית (איור א'-25).

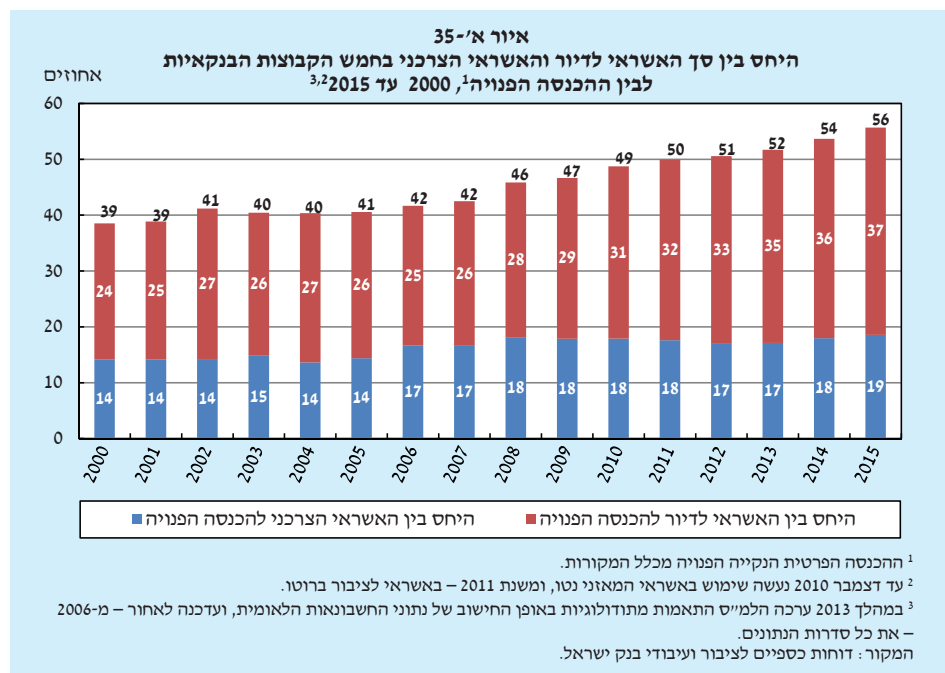
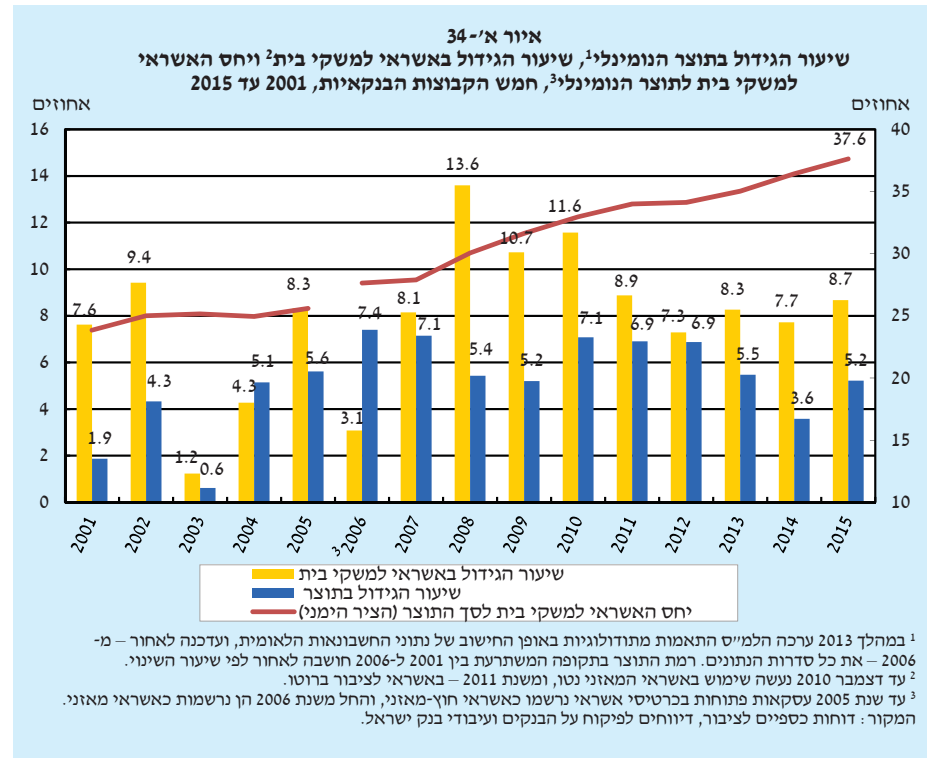
יתרת האשראי המאזני למשקי הבית המשיכה לגדול במהלך שנת 2015: היא צמחה ב-9% והסתכמה ב-433 מיליארדי ש"ח. בעשור האחרון גדל משמעותית חלקו של האשראי למשקי הבית בסך תיק האשראי הבנקאי, ולצד זאת עלה מינופם של משקי הבית במערכת הבנקאית: היחס בין האשראי למשקי הבית לבין התוצר עלה מ-28% ל-38%, והיחס בין אשראי זה להכנסה הפנויה במשק עלה מ-42% ל-56% (איור א'-34, איור א'-35). עם זאת, רמת המינוף של משקי הבית בישראל עודנה נמוכה יחסית לרמה ביתר המדינות המפותחות כתוצאה מכך שהאשראי לדיוור מתאפיין במינוף נמוך, ואף על פי שהחוב הצרכני ביחס לתוצר דווקא אינו נמוך. את האשראי למשקי הבית בישראל מספקים בעיקר הבנקים (כ-91%), ובשנים האחרונות חלקם בסך החוב של משקי הבית גדל אם כי בשיעורים נמוכים יחסית. במקביל המשיך לגדול היקף האשראי למשקי הבית שמעמידים הגופים החוץ-בנקאיים, אם כי חלקו עדיין נמוך.

האשראי לדיוור⁵⁹ מהווה כשני שלישים מסך האשראי למשקי הבית, ובדומה לשנים האחרונות גם השנה הוא התרחב במהירות: הוא צמח ב-9% והסתכם ב-289 מיליארדי ש"ח (לוח א'-15, איור א'-24). במקביל המשיך לגדול חלקו של אשראי זה בתיק האשראי הבנקאי. האשראי לדיוור מתרחב בשנים האחרונות בעיקר על רקע העלייה במחירי הדירות וסביבת הריבית הנמוכה.

האשראי למשקי הבית, לדיוור ושלא לדיוור, התרחב בשנים האחרונות, וכיום הוא מהווה כמחצית מתיק האשראי הבנקאי.

⁵⁹ אשראי למטרת מגורים ואשראי לכל מטרה בביטחון דירת מגורים.

פרק א': ההתפתחויות במערכת הבנקאות

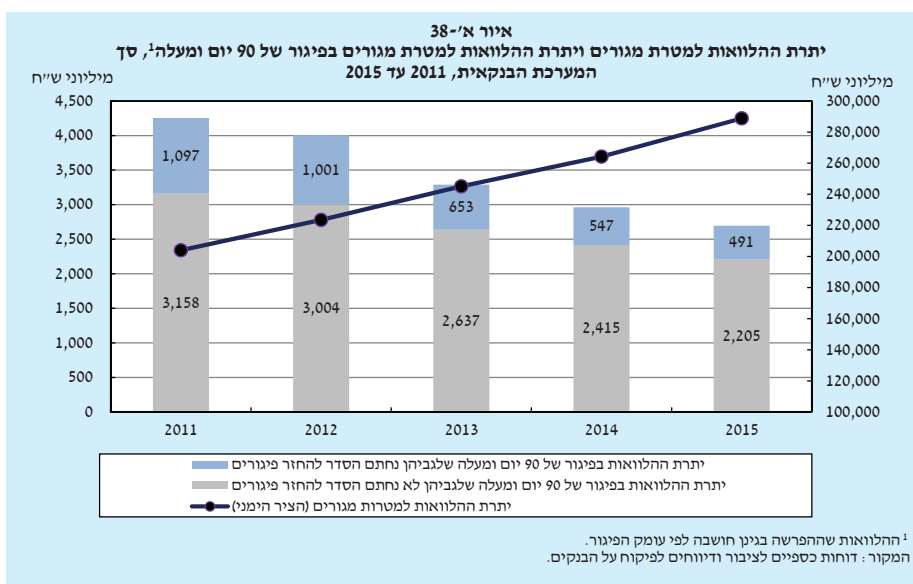
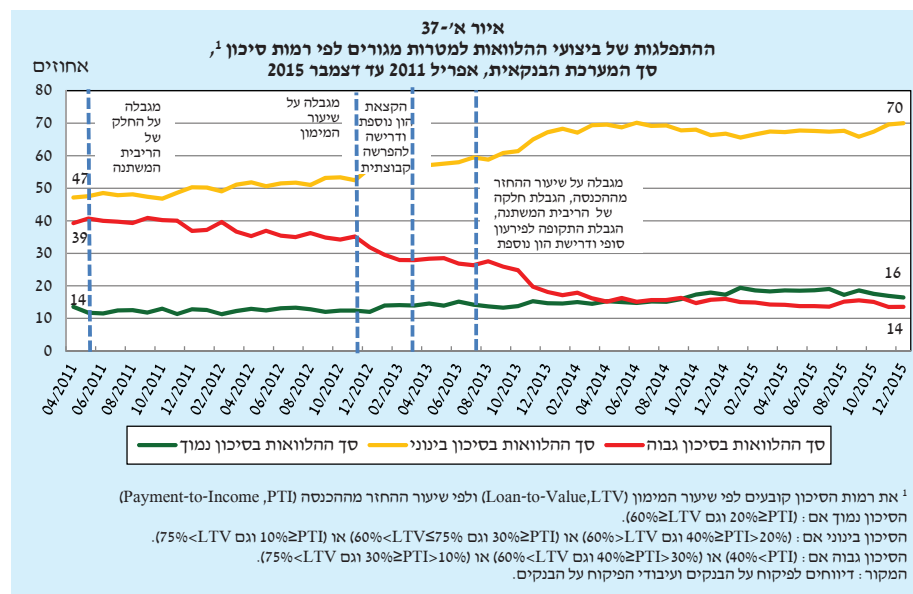
היקף הביצועים החודשיים של ההלוואות למטרת מגורים הוסיף לגדול השנה ועמד על ממוצע של 5.4 מיליארדי ש"ח – בהשוואה ל-4.3 מיליארדים אשתקד – ובינוי הוא אף הגיע לשיא היסטורי, 7 מיליארדי ש"ח, על רקע הציפיות להעלאת מס הרכישה המינימלי על דירה להשקעה (איור א'-36).

בעקבות הצעדים שהפיקוח על הבנקים נקט בשנים האחרונות בתחום האשראי לדיור, מאפייני הסיכון של ההלוואות החדשות למטרת מגורים נותרו השנה נמוכים, ונמשכה הירידה במשקל האשראי בפיגור של 90 יום ומעלה בסך ההלוואות למטרת מגורים – תוצאה של התרחבות האשראי לדיור לצד ירידה בהיקף ההלוואות בפיגור (איור א'-37, איור א'-38). על אף הירידה בסיכון הגלום בתיק האשראי לדיור, המערכת הבנקאית חשופה לפגיעה בשל האפשרות שמחירי הדיור ירדו באופן משמעותי, וזאת על רקע היקפי המשכנתאות הגדולים, העלייה המתמשכת במחירי הדירות, סביבת הריבית הנמוכה, והמתאמים בין אשראי זה לאשראי לענף הבינוי הנדל"ן.

גם השנה ערך הפיקוח מבחן קיצון בתיק האשראי לדיור, במסגרת מבחן קיצון מקרו-כלכלי אחיד (הרחבה מופיעה בסעיף העוסק במבחני קיצון). תרחיש הקיצון הנבחן מתאפיין בין השאר בהתפתחויות הבאות: האבטלה עולה ל-9.8%, מחירי הדירות יורדים ב-25%, וריבית בנק ישראל עולה בחדות ל-5.6%. כאשר בוחנים את השפעת התרחיש על תיק האשראי לדיור, מוצאים כי הוא יוליך לפגיעה משמעותית בלזווים: שיעור הכשל (PD, Probability of Default) של נוטלי המשכנתאות מגיע בשיא התרחיש ל-5%, המהווים כ-38 אלף לזווים, ושיעור ההפסד הממוצע בתיק האשראי לדיור מגיע בתרחיש כולו ל-0.7%, המהווים כ-7 מיליארדי ש"ח לפני מס. תוצאות המבחן מצביעות על שיפור במאפייני הסיכון של תיק האשראי לדיור, בעקבות צעדים רגולטוריים שננקטו בשנים האחרונות, והדבר מתבטא בשיפור מסוים בשיעורי הכשל של הלזווים ובשיעורי ההפסד. נציין כי חישוב ההפסד שייספגו הבנקים הביא בחשבון מימוש של חלק מהנכסים המשמשים כביטחונות וכן הסדרים עם הלזווים שנקלעו לכשל.

פרק א': ההתפתחויות במערכת הבנקאות

האשראי הצרכני

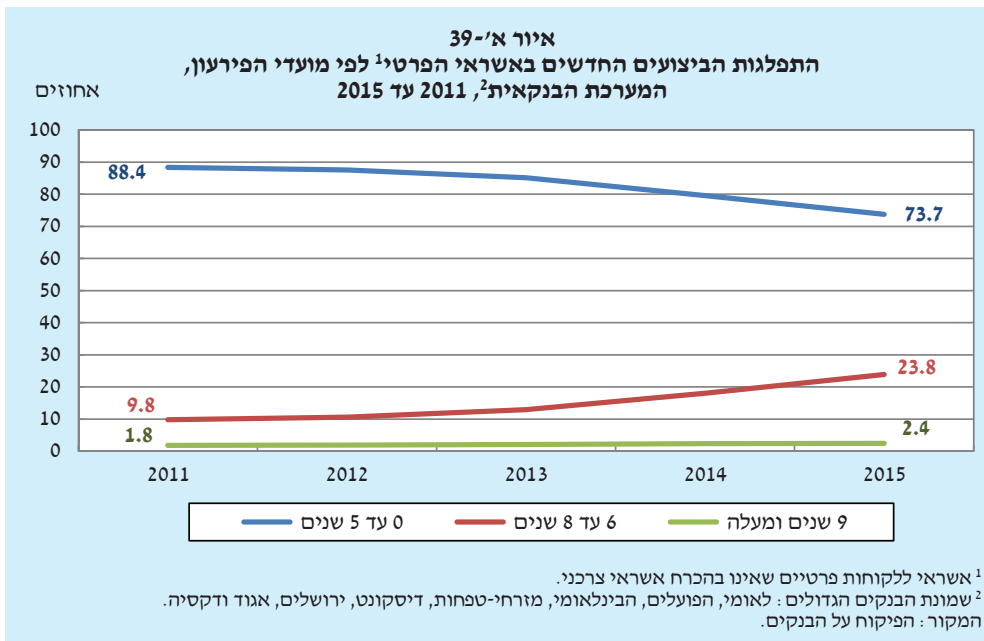
בדומה לשנים האחרונות גם השנה צמח האשראי הצרכני⁶⁰ במהירות: הוא גדל ב-8% והסתכם ב-144 מיליארדי ש"ח (לוח א'-15, איור א'-24). האשראי הצרכני התרחב בשנים האחרונות עקב הגידול המואץ שחל בצריכה הפרטית על רקע סביבת הריבית הנמוכה, והדבר הגדיל את חלקו בסך תיק אשראי הבנקאי ובתוצר (איור א'-25). על רקע הגידול המהיר באשראי הצרכני פרסם הפיקוח על הבנקים בינואר השנה הוראה הקובעת כי החל מהדוחות לציבור לשנת 2014, שיעור ההתאמות האיכותיות הנכלל במסגרת ההפרשה הקבוצתית להפסדי אשראי בגין האשראי הצרכני לא יפחת מ-0.75%⁶¹.

⁶⁰ האשראי למשקי הבית שאינו לדיר.

⁶¹ השיעור המינימלי לא יחול על חייבים בגין כרטיסי אשראי (ללא חיוב ריבית).

השנה נמשכו הגידול בשיעור הביצועים החדשים בטווחי פירעון ארוכים (6–8 שנים) והירידה בשיעור הביצועים החדשים בטווחי פירעון קצרים יותר (0–5 שנים). מגמה זו – ועמה מגמות נוספות – עלולות להעיד על גידול הדרגתי בסיכון (איור א'-39).

כ-9% מהאשראי הצרכני מקורו באשראי שבאחריות החברות לכרטיסי אשראי – חובות בגין עסקאות בכרטיסי אשראי והלוואות שמוצעות לכלל משקי הבית ואינן מצריכות בהכרח החזקה בכרטיסי אשראי. בדומה לאשתקד, גם השנה התרחב האשראי הצרכני שמקורו בחברות לכרטיסי אשראי בקצב מהיר (19%).

ד. חשיפה למדינות

ניתוח החשיפה של הבנקים למדינות מעלה כי בדומה לשנים קודמות, גם השנה הם קיימו את עיקר פעילותם מול מוסדות פיננסיים זרים בעלי דירוג אשראי של A- ומעלה (כ-90%; לוח א'-19). כמחצית מהחשיפה למדינות זרות נבעה מחשיפה לארה"ב, וכרבע ממנה – מחשיפה למדינות אירופה. החשיפה למדינות אירופיות בעלות סיכון גבוה⁶² ירדה השנה ונותרה מצומצמת (כ-1.2 מיליארד ש"ח; לוח א'-20).

בשנת 2015 צמצמו חמש הקבוצות הבנקאיות את החשיפה למדינות זרות, וזו הסתכמה ב-166 מיליארדי ש"ח (12% מסך הנכסים), בהשוואה ל-180 מיליארדים ב-2014 (14% מסך הנכסים; לוח א'-20). ניכר כי הבנקים צמצמו בעיקר את חשיפתם לבריטניה ומנגד הגדילו את חשיפתם לארה"ב, אם כי באופן מתון יותר. מרבית הירידה נרשמה בסעיף הפיקדונות בבנקים זרים (32%), והדבר הושפע, בין היתר, מהייסוף שחל בשקל לעומת האירו.

⁶² פורטוגל, אירלנד, איטליה, יוון וספרד.

פרק א': ההתפתחויות במערכת הבנקאות

19-12 חנ

חשיפת האשראי הנוכחית למוסדות פניניים^{1,2},

חמש הקבוצות הבנקאיות, דצמבר 2015

(מילון ישראלי)

[illegible]

המסודרת והפנימיים הורים הם: בקימת להשקיע, ברוקרים, דילרים, חברות ביטוח, גופים מסודרים וגופים בשליטת גופים האלה. השקעות האשראי אינן כללית השקעות למסודרת ומלאה של משקיע, ואינן כללית השקעות בניירות ערך מובני נכסים.

2. (2) סוכן האטוראי המאוגז – תפקידו ענב בקיבוץ, האטוראי לעיבור, השקעות האטוראי החזון-אטוראי, בעיקר – בענין בניות ותחזוקות בניות למקום האטוראי, לרבות ערבותות לעבטות חבות של

3) דירוג האשראי החיצוני נקבע לפי סוכנויות הדירוג S&P, Fitch ו-Moody's.

המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

לוח א'-20
החשיפה למדינות זרות,
חמש הקבוצות הבנקאיות, דצמבר 2015
(מיליוני ש"ח)

סד החשיפה החץ-מאזיני ⁴	שער החשיפה המאזיני בנקים (אחוזים)	החשיפה המאזיני ביחס לרזון העמק (אחוזים)	סד החשיפה המאזיני	החשיפה המאזיני של השלושה ² לתושבים מקומיים ³		החשיפה המאזיני מעבר לגבול לאחרים		החשיפה המאזיני מעבר לגבול לבנקים		למשלול ¹	למשלול ¹
				מקומיים ³	למשלול ¹	לאחרים	לבנקים	למשלול ¹	למשלול ¹		
25,250	6.0	87.7	83,954	37,865	17,746	9,077	19,266	19,266	19,266	19,266	19,266
6,692	1.7	24.4	23,345	4,947	7,215	11,015	168	168	168	168	168
414	0.3	4.9	4,701	0	1,880	2,541	280	280	280	280	280
2,388	0.4	5.1	4,861	0	1,554	2,640	667	667	667	667	667
641	0.7	10.0	9,548	7,484	1,226	838	0	0	0	0	0
-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-
976	0.1	1.2	1,139	1,120	13	6	-	-	-	-	-
-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-
157	0.0	0.2	144	0	56	6	82	82	82	82	82
44	0.0	0.3	272	0	69	161	42	42	42	42	42
-	0.0	0.0	14	0	14	0	0	0	0	0	0
208	0.0	0.2	174	0	171	3	0	0	0	0	0
2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7,551	2.7	39.1	37,405	1,656	20,077	13,453	2,219	2,219	2,219	2,219	2,219
44,323	11.9	173.0	165,557	53,072	50,021	39,740	22,724	22,724	22,724	22,724	22,724
4,042	0.5	6.7	6,426	1,653	2,964	1,416	393	393	393	393	393
273	0.0	0.7	641	0	473	71	0	0	0	0	0
10,546	3	45	43,059	12,431	12,185	17,204	1,239	1,239	1,239	1,239	1,239
684	0	1	1,245	0	783	241	124	124	124	124	124

(1) משלול, מוסדות חשבונות ובנקים מרכזיים.
(2) שלולות התאגיד הבנקאי במדינת זרה.
(3) החשיפה המאזיני נטר לאחר ניכוי התחייבויות מקומיות.
(4) סיכון האשראי במכשירים פיננסיים חוץ-מאזיניים כפי שחושב לצורך חישוב מנגבלות החבות של לוח.
(5) Developed Countries, הארצות שהבנק העולמי מסווג כבעלות חכמה נמוכה או בינונית.
המקור: דוחות סטטיסטיים לציבור ועבודת הפיקוח על הבנקים.

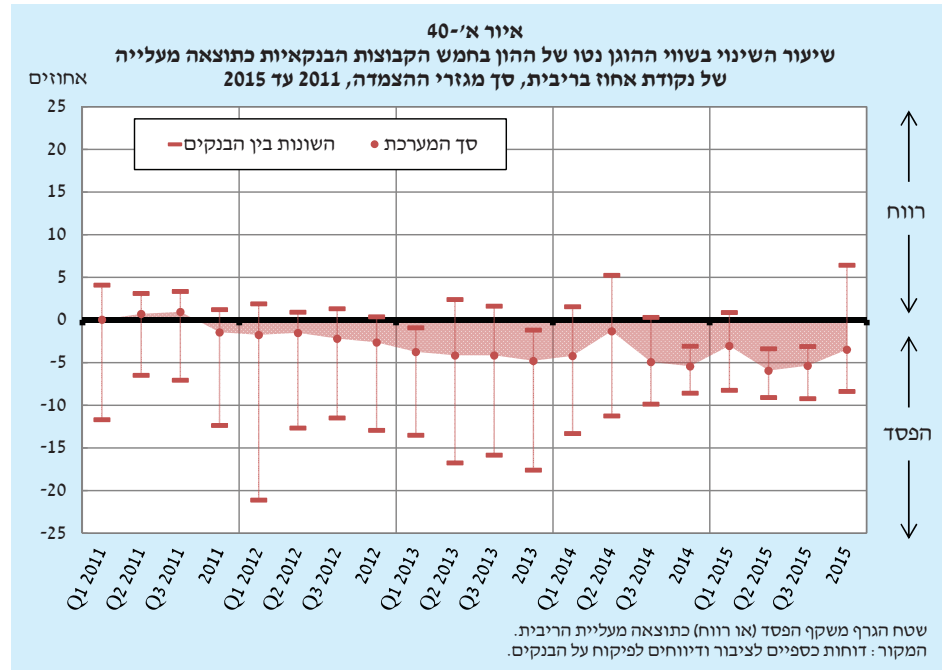
7. סיכוני השוק

הניתוח של סיכון השוק בסעיף זה עוסק בשחיקה בשווי ההון של הון הבנקים כתוצאה משינויים בתנאי השוק: שיעורי הריבית, שיעורי החליפין, האינפלציה ושיעורי המניות⁶³. רמת החשיפה של המערכת הבנקאית לסיכון השוק (לפי המדדים המתוארים להלן) נמוכה מחשיפתה לסיכון האשראי, אך התממשות של סיכון השוק עלולה להוביל את המערכת להפסדים מיידיים ולפגיעה בהונה העצמי, מפני שמדידתם של מכשירים פיננסיים ואחרים בדוחות הכספיים מושפעת באופן ישיר מתנאי השוק. להלן נתמקד בשני הסיכונים העיקריים שהמערכת הבנקאית חשופה אליהם: סיכון הריבית וסיכון ההצמדה.

א. סיכון הריבית

בשנים האחרונות חלה עלייה מסוימת בחשיפה של סך המערכת לסיכון הריבית, אך השונות בין הבנקים נותרה גבוהה (איור א'-40, איור א'-41). החשיפה לסיכון הריבית נותרה ב-2015 ברמה דומה לרמתה אשתקד בכל הקבוצות הבנקאיות למעט לאומי, וקבוצות אלה חשופות לעליית ריבית בכל המגזרים. השחיקה בשווי ההון נטו של ההון⁶⁴ בארבע הקבוצות כתוצאה מעלייה פוטנציאלית של נקודת אחוז בשיעורי הריבית נעה בסוף 2015 בין 2.8% ל-8.4%⁶⁵, ויחסית לאשתקד לא חל שינוי ניכר (לוח א'-21). להבדיל משאר המערכת, בנק לאומי חשוף במגזר הצמוד למדד לירידת ריבית, משום שלריבית יש השפעה מהותית על ההתחייבויות

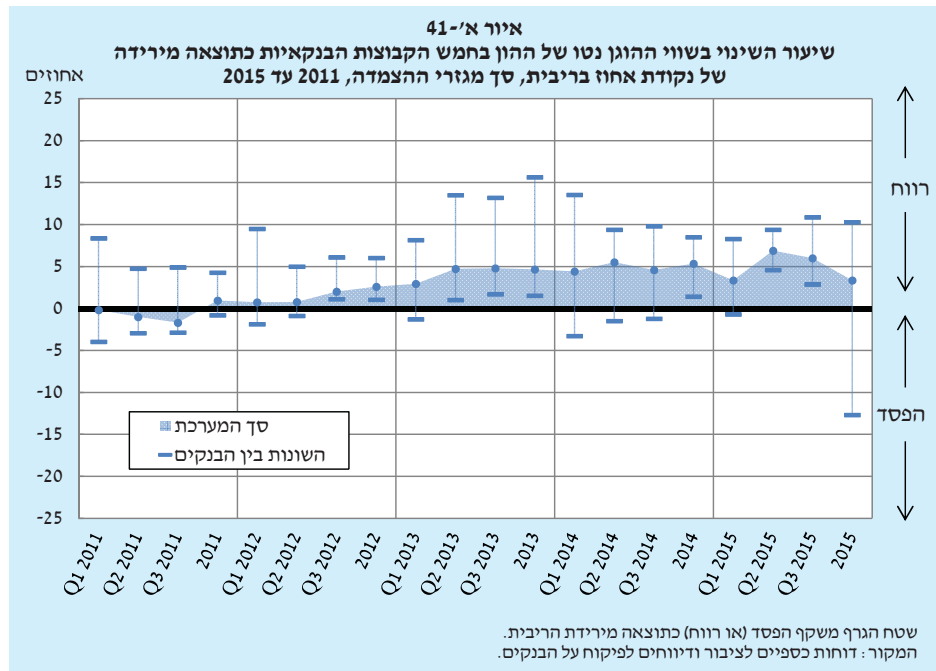
בשנים האחרונות
חלה עלייה מסוימת
בחשיפתם של הבנקים
לסיכון הריבית, והם
חשופים לעליית ריבית.

⁶³ ראוי להדגיש כי הסיכון כתוצאה משינויים בריבית נמדד גם בגישות נוספות – לרבות פגיעה ברווחים או בהון העצמי – ובגישות אלה הסיכון אינו מתבטא בהכרח בפגיעה בשווי ההון של הון הבנק. בפרק זה לא נדון בגישות נוספות אלא רק בשחיקה הפוטנציאלית בשווי ההון של הון הבנק.

⁶⁴ השווי ההון נטו של הון הבנק שווה להפרש בין השווי ההון של הנכסים הפיננסיים ובין השווי ההון של ההתחייבויות הפיננסיות והאחרות בכל מגזרי ההצמדה, בתוספת השפעתם של מכשירים פיננסיים נגזרים.

⁶⁵ החישוב נלקח מדוחות הדירקטוריון של הקבוצות הבנקאיות. דוחות אלה מראים כיצד שינויים היפותטיים מקבילים בשיעורי הריבית משפיעים על השווי ההון נטו של המכשירים הפיננסיים של הבנק והחברות המאוחדות שלו.

לזכויות עובדים⁶⁶. השחיקה בשווי ההון נטו של הון הבנק כתוצאה מירידה פוטנציאלית של נקודת אחוז בשיעורי הריבית הגיעה בסוף 2015 ל-12.7%, לעומת 5.6% בשנה שעברה כתוצאה מעלייה פוטנציאלית בריבית.

נציין כי הניתוח מתייחס לסיכון הנובע משינוי מקביל בעקום התשואה, והוא אינו מביא בחשבון את הסיכון לשינוי בשיפוע עקום הריבית.

במגזר הלא-צמוד עלתה במעט החשיפה של סך המערכת לסיכון הריבית במהלך 2015, כתוצאה מכך שמגמת העלייה של הפוזיציות נטו⁶⁷ נמשכה ברוב הקבוצות הבנקאיות. בחלק ניכר מהקבוצות עלה גם הפער בין מח"ס הנכסים למח"ס ההתחייבויות – הנתון המשקף את הרגישות לריבית. השנה, בדומה לאשתקד, היו הקבוצות הבנקאיות חשופות לעליית ריבית, והשחיקה בשווי ההון נטו של ההון בסוף 2015, כתוצאה מעלייה של נקודת אחוז בשיעורי הריבית, נעה במגזר הלא-צמוד בין 2.4% ל-8.5%.

במגזר הצמוד למדד רגישות הנכסים וההתחייבויות לשינויים בשיעורי הריבית גבוהה מאשר במגזרי ההצמדה האחרים, שכן מרבית הנכסים וההתחייבויות נושאים ריבית קבועה והמח"ס שלהם בינוני וארוך. מגזר זה מתאפיין בשונות גבוהה על פני זמן ובשונות גבוהה בין הבנקים. השנה עלתה החשיפה לריבית בחלק מהקבוצות הבנקאיות, ואילו באחרות היא ירדה. גם החשיפה לכיוון הריבית משתנה מבנק אחד למשנהו. השחיקה בשווי ההון נטו של הון הבנקים (הרגישים לעלייה בשיעורי הריבית) כתוצאה מעלייה של נקודת אחוז בשיעורי הריבית נעה בתום השנה הנסקרת בין 0.3% ל-1.4%.

⁶⁶ נציין כי אי-אפשר להשוות בין הנתונים של בנק לאומי ל-2015 לנתוני ל-2014, משום שהוראת הפיקוח על הבנקים בנושא זכויות עובדים עודכנה בתחילת 2015, ולכן המדידה של סיכוני הריבית לשנת 2015 (לשנת 2014) כללה (לא כללה) התחייבויות לזכויות עובדים לפי שווי הון.

⁶⁷ הפוזיציות נטו במגזר שוות להפרש בין השווי ההון של הנכסים הפיננסיים לבין השווי ההון של ההתחייבויות הפיננסיות והאחרות במגזר ההצמדה, בתוספת השפעתם של מכשירים פיננסיים נגזרים.

21-א'א'א'א'

החשיפה לשינויים בשיעורי הריבית, המשקלוצות הבנקאיות, דצמבר 2014 ודצמבר 2015

(מיליון אגודות)

[illegible]

ד.ה.

2) מבוסס על הדחות הכספיים לצבור - דוח הדקדוקריון : "השפעת שינויים פוטנציאליים בשיעורי הריבית על השווי ההון נטו של מכשירים פיננסיים".

3) כולל המגזר הצמוד למטבע החוץ.

4) סכום של הפוזיציות נטו בשלושת מגזרי ההצמדה.

מקור: דוחות כספיים לעבור ועבודי הפיקוח על הבנקים.

במגזר המט"ח מרבית הקבוצות הבנקאיות נוקטות בשנים האחרונות מדיניות של שמירה על פוזיציות נטו נמוכות ביחס לנכסיהן. כל הקבוצות הבנקאיות הגדולות היו חשופות ב-2015 לסיכון הגלום בעליית ריבית⁶⁸, בדומה לשנים קודמות, והשחיקה בשווי ההון נטו של הון הבנקים כתוצאה מעלייה פוטנציאלית של נקודת אחוז בשיעורי הריבית נעה בין 0.9% ל-4.3%. נציין כי בשעה שבין הריביות במגזרי הפעילות השקליים קיים מתאם חיובי גבוה, בין הריביות השקליות לריביות בשוקי חו"ל המתאם נמוך יותר.

ב. סיכוני בסיס ההצמדה

סך החשיפה של המערכת הבנקאית לסיכון בסיסי ההצמדה ירד במהלך 2015 על רקע ירידה בפוזיציות נטו של חלק מהבנקים הן במגזר הצמוד למדד והן במגזר המט"ח. נוסף לכך חלה גם ירידה בתנודתיות של שערי החליפין ושל הציפיות לאינפלציה בתקופה האחרונה, והדבר פועל גם להקטנת ההפסד הפוטנציאלי כתוצאה משינוי מרבי מוערך בשער החליפין והאינפלציה⁶⁹. ההפסד הפוטנציאלי בתרחיש זה עמד על כ-380 מיליוני ש"ח, המהווים 0.5% מסך ההון⁷⁰ של חמש הקבוצות (לוח א'-22), וזוהי ירידה ביחס לשנת 2014, היות שבשנה זו עמד ההפסד הפוטנציאלי על כ-610 מיליוני ש"ח (0.9% מההון). בין הקבוצות קיימת שונות גבוהה ברמת החשיפה, וההפסד הפוטנציאלי נע בין 0% ל-1.9% מההון של הבנק.

במגזר הצמוד למדד התאפיינו השנה מרבית הקבוצות הגדולות בעודף נכסים על התחייבויות, בדומה למצב ששרר בשנים האחרונות, ולכן היו חשופות לירידה בלתי צפויה במדד המחירים, אך חשיפתן ירדה מעט ביחס לחשיפתן אשתקד. מדד המחירים לצרכן ירד בשנת 2015 ב-1.0% והיה נמוך מממוצע הציפיות לאינפלציה שנגזרו במהלך 2015 משוק ההון (-0.1%), ולכן התממש לפחות חלק מהסיכון הגלום בחשיפה למדד.

אשר למגזר המט"ח, החשיפה של הקבוצות הבנקאיות הגדולות לשער החליפין הציגה ב-2015 ירידה ביחס לאשתקד. כל הקבוצות הבנקאיות הגדולות, פרט לקבוצת דיסקונט⁷¹, היו חשופות השנה לפיחות בשער השקל בשל עודף התחייבויות על נכסים במגזר. במהלך 2015 לא נרשם כמעט שינוי בשער השקל מול הדולר, והדבר יכול להצביע על כך שהסיכון הגלום בחשיפה למט"ח לא התממש השנה⁷².

החשיפה של הבנקים למדד ולשער החליפין ירדה מעט השנה, ומרבית הקבוצות היו חשופות לירידה במדד ולפיחות בשער השקל במידה דומה לזו שנרשמה בשנים האחרונות.

⁶⁸ במגזר המט"ח מדובר בחשיפה לריבית בשוקי חו"ל.

⁶⁹ השינוי המרבי המוערך באינפלציה ובשער החליפין, מחושב על פי השינויים החודשיים שחלו, בהתאמה, בציפיות לאינפלציה ובשער החליפין הנומינלי של השקל כנגד הדולר לאורך 7 השנים האחרונות, בהנחה שההתפלגות נורמלית וברמת מובהקות של 99%.

⁷⁰ לצורך סעיף זה הון הבנק שווה לסך היתרה המאזנית נטו של הפריטים הכספיים ולהשפעתם החוץ-מאזנית של מכשירים נגזרים במגזרי ההצמדה השונים.

⁷¹ לאחר שינוי ההגדרה החשבונאית של ההשקעה באי. די. בי ניו יורק (בעקבות חוזר המפקח על הבנקים, מיום 14 בפברואר 2012, בדבר מטבע הפעילות של השלוחות הפועלות בחו"ל) בוטל בבנק דיסקונט החיסוי בגין ההשקעה, כדי שיחס ההון לרכיבי הסיכון לא יהיה רגיש לשינויים בשער החליפין.

⁷² הנכסים וההתחייבויות של הקבוצות הבנקאיות במט"ח משקפים ברובם נכסים והתחייבויות בדולרים (בין 70% ל-90%) ושיעור נמוך יותר של נכסים והתחייבויות באירו ובמטבעות אחרים.

לוח א'-22

החשיפה לשינויים במודד המחיריים לצרכן (נשער החליפין, המש הקבוצות הבנקאיות, דצמבר 2014 ודצמבר 2015

(מיליוני ש"ח)											
סך המערכת	סך הניאומי		מזרחי		דיסקונט		הפועלים		לאומי		המגזר הלא-צמוד
2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014
904,622	803,842	92,050	82,577	134,438	119,977	126,463	119,482	281,512	245,915	270,159	235,891
777,598	694,349	77,439	68,109	121,142	109,051	111,717	104,242	247,782	222,768	219,518	190,179
-72,060	-55,511	-9,321	-10,308	-12,558	-9,111	-11,063	-13,678	-13,910	-3,487	-25,208	-18,927
54,964	53,982	5,290	4,160	738	1,815	3,683	1,562	19,820	19,660	25,433	26,785
75,547	65,763	5,477	4,795	10,778	9,733	9,846	8,655	27,022	24,778	22,424	17,802
המגזר הצמוד											
188,685	201,271	13,241	15,393	52,733	54,602	19,257	21,772	51,782	55,301	51,672	54,203
155,696	170,004	12,539	13,887	36,800	39,116	13,969	16,919	41,391	43,111	50,997	56,971
-11,877	-16,960	-505	-841	-5,911	-7,258	-2,047	-759	-2,106	-5,925	-1,308	-2,177
21,112	14,307	197	665	10,022	8,228	3,241	4,094	8,285	6,265	-633	-4,945
0.9	1.3	0.9	1.3	0.9	1.3	0.9	1.3	0.9	1.3	0.9	1.3
6	62	-	-	-	-	-	-	-	-	6	62
199	243	2	8	92	104	30	52	76	79	-	-
השינוי המרבי במודד המחיריים לצרכן¹ (אחוזים)											
התפסד כתוצאה מהשינוי המרבי במודד המחיריים לצרכן											
עליית המודד											
ירידת המודד											
מגזר מטבע החוץ⁵											
268,558	292,795	16,165	15,154	20,174	22,115	55,338	61,364	91,289	99,573	85,592	94,589
353,419	369,146	26,001	26,333	36,624	38,798	65,526	72,802	108,388	110,132	114,880	121,081
84,332	73,825	9,826	11,149	18,468	16,373	13,110	14,437	16,016	9,412	26,912	22,454
-529	-2,526	-10	-30	18	-310	2,922	2,999	-1,083	-1,147	-2,376	-4,038
5.3	6.6	5.3	6.6	5.3	6.6	5.3	6.6	5.3	6.6	5.3	6.6
185	365	1	2	-	20	-	-	58	76	127	267
157	198	-	-	1	-	156	198	-	-	-	-
384	608	2	10	93	124	186	250	134	155	133	329
0.5	0.9	0.0	0.2	0.9	1.3	1.9	2.9	0.5	0.6	0.6	1.8
סך ההתפסד המרבי להון הבנק כתוצאה משינוי בסיסי הצמודה⁸											
באחוזים מסך הון הבנק											

1) סך הפגיעה במגזר מוגדר כהפסד שבו הנכסים וכן ההחייבויות במגזר, רחוק כלל את החשפה של העסקאות העתידיות.
2) הפסד שבו הנכסים וכן ההחייבויות בכל המגזרים כולל את החשפה של העסקאות העתידיות (לא כולל הפסדים לא-כספיים).
3) חוץ הבנק משיירי כולו על פי הגדרתו) קמגור הלא-צמוד, ולכן החשיפה הנוכחית לבסיסי התחייבויות במגזר הצמוד המוגדר המסוים.
4) השינוי המרבי במודד המחיריים לצרכן נגזר מהשינויים החודשיים של התאגידים החודשיים שחלו בפגיעת האינפלציה לאורך 7 חשבים החודשיים במגזר הצמוד המסוים.
5) כולל צמוד למסוים. מסקירה זו חשבו החשיפה של התאגידים החודשיים שחלו בפגיעת האינפלציה לאורך 7 חשבים החודשיים במגזר הצמוד המסוים.
6) השינוי המרבי בשער החליפין העמיתני של חשקל נגזר מהשינויים החודשיים שחלו בשער החליפין לאורך 7 חשבים החודשיים במגזר הצמוד המסוים.
7) ההפסד כתוצאה מהשינוי המרבי בשער החליפין⁷
8) החלשות חשקל (פחות)
9) החזקות חשקל (יותר)

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, דוחות כספיים לצבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.
1) השינוי שחול במגזר של הבנק כתוצאה מהשינוי המרבי בשער החליפין של חשקל לעומת הדולר.
2) סך ההפסד המרבי משינוי הנכסים במקביל מחזור פשוט של הפסדים מחזורי במגזר הצמוד המסוים.
3) סך ההפסד המרבי משינוי הנכסים במקביל מחזורי במגזר הצמוד המסוים.
4) סך ההפסד המרבי משינוי הנכסים במקביל מחזורי במגזר הצמוד המסוים.
5) סך ההפסד המרבי משינוי הנכסים במקביל מחזורי במגזר הצמוד המסוים.
6) סך ההפסד המרבי משינוי הנכסים במקביל מחזורי במגזר הצמוד המסוים.
7) סך ההפסד המרבי משינוי הנכסים במקביל מחזורי במגזר הצמוד המסוים.
8) סך ההפסד המרבי משינוי הנכסים במקביל מחזורי במגזר הצמוד המסוים.
9) סך ההפסד המרבי משינוי הנכסים במקביל מחזורי במגזר הצמוד המסוים.

8. הסיכון התפעולי

הסיכון התפעולי מוגדר בהוראות הפיקוח על הבנקים כ"סיכון להפסד כתוצאה מאי-נאותות או מכשל של תהליכים פנימיים, אנשים ומערכות, או כתוצאה מאירועים חיצוניים. הגדרה זו כוללת סיכון משפטי אך אינה כוללת סיכון אסטרטגי וסיכון תדמיתי (reputational)"⁷³.

הסיכון התפעולי שהבנקים בעולם ובישראל חשופים אליו התעצם בשנים האחרונות עקב התפתחותה של הפעילות הבנקאית ומורכבותה. הדוחות הכספיים של בנקים מובילים בעולם מעלים כי בשנים האחרונות הם ספגו קנסות רבים וגדולים על מגוון רחב של אירועי ציות – הפרות בתחומי הלבנת הון, מימון טרור וחוקי מס, התנהלות בלתי הוגנת כלפי לקוחות בעת מכירת מוצרים, מניפולציה של ריביות ושערי מט"ח, ועוד. לכן הבנקים בישראל נוקטים צעדים שונים כדי לשפר את היערכותם להפחתת הסיכונים התפעוליים, בכללם סיכונים ההמשכיות העסקית וההיערכות לשעת חירום. אולם הסיכונים התפעוליים במערכת הבנקאות הישראלית נותרו גבוהים, על רקע ההתפתחויות בעולם והאיום שיוצרת הסביבה הגיאופוליטית. דברים אלה תקפים במיוחד לגבי הסיכונים הקיברנטיים וסיכונים הציות:

בשנים האחרונות מתעצמים הסיכונים התפעוליים, ובפרט הסיכונים הקיברנטיים וסיכונים הציות. המערכת הבנקאית והפיקוח על הבנקים נערכים לצמצום החשיפות ולשיפור ההיערכות אליהם.

אשר לסיכון הקיברנטי, האיום על מערכת הבנקאות בעולם ובארץ הולך ומתעצם עם הזמן, והדבר נובע בין היתר מכך שיכולות היריבים ותחכום ההתקפות הולכים ועולים, הקושי לזהות התקפות מתגבר, והנוק הפוטנציאלי מתרחב. התממשותם של הסיכונים הקיברנטיים עלולה לשבש את פעילותו התקינה והמאובטחת של התאגיד, ולגרום בין השאר למניעת שירות מלקוחותיו, לחשיפת מידע פרטי, למחיקת נתונים של הבנק ולקוחותיו ולשיבושם, לפגיעה באמון הציבור, לפגיעה בתדמית הבנק, ולפגיעה ביכולתו לנהל כיאות את נכסיו ואת נכסי לקוחותיו. בהקשר זה נציין כי בשנים האחרונות התגברו במוסדות פיננסיים, בארץ ובעולם, גם אירועי אבטחת המידע, דליפת המידע וסיכונים המעילות וההונאות. התרחשותם עלולה לפגוע בפרטיות הלקוחות, לגרום נזקים כספיים משמעותיים, לפגוע באמון הציבור, ואף לערער את יציבותו של תאגיד בנקאי. איומים אלו ואחרים מתעצמים בטווח הקצר, בין היתר על רקע השינויים המבניים והארגוניים הכרוכים במהלכי ההתייעלות שהמערכת הבנקאית נדרשת ליישם כדי לתת מענה בטווח הארוך לסביבה הפיננסית המשתנה, להפחתת סיכונים, ולתרום לרווחיות בסביבה של תחרות מתעצמת (מהלכי התייעלות אלה כוללים למשל היערכות מוגברת לעידן הבנקאות הדיגיטלית, מיזוגי בנקים וסגירת שלוחות).

אשר לסיכון הציות, הפעילות שבנקים מקיימים מול לקוחות כרוכה בסיכונים הנובעים, בין היתר, מכך שהסביבה החוקית והרגולטורית משתנה ממדינה למדינה והיא חוצת גבולות (cross border)⁷⁴. סיכונים אלו התעצמו בשנים האחרונות מפני שמדינות מגבירות את פעולות האכיפה כלפי מוסדות פיננסיים במטרה לאתר כספים חייבים במס שאזרחיהן מקבלים, ובעקבות זאת נפתחו חקירות נגד בנקים רבים בעולם ועל חלקם הוטלו קנסות. עם מוסדות אלה נמנים גם בנקים ישראליים: הרשויות האמריקאיות הטילו קנס על בנק לאומי⁷⁵ ופתחו בחקירה כנגד בנק הפועלים ובנק מזרחי-טפחות. בדומה לרשויות בעולם, גם רשות המסים בישראל מגבירה את המאמצים לאתר כספים חייבים במס שאזרחי המדינה מקבלים בפעילותם בארץ ובחו"ל. לנוכח כל זאת דרש הפיקוח על הבנקים מהמערכת הבנקאית לפעול

⁷³ הוראת ניהול בנקאי תקן 350: ניהול הסיכונים התפעוליים. הסיכון המשפטי כולל חשיפה לקנסות (fines, penalties), או צעדי עונשין כתוצאה מפעילות פיקוחית (punitive damages) כמו גם מהסדרים פרטניים (private settlements), אך הוא אינו מוגבל לכך.

⁷⁴ הדברים תקפים הן לגבי המדינות שהבנק פועל בהן והן לגבי המדינות שלקוחותיו באים מהן.

⁷⁵ בהיקף של כ-400 מיליון דולר.

להטמעת גישה מבוססת סיכון לזיהוי פעילות או לקוחות שעלולים לחשוף אותה לסיכון חוצה גבולות ולסיכון הנשקף מכך שלקוחות מנצלים אותה לרעה כאשר הם מפריס את חוקי המס בארץ המקור, וכן לפעול לזיהוי ולניטור העלמת מס גם מהרשויות בישראל. בהקשר זה תמך הפיקוח על הבנקים בהצעה לשנות את החוק בישראל כך שיכלול עברת מס כעברת מקור⁷⁶. יצוין כי מאחר שבאוקטובר 2014 הודיע משרד האוצר ל-OECD כי ישראל תאמץ לצורכי מס את הנוהל לחילופי מידע אוטומטיים על חשבוניות פיננסיות (CRS, Common Reporting Standard)⁷⁷, ומאחר שמתעצם חוסר הסובלנות כלפי התממשותם של סיכונים ציות והלבנת הון, לרבות סיכונים שחיתות ושחיתות (bribery and corruption), הפיקוח על הבנקים דרש מהמערכת הבנקאית להגביר עוד את ההיערכות לזיהוי סיכונים ציות והלבנת הון ולהערכתם. במסגרת זו הוא דרש מהמערכת להתוות מדיניות, נהלים ותהליכים למזעור הסיכון ולשמור על ניהול עסקים מוקפד מהבחינות הנזכרות, כמו גם מן הבחינות של ההגינות, השקיפות וניהול הסיכון ההתנהגותי (conduct risk).

בפני המערכת הבנקאית ניצבים אפוא אתגרים רבים בניהול הסיכון התפעולי. אלו מחייבים, בין היתר, להשקיע משאבים בתשתית מיכונית, למסד מתודולוגיה לניהול קבוצתי של הסיכונים התפעוליים, לשמור על ערנות ולעקוב אחר השינויים בסביבה החוקית והרגולטורית במדינות של לקוחות הבנק, לנקוט פעולות להגברת מעורבותם של מעגלי הבקרה בניטור הסיכון, להגדיר את תיאבון הסיכון ולקבוע לו מגבלות, ולקיים פעולות בקרה.

תיבה א'-4: סיכון חוצה גבולות (cross border) וסיכון ציות בבנקים גלובליים

- **הסיכונים הכרוכים בפעילות חוצת הגבולות שהבנקים מקיימים התעצמו בשנים האחרונות באופן משמעותי.** בנקים ברחבי העולם שילמו קנסות כבדים ביותר מפני שהם או לקוחותיהם הפרו חוקים.
- **מדינות שונות החלו להפעיל סנקציות כנגד אזרחים שהעלימו הכנסות וכספים ולא שילמו עליהם מס,** וכנגד בנקים שהופקדו בהם כספים בלתי מוצהרים.
- **במסגרת הפקת הלקחים מהחקירות שהרשויות האמריקאיות ניהלו נגד בנקים בעולם ובישראל דרש הפיקוח על הבנקים מהבנקים לבחון את פעילותם מול כל תושבי החוץ, מכל מדינות העולם, ולוודא שאלו מציינים לחוקים החלים עליהם.** הפיקוח מצפה כי הבנקים יחילו את הסטנדרטים המחמירים הן על לקוחות חדשים והן על לקוחות ותיקים, בארץ ובכל שלוחותיהם בעולם.
- **יישומה של המדיניות הפיקוחית החדשה, וניהול הסיכונים הממוקד של הבנקים, הובילו לכך שתושבי חוץ רבים בחרו למשוך את הכספים שהפקידו בבנקים הישראליים.**

רקע

הפעילות חוצת הגבולות שמקיימים התאגידים הבנקאיים ולקוחותיהם חושפת את הבנקים לסיכונים. סיכונים אלה מקורם בחובה לציית לחוקים הן במדינה המארחת והן במדינת המקור של הלקוח, וכן בפעולות שמדינות שונות בעולם נוקטות כדי לאכוף את חוקי המס, התקנות, חוקי הייעוץ, ההוראות וכל דין אחר. פעולות אלה

⁷⁶ החוק עבר בכנסת בקריאה שנייה ושלישית במארכ 2015.

⁷⁷ בהתאם לנוהל זה, המוסדות הפיננסיים, ובכללם הבנקים, יהיו אחראים בין השאר לקיים הליך לזיהוי בעלי החשבוניות ולהעביר לרשות המסים את המידע הנוגע לתושבי החוץ שביניהם.

התרחבו בשנים האחרונות על רקע המאמצים הנחוצים שהמדינות עושות במטרה לאתר כספים חייבים במס ועל רקע תהליכים חברתיים שהעלו את המודעות לציות, הלבנת הון, פשיעה פיננסית, ועוד. ארה"ב הייתה חלוצה באימוץ גישה פרואקטיבית לנושא זה, והיא נקטה צעדים כלפי בנקים שניהלו חשבונות ללקוחות אמריקאים ונחשדו בסיוע ללקוחותיהם להסתיר נכסים מרשויות המס האמריקאיות. ב-2010 חוקקה ארה"ב את ה-FATCA (Foreign Account Tax Compliance Act), חוק שנועד להעמיק את הדיווח לרשויות המס בארה"ב באמצעות הטלת חובת דיווח על כל ישות פיננסית שעוסקת בקבלת פיקדונות או כספים מאזרחים אמריקאים. מדינות אחרות, ביניהן צרפת, גרמניה ואיטליה הלכו בעקבות ארה"ב ונקטו פעולות שונות כדי לגבות מסים שלא שולמו. לצד זאת הרחיבו עובדים בתאגידים בנקאיים גלובליים את היקפי ההלשנה (whistle blowing) בעקבות התמריצים שנתנו לכך הממשלות ורשויות המסים. ב-2014 הודיע משרד האוצר ל-OECD כי ישראל תאמץ את התקן לחילופי מידע אוטומטיים על חשבונות בנק (CRS, Common Reporting Standard) עד תום 2018. תקן זה צפוי להרחיב את היקף המידע שבנקים ומוסדות פיננסיים ידווחו לרשויות המס. יודגש כי ישראל חתומה על הסכמים לחילופי מידע בין מדינות זה שנים אחדות.

הפרת חוקי מס

מדינות, ובראשן ארה"ב, הגבירו כאמור את פעולות האכיפה בעיקר ביחס לפעילות חוצת גבולות שנועדה, בין היתר, להפר חוקי מס במדינות. ב-2008 החלה לשכת החקירות הפדרלית (FBI) לחקור את החשד שהבנק הגדול ביותר בשווייץ, UBS, סייע ללקוחות אמריקאים להעלים מהרשויות האמריקאיות מסים בהיקף של מיליארדי דולרים. ב-2009 נאלצו רשויות הפיקוח בשווייץ למסור מידע על חשבונות של לקוחות אמריקאים. ב-2011 הוגשו כתבי אישום נגד ארבעה מעובדי הבנק השני בגודלו בשווייץ, Credit Suisse, על שיתוף פעולה עם לקוחות אמריקאים בניסיון להונות את רשויות המס, וב-2014 הודה הבנק כי סייע ללקוחות אמריקאים להגיש דוחות מס כוזבים לרשויות בארה"ב. ב-2011 הודיעו הרשויות האמריקאיות לרשויות בשווייץ ש-14 בנקים חשודים בסיוע ללקוחות אמריקאים להתחמק מתשלום מס, ביניהם שלושה בנקים ישראליים (הרחבה מופיעה בסעיף העוסק בסיכון התפעולי). לגבי יתר הבנקאות השווייצרית הסכימו שתי המדינות כי ארה"ב לא תגיש נגדם תביעות, אך הם יחולקו לשלוש קטגוריות – על פי כללים שגובשו – וישלמו קנסות בהתאם לקטגוריית ההשתייכות.

בעקבות החקירות והצעדים הממוקדים שנקט הממשל בארה"ב נסדקה חומת הסודיות שהקיפה את הבנקאות השווייצרית במשך מאות שנים, וגם מדינות נוספות קידמו חקיקה ופעולות שמטרתן לאכוף את חוקי המס על פעילות חוצת גבולות. עם המדינות שהלכו בדרכי האמריקאים – והחלו לחקור לקוחות ובנקים בעולם – נמנות בין השאר צרפת, בלגיה, ארגנטינה וגם ישראל: רשויות המס המקומיות החלו לבחון אם אזרחי המדינה שילמו מס על הכספים שהפקידו בבנקים בשווייץ.

הפרות של חוקים אחרים וקנסות שבנקים בעולם ספגו

סיכון חוצה גבולות כולל גם סיכון ציות שאינו קשור ישירות להפרת של חוקי המס אלא להפרות של חוקים אחרים. להלן דוגמאות אחדות:

סיכון ציות לחוקים אמריקאיים בדבר מניעת ביצוע עסקאות עם מדינות אויב או עם מדינות שהוטלו עליהן סנקציות: האירוע החמור ביותר התרחש לאחרונה נגד BNP Paribas, בנק צרפתי שפועל בארה"ב בעיקר באמצעות סניפים. הבנק הודה באשמה וב-2015 נקנס ב-8.9 מיליארדי דולר משום שבין 2004 ל-2012 הוא ביצע עסקאות בהיקף של מיליארדי דולרים, והכספים תועלו לסודן, קובה ואיראן. עסקאות אלו היוו הפרה של הסנקציות שהושתו על מדינות אלה וכן הפרה של האיסור הזמני להמיר מטבע לדולר האמריקאי בסניף הבנק בניו יורק.

סיכון ציות לחוקים הנוגעים למניעת פשיעה פיננסית ומניפולציות: התממשות הסיכונים בתחום זה התעצמה בשנים האחרונות על רקע המניפולציות שחלק מהבנקים הגלובליים עשו בשערי החליפין בשוקי המטבע ובריבית ה-LIBOR. בנקים זרים שפועלים בארה"ב, ביניהם בנק ברקליס ובנק דויטשה, שילמו קנסות בהיקף של מיליארדי דולרים, ואת רובם השיתו הרשויות בארה"ב (ראו לוח 1).

לוח 1

קנסות שהרשויות בארה"ב הטילו¹, 2012 עד 2015 (במיליוני דולרים):

סך הכול	אחר ²	משכנתאות ³	שוק המט"ח וריבית הליבור	מניעת הלבנת הון וסוגיות מס בנקים	
38,361		37,906	455		Bank of America (BoA)
22,417	1,227	19,290	1,900		J.P. Morgan Chase
9,290		7,000	2,290		Citigroup
9,000	9,000				BNP
5,510		5,350		160	Wachovia (now Wells Fargo)
5,400		1,900	3,500		Deutsche Bank
4,021		885		3,136	Credit Suisse
3,850		3,850			Morgan Stanley
3,764		746	2,642	376	UBS
3,058			2,458	600	RBS
2,768			2,470	298	Barclays
2,518			618	1,900	HSBC
1,100			1,100		Rabobank
968		968			Sun Trust Banks Inc.
627				627	Standard Chartered
620			620		Société Générale
619				619	ING Bank
400				400	Bank Leumi
350				350	Lloyds Bank
211				211	BSI SA (Swiss Bank)
114,852	10,227	77,895	18,053	8,677	Total

¹ הקנסות כוללים חלק ששולם לרשויות באירופה במסגרת ההסדר הכולל שהושג עם חלק מהבנקים הנזכרים. בכל מקרה החלק ששולם לרשויות באירופה קטן מהחלק ששולם לרשויות הפיקוח בארה"ב.

² כולל עבירות על הוראות החרם של ארה"ב.

³ כולל פיצוי לסוכנויות הממשל האמריקאי בתחום המשכנתאות.

המקור: ידיעות בתקשורת, בעיקר ב-Financial Times וב-Wall Street Journal.

סיכון ציות לחוקים הנוגעים למניעת שוחד: ב-2015 הוטל על Standard Bank הדרום אפריקאי קנס בסך 32.6 מיליון דולר בגין עבירות שוחד שנעברו ב-2012–2013 במסגרת עסקה למימון תשתיות בטנזניה, עסקה שבוצעה בשלוחה הלונדונית של הבנק. ב-2013 פתחו הרשויות בארה"ב בחקירה נגד J.P. Morgan Chase, הבנק הגדול ביותר בארה"ב, על רקע חשד שהוא העסיק את בנו של שר המסחר בממשלה הסינית והפעיל לכאורה מדיניות של גיוס עובדים בעלי זיקה לנושאי משרות בכירים בממשלה הסינית או לשכבת העילית של הקהילייה הפוליטית ו/או העסקית של סין. זאת לכאורה כדי לקדם פרויקטים ולזכות במכרזים הקשורים לממשלה הסינית. החקירה טרם נשלמה.

קנסות כספיים

הלוח שלהלן מפרט את הקנסות שהוטלו על הבנקים הפועלים בארה"ב (כולל בנקים זרים) לפי סוגי החוקים/תקנות שהופרו. את רוב הקנסות (רובם מהווים settlements) גבו הרשויות בארה"ב, לאחר שהרגולטורים ומשרד המשפטים בארה"ב נקטו נגד המוסדות הפיננסיים גישה מחמירה יחסית לעמיתיהם האירופים. על פי נתונים מדוח ה-OCC (Office of the Comptroller of the Currency) לסתיו 2015, סך העלויות המשפטיות והקנסות (legal fees and settlements) ששילמו שלושת תאגידי ההחזקה הבנקאיים הגדולים בארה"ב הגיעו לשיא ב-2014 – כ-26 מיליארד דולר – לאחר שב-2013 הם עמדו על כ-22 מיליארד. הלוח מראה כי חלק הארי של הקנסות שהוטלו על הבנקים הגלובליים נובע מתחום המשכנתאות, בעיקר מפני שהבנקים הפרו חקיקות, תקנות והוראות הנוגעות לטיפול במשכנתאות במישרים הבאים:

- הטיפול בעיקולים – הבנקים השתמשו בפרקטיקות מפוקפקות בתחום הטלת עיקולים על נכסי נדל"ן, בעיקר נדל"ן למגורים בארה"ב, עקב הפרת נהלים לרישום הנכס והעברתו למעמד המשפטי של עיקול.
- הטעיית משקיעים במכירת משכנתאות ובשיווקן – סוכנויות פדרליות בארה"ב איגחו תיקי משכנתאות שרכשו מהבנקים (MBS) כדי למכור אותם בשוק המשני. אולם בסופו של דבר הן קיבלו מהבנקים תיקי משכנתאות פגומים שלא עמדו בסטנדרטים של חיתום נאות.
- הטעיית לקוחות – הבנקים נמנעו מגילוי נאות ללקוחות והטעו אותם בשיווק מוצרי משכנתה ובמכירתם.

ההוראות שהפיקו על הבנקים פרסם כדי לצמצם את החשיפה לסיכונים חוצי גבולות

במסגרת הפקת הלקחים מהאירועים בעולם ובישראל אימץ הפיקוח על הבנקים גישה מחמירה מהמקובל בעולם לניהול הסיכונים הנובעים מפעילות חוצת גבולות של לקוחות. במארכ 2015 הוא פרסם חוזר בעניין זה במטרה לפרט את הפעולות שעל התאגידים הבנקאיים לנקוט כדי להפחית את הסיכונים הכרוכים בפעילות חוצת גבולות של לקוחותיהם, לרבות קביעת מדיניות ונהלים לטיפול בסיכונים אלה וזיהוי וסיווג לקוחות בסיכון.

יתר על כן, ביוני 2015 פרסם הפיקוח עדכון להוראת ניהול בנקאי תקין מס' 308 ובו נקבע כי אם תאגיד בנקאי משתתף ביוזעין בעסקאות שלקוחות מבצעים במטרה להימנע מדרישות דיווח רגולטוריות או כספיות, להתחמק מתשלום מס, או לאפשר התנהגות בלתי חוקית, הוא חושף את עצמו לסיכון ציות משמעותי.

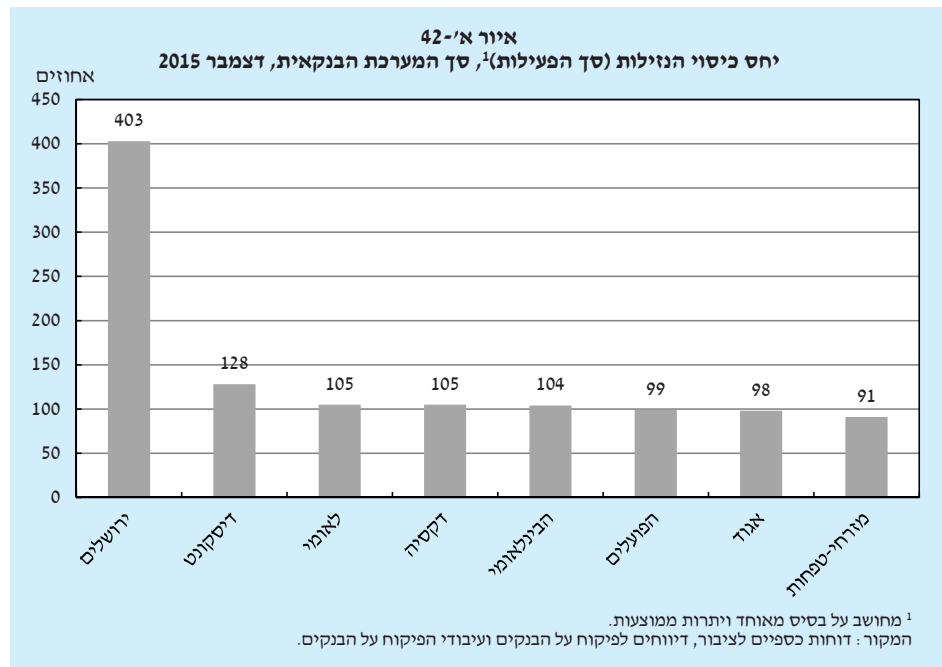
כמו כן תמך בנק ישראל בתיקון לחוק איסור הלבנת הון, תש"ס-2000, ובהוספת עבירות מס לרשימת עבירות המקור. תיקון החוק אושר בכנסת בסוף מארכ 2016 ובכך הותאמה החקיקה בישראל לסטנדרטים הבין-לאומיים בנושא.

9. סיכון הנזילות

במרוצת השנה חל שיפור
בנזילותם של הבנקים
הישראליים וביכולתם
לעמוד בהתחייבויותיהם
קצרות הטווח.

במהלך השנה חל שיפור בנזילותם של הבנקים הישראליים וביכולתם לעמוד בהתחייבויותיהם קצרות הטווח, כתוצאה מפעולות יזומות שהם נקטו על רקע דרישות הפיקוח. התפתחות זו מיתרגמת לרמת נזילות נאותה במערכת כולה, והדבר משתקף בעלייה בערכו של יחס כיסוי הנזילות (LCR, Liquidity Coverage Ratio) שמגדירים עקרונות באזל⁷⁸ – יחס שבוחן את יכולתם של הבנקים לעמוד בתרחיש קיצון קצר טווח – וכן באיכותם הגבוהה של הנכסים הנזילים, ובהרכבם היציב של המקורות.

בספטמבר 2014 פרסם הפיקוח על הבנקים הוראת ניהול בנקאי תקין חדשה (221) בנושא יחס כיסוי הנזילות. ההוראה מאמצת את המלצות באזל III בישראל, והיא הושלמה בתום עבודת הצוות המקצועי שהפיקוח הקים לצורך העניין, ולאחר ניתוח סקר ההשפעה הכמותית (QIS, Quantitative Impact Study) שהבנקים הגישו לבקשת הפיקוח. באפריל 2015 נכנסה ההוראה לתוקף, ויישומה מהווה צעד משמעותי נוסף בדרך לאימוץ כולל של באזל III בישראל ובדרך לשיפור ניהול הסיכונים, חוסנם של הבנקים, ויכולתם לספוג זעזועים מסוגים שונים.

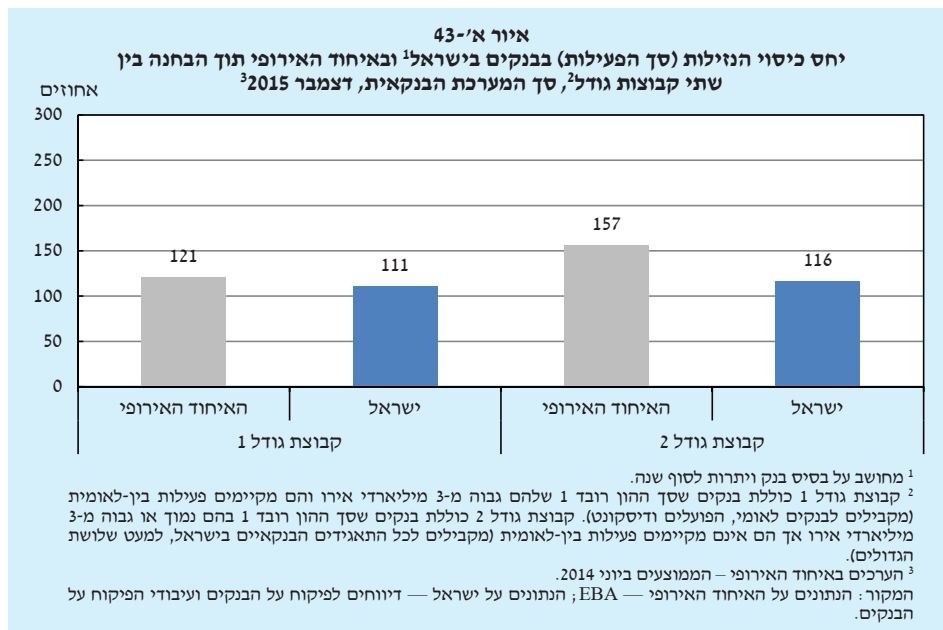

⁷⁸ יחס כיסוי הנזילות פותח בידי ועדת באזל במטרה לקדם את העמידות בטווח הקצר של פרופיל הנזילות של תאגידים בנקאיים. היחס מראה מהי כמות הנכסים הנזילים האיכותיים שתאגידים צריכים להחזיק כדי לשרוד בתרחיש קיצון משמעותי שנמשך 30 ימים קלנדריים. יחס כיסוי הנזילות מורכב משני רכיבים: במונה – מלאי הנכסים הנזילים האיכותיים (HQLA, High Quality Liquid Assets). מלאי זה בנוי משתי רמות של נכסים. רמה 1 כוללת נכסים איכותיים שהיקף החזקתם אינו מוגבל, ורמה 2 כוללת נכסים שהיקף החזקתם מוגבל ל-40% ממלאי הנכסים הנזילים האיכותיים (רמה זו מחולקת לשתי רמות משנה: 2א ו-2ב; היקף החזקתם של נכסים ברמה האחרונה מוגבל ל-15%). במכנה – סך תזרים המזומנים היוצא נטו, היינו סך תזרים המזומנים היוצא הצפוי בתרחיש הקיצון בניכוי סך תזרים המזומנים הנכנס הצפוי בתרחיש. את סך תזרים המזומנים היוצא הצפוי מחשבים על ידי הכפלת היתרות של קטגוריות או סוגים שונים של התחייבויות מאזניות וחוף-מאזניות בשיעורי משיכתם הצפויים (drawn down או run off). את סך תזרים המזומנים הנכנס הצפוי מחשבים על ידי הכפלת היתרות של חייבים חוזיים (contractual receivables) בשיעורים שהם צפויים להתקבל בהם בתרחיש, עד לרף מצטבר של 75% מסך תזרים המזומנים היוצא הצפוי.

ערכו המצרפי של יחס כיסוי הנזילות (פעילות במטבע ישראלי ובמטבע חוץ)⁷⁹ עמד בדצמבר השנה על כ-111% (לוח א'-1) – ערך גבוה מדרישת המינימום שהפיקוח על הבנקים קבע לינואר 2016 (80%) במסגרת היישום ההדרגתי של באזל III⁸⁰. ערכו הכולל של היחס (סך הפעילות) עלה על הדרישות הרגולטוריות בכל אחד מהבנקים במערכת (איור א'-42), וברבעון האחרון של השנה ניכרה בו עלייה על רקע השיפור ביחס כיסוי הנזילות במטבע ישראלי. ערכו של היחס עלה על דרישות המינימום הרגולטוריות בכל אחד מהבנקים הן בפעילות במטבע ישראלי והן בפעילות במטבע חוץ. נזילותם של הבנקים הישראליים נמוכה מזו של בנקים מקבילים במדינות האיחוד האירופי בשתי קבוצות גודל שנבחנו⁸¹ (איור א'-43), אולם הדבר נגזר במידה מסוימת מכך שהאירופים ערכו התאמות רגולטוריות בחישוב היחס, והתאמות אלה בדרך כלל משפיעות עליו לחיוב.

איכות הנכסים הנזילים⁸² של הבנקים הישראליים גבוהה, והדבר משתקף בהרכבו של התיק ובשיעורם הגבוה של נכסי רמה 1: היקפם של המזומנים והפיקדונות בבנק ישראל עולה בהרבה על חובת הנזילות המוניטרית, ויחד עם האג"ח של ממשלת ישראל ושל ממשלות זרות הם מהווים כ-97% מסך הנכסים הנזילים הכשירים לצורך חישוב יחס כיסוי הנזילות (איור א'-44). איכותם הגבוהה של הנכסים הנזילים משתקפת גם בהשוואה לבנקים הפועלים במדינות האיחוד האירופי. השוואה זו מעלה כי האיכות גבוהה יותר בבנקים הישראליים בשתי קבוצות הגודל שנבחנו, אף שהאירופים ערכו התאמות רגולטוריות מקלות.

איכות הנכסים הנזילים של הבנקים הישראליים גבוהה ועולה על זו של הבנקים הפועלים באירופה.

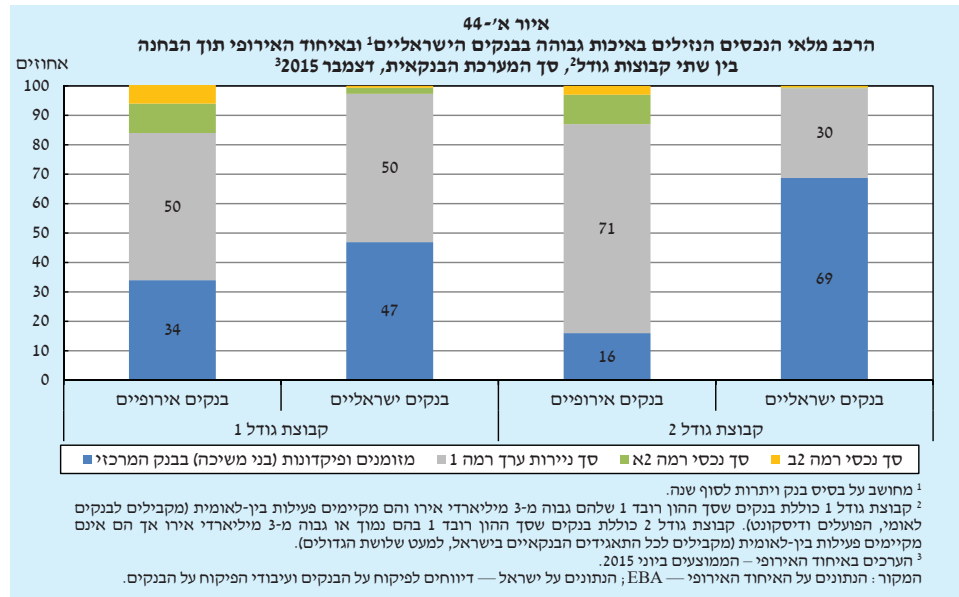

⁷⁹ מחושב על בסיס מאוחד ועל יתרות לסוף תקופה.

⁸⁰ נכון ל-1 באפריל 2015 הדרישה המזערית עומדת על 60%; בתחילת ינואר 2016 היא תעמוד על 80%, ובינואר 2017 תגיע ליעד – 100%.

⁸¹ קבוצת גודל 1 כוללת בנקים שסך ההון רובד 1 בהם גבוה מ-3 מיליארדי אירו והם מקיימים פעילות בין-לאומית (בני השוואה לבנקים: לאומיים, הפועלים ודיסקונט); קבוצת גודל 2 כוללת בנקים שסך ההון רובד 1 בהם נמוך מ-3 מיליארדי אירו או גבוה מ-3 מיליארדי אירו, אך הם אינם מקיימים פעילות בין-לאומית (בני השוואה לכל התאגידים הבנקאיים בישראל, למעט שלושת הגדולים).

⁸² לפי הגדרתם לצורך חישוב יחס כיסוי הנזילות.

איכות המקורות נפגמה מעט השנה, עם העלייה בשיעורם של הפיקדונות המידיים לפי דרישה.

באשר לאיכות המקורות, ניכר כי אלו יציבים וכי הבנקים הישראליים מממנים את פעילותם בעיקר באמצעות פיקדונות קמעונאיים (אנשים פרטיים ועסקים קטנים) ופחות באמצעות פיקדונות סיטונאיים פיננסיים, מפני שהאחרונים בדרך כלל קצרי טווח ונוטים ל"התייבש" בעתות משבר. בדצמבר השנה היוו הפיקדונות הקמעונאיים כ-55% מסך הפיקדונות עד חודש, הפיקדונות הפיננסיים היוו כ-20%, והפיקדונות הסיטונאיים הלא-פיננסיים⁸³ – כ-25%. עם זאת, איכות המקורות נפגמה מעט השנה מפני ששיעורם של הפיקדונות המידיים לפי דרישה עלה – לנוכח הירידות שנרשמו בשוק ההון במחצית השנייה של השנה וסביבת הריבית הנמוכה.

10. מבחני קיצון

מבחן קיצון מקרו-כלכלי למערכת הבנקאית על יסוד תרחיש אחיד, 2015–2016

א. כללי

בעולם מקובל לבחון את הסיכונים הנשקפים למערכת הבנקאית בין השאר באמצעות מבחן קיצון שמבוסס על תרחיש קיצון אחיד. המבחן מתקיים בכלל המערכת במטרה להעריך איזו השפעה תהיה לתרחיש על רווחיות הבנקים, ההון שלהם ויציבותם. בתהליך זה התאגידים הבנקאיים אומדים את תוצאות המבחן באמצעות המתודולוגיות הפנימיות שלהם, ובמקביל הפיקוח על הבנקים מקיים אותו במתודולוגיה עקבית ואחידה של הפיקוח. התהליך תורם להבנת מוקדי הסיכון שאליהם חשופים המערכת הבנקאית והבנק הבודד, והוא משמש כלי מסייע להערכת עמידותה של המערכת הבנקאית ולהבטחת קיומה של רמת הון מספקת. אולם המבחן אינו מהווה תחזית, והוא מושתת על מודלים והנחות רבות.

⁸³ פיקדונות של תאגידים עסקיים ריאליים.

התממשותו של תרחיש
קיצון מקרו-כלכלי
בעל אופי גיאו-פוליטי
עלולה להביא להפסדים
משמעותיים בבנקים.
עם זאת, יחסי ההון
לא ירדו אל מתחת
למינימום הנדרש.

תוצאות המבחן שהפיקו על הבנקים ערך השנה⁸⁴ מצביעות על כך שהתממשות תרחיש קיצון מקרו-כלכלי בעל אופי גיאו-פוליטי תשפיע במידה משמעותית על המערכת הבנקאית, וזו תרשום הפסד מהותי בשנה השנייה של התרחיש. עם זאת, יחסי ההון של הבנקים אינם צפויים לרדת מתחת למינימום שהפיקו דורש – יחס הלימות הון עצמי רובד 1 בגובה 6.5%. תוצאות אלה משקפות פגיעה ישירה במערכת כתוצאה מסיכונים האשראי והשוק, והן אינן מביאות בחשבון השפעות נוספות, כגון פגיעה בנזילות – התפתחות שעלולה ליצור השפעה רבה – פגיעה במוניטין הבנק, והיזונים חוזרים. מנגד, התוצאות מחמירות שכן הן אינן מביאות בחשבון פעולות שהנהלה תנקוט בתגובה למשבר. להלן נציג בהרחבה את מאפייני התרחיש ואת תוצאות המבחן. יש לראות בתוצאות אלה אינדיקציה לסיכון של הבנקים וממדד נוסף להערכתו.

ב. התרחישים

ביסוד המבחן שנערך ב-2015 ניצבים שני תרחישים, תרחיש בסיס ותרחיש קיצון. תרחיש הקיצון מתאפיין ברמת חומרה גבוהה והוא משקף את מוקדי הסיכון שהמשק הישראלי והמערכת הבנקאית חשופים להם. יש לשוב ולהדגיש שתרחיש הקיצון אינו מהווה תחזית אלא מצב היפותטי שנועד לבחון את עמידות התאגידים הבנקאיים בסביבה מקרו-כלכלית שונה. טווח התרחישים משתרע על פני 13 רבעונים ונקודת ההתחלה – 30 בספטמבר 2015.

תרחיש הבסיס: תרחיש שמשקף את הנתבי הצפוי של הכלכלה ומתבסס על תחזיות המקרו של בנק ישראל, על התחזיות של גופים בין-לאומיים לגבי ההתפתחויות העולמיות, ועל הערכות נוספות לגבי התפתחות הכלכלה – כולן נכונות למועד שבו גובשו התרחישים.

תרחיש הקיצון: תרחיש מקרו-כלכלי שמתאפיין בזעזוע מקומי חמור בעל אופי מתמשך, כתוצאה מהידרדרות במצבה הגיאו-פוליטי של ישראל. האירועים מובילים לפגיעה קשה ביכולת הייצור של המשק, וזו – יחד עם חסמים אדמיניסטרטיביים חיצוניים משמעותיים – פוגעת בביקוש ליצוא הישראלי ולקושי לייבא מוצרים. לנוכח זאת חלים פחות חד ועלייה באינפלציה וברביבות. הפגיעה הריאלית מתבטאת גם בפגיעה קשה בשוק העבודה ובשוק הדיור והנדל"ן. לצד הירידה בפעילות הריאלית חלה גם ירידה חדה במחירי הנכסים הפיננסיים והריאליים, על רקע תמחור חסר של הסיכונים בשוק האג"ח ומחירי הדיור הגבוהים.

איור א'-45 מראה כיצד מתפתחים המשתנים המקרו-כלכליים העיקריים בכל אחד מהתרחישים, ולוח א'-23 מציג השוואה בין-לאומית של המשתנים העיקריים בתרחישי קיצון שנערכו במדינות נבחרות.

ג. ההנחות

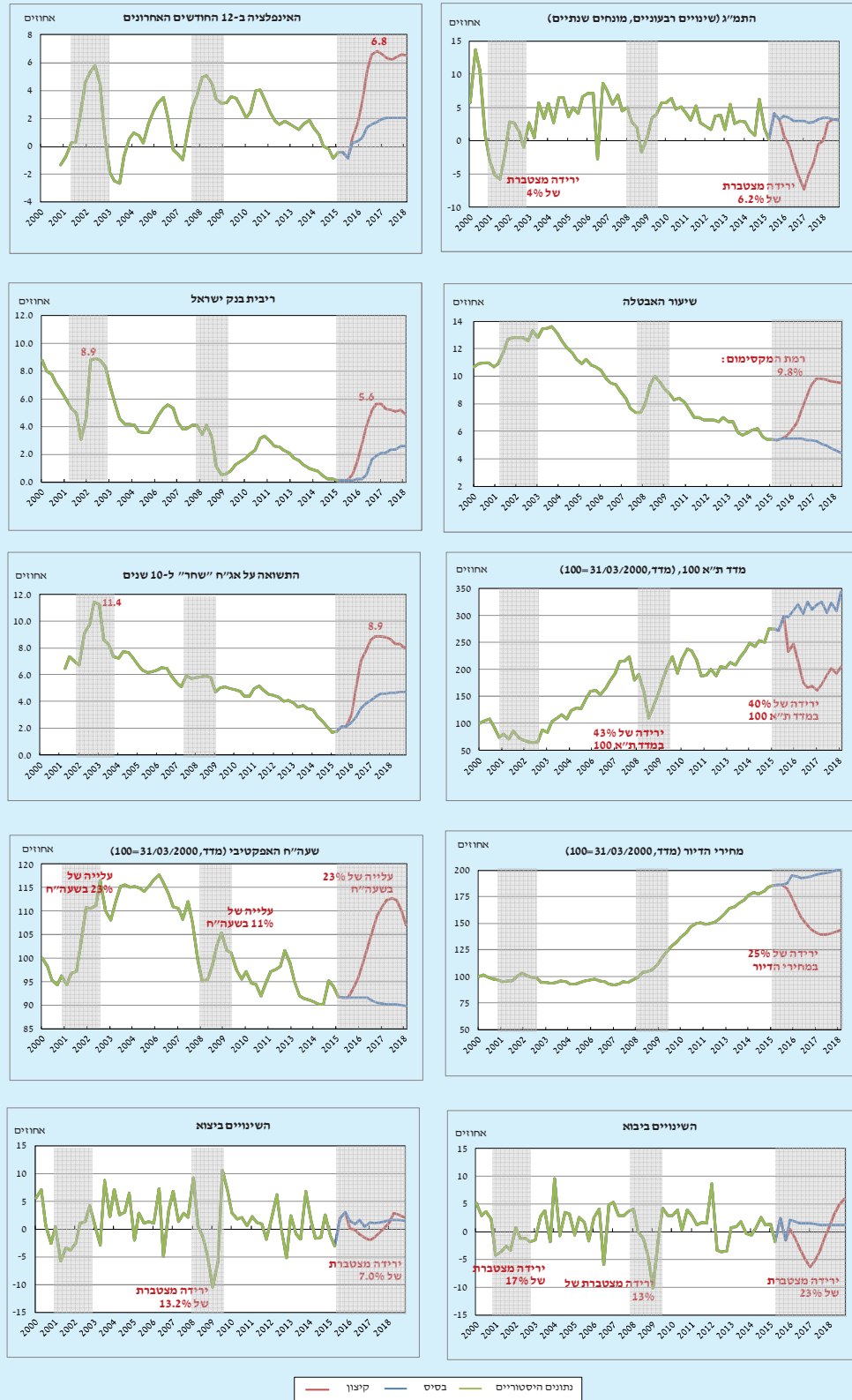
הפיקוח על הבנקים ערך את מבחן הקיצון האחד תוך התבססות על הנחות שונות וביניהן: אין שינוי ביתרת הנכסים ובתמהיל שלהם במהלך התרחיש (כדי שניתן יהיה להבין את המקור לשינויים בתוצאות הבנקים); אין גיוס הון נוסף; ואין מביאים בחשבון את הפעולות שהנהלות הבנקים ינקטו בתגובה להתפתחות המשבר. תוצאות המבחן משקפות את ההשפעה הישירה של התרחיש על ההון, הרווחיות, תיק האשראי ותיק ניירות הערך, והן אינן כוללות פגיעה אפשרית בנזילות הבנקים והשלכות עקיפות נלוות, כגון הורדות דירוג לבנקים ופגיעה באמון המשקיעים.

⁸⁴ במבחן הקיצון משתתפים התאגידים הבנקאיים הבאים: לאומי, הפועלים, דיסקונט, מזרחי-טפחות, הבינלאומי, אגוד וירושלים.

פרק א': ההתפתחויות במערכת הבנקאות

איור א'-45

נתונים מקרו-כלכליים היסטוריים והתפתחות התרחישים, 2000 עד 2018¹

לוח א'-23
השוואה בין המשתתפים המקרו-כלכליים של תרחיש הקיצון האחד¹, ישראל ומדינות נבחרות בעולם

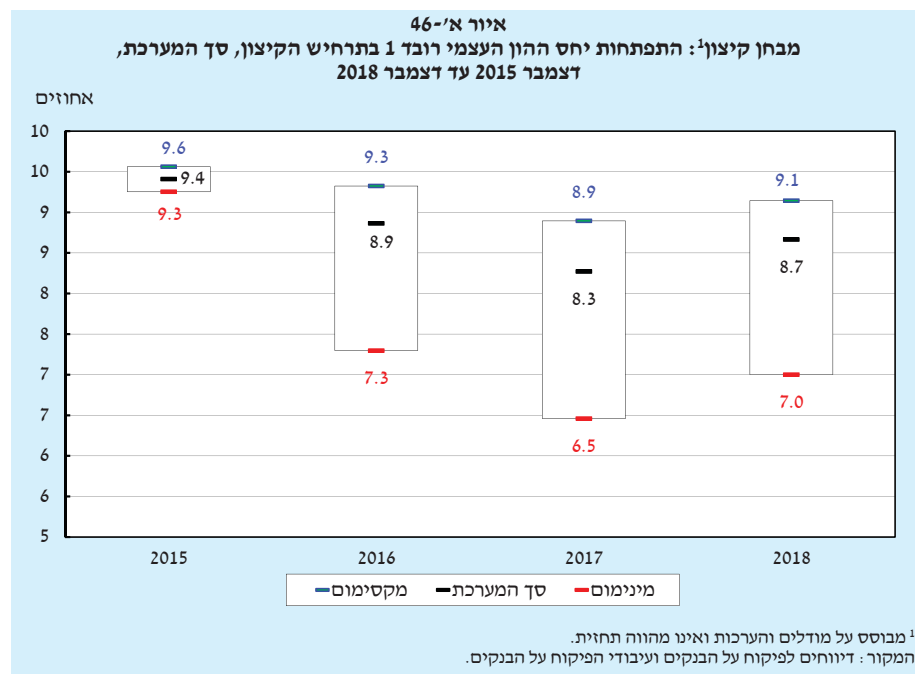
אנגליה (2015)		אירופה (2016)		ארצ"ב (2016)		ישראל (2015)		המשתתפים המקרו-כלכליים העיקריים
תרחיש נקודת ההתחלה הקיצון	נקודת ההתחלה	תרחיש נקודת ההתחלה הקיצון	תרחיש נקודת ההתחלה הקיצון	תרחיש נקודת ההתחלה הקיצון	תרחיש נקודת ההתחלה הקיצון	תרחיש נקודת ההתחלה הקיצון	נקודת ההתחלה	
1.5%		2.3%		6.1%	1.8%	6.2%		החוצר - ההתכונות המקסימליות בתרחיש הקיצון שיעור האבטלה - הרמה המקסימלית בתרחיש הקיצון (אחוזים) הריבית המונוטורית ² - הרמה המקסימלית/מינימלית בתרחיש הקיצון (אחוזים) האינפלציה - השינוי השנתי המקסימלי/מינימלי בתרחיש הקיצון השינוי בשער"ח
9.2	5.7	12.4		10.0	7.5	9.8	5.4	
0.0	0.5	-	-	-0.5	0.1	5.6	0.1	
-0.9%	-0.1%	-0.9%		0.6%	-0.5%	6.8%	-0.4%	
12%	פירות ה-£ מול ה-\$			-14%	-11%	23%	פירות ה-£ מול סל מטבעות ³	
-16%	פירות ה-£ מול ה-£							
1.0	2.1	2.4	1.2	0.2	1.3	8.9	2.1	התשוואות לטווח ארוך - הרמה המקסימלית/מינימלית בתרחיש הקיצון (אחוזים) מדד המניות - השינוי המקסימלי של המדד המוביל בכל מדינה מחירי חדירות - השינוי המקסימלי במחיר תרחיש הקיצון
-36%		-54%		-51%	-26%	-40%		
-20%		-9%		-25%	-12%	-25%		

1) משרד התרחיש : ישראל - 13 רבעונים ; אירופה - 3 שנים ; אנליזה - 5 שנים.
2) לא פורסמו נתונים לגבי הריבית המונוטורית של ה-ECB בתרחיש הקיצון שגנרד באירופה. בארצ"ב - שטר אוצר לשלושה חודשים.
3) בישראל - שער"ח הממוצע האפקטיבי כולל את חין, חליש"ט, חדולר והאדיר (המטבעות של שותפות הסחר המרכזיות של ישראל).
מקור : נתוני ישראל – עיבודי בנק ישראל, נתוני המדינות הזרות – ארצ"ב : Federal Reserve, אנליזה : Bank of England, אירופה : EBA.

ד. הממצאים

התממשותו של תרחיש קיצון מקרו-כלכלי מקומי, על רקע הידרדרות במצבה הגיאוגרפי-פוליטי של ישראל, צפויה להשפיע על המערכת הבנקאית באופן משמעותי. התוצאות הנוגעות לפגיעה הישירה שהמערכת הבנקאית סופגת, בכפוף להנחות המוצגות לעיל, מעידות שיחסי ההון של הבנקים אינם יורדים מתחת לסף המינימום הנדרש. אולם בשנה השנייה לתרחיש המערכת סופגת פגיעה משמעותית – הפסד של כ-3 מיליארדי ש"ח, המהווים תשואה להון בהיקף של כ-3.3% (איור א'-46, איור א'-47). יחס ההון העצמי רובד 1 של המערכת הבנקאית ייפגע, ובמהלך התרחיש הוא ירד מ-9.4% בספטמבר 2015 למינימום של 8.3% יחס ההון של הבנק שיספוג את הפגיעה הקשה ביותר ירד בתרחיש זה למינימום של כ-6.5%.

בתרחיש שתואר לעיל הפגיעה המשמעותית ביותר ברווחיות הבנקים נובעת מהפסדי האשראי. המיתון הכלכלי יקשה על הלווים העסקיים והפרטיים לעמוד בהתחייבויותיהם, והבנקים ירשמו הפסדים גבוהים בתיק האשראי. במהלך שלוש שנותיו של התרחיש ירשמו הבנקים הפסדי אשראי בהיקף של כ-40 מיליארדי ש"ח (לפני מס), ואלה מהווים בממוצע הפסד שנתי של 1.5%. הפגיעה הקשה ביבוא וביצוא באה לידי ביטוי בהפסדי האשראי במגזר העסקי (ללא הבינוי והנדל"ן), המהווים 40% מסך ההפסדים בתיק האשראי הבנקאי. סיכון משמעותי נוסף נוגע לחשיפת התאגידים הבנקאיים לענפי הבינוי והנדל"ן והדיור. ההפסד בתיקים אלה יחד מסתכם בכ-40% מסך הפסדי האשראי במהלך התרחיש, וזאת על רקע פגיעה קשה בשוק העבודה, ירידה חדה במחירי הדיור והתייקרות חומרי הגלם המשמשים לבנייה. המתאם הגבוה בין הענפים הללו מגדיל את סיכון הריכוזיות הענפית ועלול להעצים את ההפסד דרך היוזונים חוזרים. אולם יש לציין כי הסיכון בתיק האשראי לדיור לבדו ירד ביחס לשנים קודמות, בשל השיפור שחל במאפייני הסיכון של התיק בעקבות צעדים רגולטוריים שננקטו בשנים האחרונות (הרחבה על תוצאות מבחן הקיצון בתיק האשראי לדיור מופיעה בסעיף העוסק באשראי).

הפגיעה המשמעותית ביותר ברווחיות הבנקים נובעת מהפסדי האשראי בתיק העסקי ומריכוזיות האשראי בענף הנדל"ן והדיור.

לצד הפסדי אשראי צפוי התרחיש להוביל לירידות ערך גבוהות בתיק ניירות הערך של הבנקים, על רקע העלייה החדה בשערי הריבית ובמרווחי האשראי והירידות בשערי המניות. סך הפגיעה בהון הבנקים כתוצאה מכך צפוי להגיע לכ-15 מיליארד ש"ח. הפגיעה הקשה והמיידידת בשוק עלולה גם לגרום לתגובות שרשרת ולהשלכות נלוות – כגון פגיעה באמון המשקיעים וירידה חדה בשווי של המניות הבנקאיות והאחרות. לצד ההפסדים בתיק האשראי ותיק ניירות ערך צפויה עלייה בהכנסות הריבית נטו של הבנקים כתוצאה מעלייה בריבית, וזו תקוזז חלק מההפסדים בתיקים אלה.

